

Masák
českého
T. 1864

Třetí

MLUVNICE ČESKÁ

spolu s naukou

skládání listův a písemností jednacích.

Pro čtvrtou třídu hlavních škol.

Prodává se nevázaná za 30 nkr.

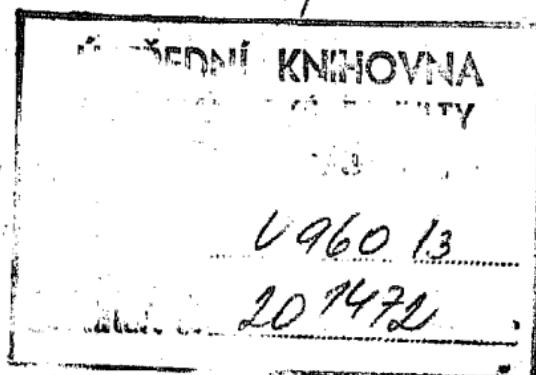
Vázaná na hřbetě v plátně za 39 "

V Praze, 1864.

V c. k. kněžoskladu, v Karlově ulici číslo 190—1.

Připomenutí.

Ve veřejných školách nesmí se, lečby c. kr. státní ministerium dopustilo výjimku, žádných jiných kněh užívat, nežli které jsou předepsány a kolkem nakladelstva školních kněh znamenány, aniž se smějí prodávati dráže, než za cenu na titulu udanou.

Ú v o d.

Myšlení a mluvení.

§. 1. Majíce rozum, můžeme sobě o známých i neznámých věcech všelico mysliti (denken).

Tak na př. o známém nějakém kostele můžeme sobě mysliti, že je nový anebo starý, veliký anebo malý, a všelico jiného. Pokud jsme ve škole, nevíme, co doma dělají. Můžeme si však i o tom všelico mysliti, na př. o materi, že šije, že vaří atd.

To, čeho se kdy o známých a neznámých věcech domyslime, je myslénka (der Gedanke).

Domyslime-li se na př. o škole, že je nová, máme o ní tuto myslénku na umě: škola je nová.

§. 2. Oznámování myslének děje se nejčastěji posunkováním, psáním, tiskem a mluvením.

Posunkovati (geberden) znamená, rozličným pohybováním těla oznamovati myslénky. Tak uvykli hluchoněmí dávatí na jevo myslénky své. Umějí-li však psati (schreiben), oznamují myslénky své i písemně.

Jiní lidé, kteří mluvit umějí, oznamují sobě myslénky své písmem aneb i tiskem jen tehdy, když si jich pověděti bud' nemohou, bud' nechtějí. Obyčejně a nejčastěji povídají sobě ve spolek myslénky své. Povídati jiným myslénky své aneb vyslovovati je znamená mluviti (sprechen).

§. 3. Lidstvo mluví rozličnými jazyky čili řečmi (die Sprache), a dělí se dle toho na rozličné národy. V říši rakouské mluví se hlavně pěti řečmi: německy, maďarsky, slovansky, vlasky či italiánsky a valasky či rumunsky.

Slovanský mluví v mocnářství rakouském: Čechové, Moravané, Slováci, Slezáci, Poláci, Rusíni, Slovinci, Charváti a Srbové.

§. 4. Z národů těch nejsnadněji sobě vespolek rozumějí Česi, Moravané, Slováci a Slezáci. Pro toto a některé jiné příčiny mají ode davnna společný *spisovný jazyk*, který *česko-slovenským* zovou.

Jako u jiných národů, tak i u nás Čechoslovani liší se spisovný jazyk více nebo méně od *obecné mluvy*, běžné v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Pišeme a dáváme knihy tisknouti ovšem více česky, než moravsky, slovensky a slezácky; ale ani česky nemluví se nikde obecně tak, jak jsme psáti a knihy vydávat uvykli.

Tak na př. psáváme a dáváme tisknouti: páni chod-í, ačkoli místo toho i Čechové obecně říkají: páni chod-ěj, anebo: páni chod-ějou; Moravané zase: páni chod-ijú, anebo chod-ijó; Slováci: páni chod-ia anebo chod-á a t. d.

§. 5. Spisovnému jazyku důkladně rozuměti a správně jím mluviti i psáti učíme se z knih vůbec a z těch zvláště, které *mluvnicemi* čili *gramatikami* (die Sprachlehre) zoveme.

I jiným neznámým jazykům možná se nejlépe naučiti z mluvnic, na př. latinskému z latinské, německému z německé a t. d.

Mluvnice jakéhokoli jazyka dělí se obyčejně na tři díly, totiž na nauku o hláskách, o slovech a o větách.

Věta.

§. 6. *Věta* (der Satz, enunciatio) je výraz anebo znamení myšlenky. Dle spůsobu, kterým myšlenku pronést lze, jsou věty dvojaké: *slyšitelné* a *viditelné*.

Slyšitelnými větami dáváme myšlenky na jevo, když mluvíme; viditelnými naopak, když je písemně anebo tiskem oznamujeme. Řekneme-li na př. někomu o koni: „kůň je zvíře,“ oznámili jsme mu myšlenku svou slovy, kterou slyšet a tak nám

výrozuměti může. Napíšeme-li anebo dáme-li větu tu vytisknouti, stane se viditelnou i srozumitelnou každému, kdo česky čísti a mluviti umí.

§. 7. V každé myslénce rozeznati lze aspoň tři částky. První z nich je to, o čem sobě něco myslíme, a nazývá se *podmětem* (das Subjekt, subjectum). Druhá částka myslénky záleží v tom, co sobě o podmětě myslíme, anebo co o něm soudíme, a zove se proto *přísudkem* (das Prädikat, praedicatum). Třetí částka konečně záleží v tom, jak v mysli své příslušek spojujeme s podmětem v jednu myslénku, a zove se *sponou* (dic Kopula, copula).

Domyslime-li se na př. o koni, že je zvíře, máme o něm tuto myslénku na jméno: „*kůň je zvíře*“. V té pak ponětí koně je podmětem, protože jej myslíme býti zvířetem; v ponětí zvířete zase záleží příslušek, protože to sobě myslíme o koni co podmětě; ve spojení příslušku s podmětem konečně v jeden myslénkový celek vězí spona.

§. 8. Věta, jsouc znamením aneb obrazem myslénky, musí též nejméně tři výrazy obsahovati: 1) výraz podmětu čili toho, o čem mluvíme anebo jakkoli něco oznamujeme; 2) výraz příslušku čili toho, co o podmětě jiným oznamujeme, a 3) výraz spony čili toho, jak příslušek s podmětem v myslení a mluvení našem jest spojen.

Tyto tři částky věty též jmenujeme *podmětem*, *přísudkem* a *sponou*.

§. 9. O podmětě dovidáme se otázkami *kdo?* nebo *co?* To, čím se ve větě otázkám témto odpovídá, jest jejím podmětem.

Tak na př. ve větě „*pes je zvíře*“ je slovo *pes* to, čeho se týká otázka: *kdo* je zvíře? A proto *pes* je podmětem té věty. Přísluškem jejím pak je slovo *zvíře* a sponou slovo *je*, jináče *jest*. Ve větě „*strom roste*“ zase je slovo *strom* podmě-

tem, protože stojí v ní na otázku: *co roste?* Ve slově „roste“ vězi přísudek i spona.

§ 10. Spona znamená poměr přísudku ku podmětu čili to, jak se přísudek ku podmětu má, když je v myšlení a mluvení spojíme.

Přísudek ku podmětu, jak náhle je buď v myšlení buď v mluvení spojíme, má se vůbec dvojnásobně. Jednou přísudek podmětu buď sluší buď nesluší, a podruhé přísudek ve spejení s podmětem obsahuje buď pravdu buď nepravdu.

Tak na př. podmětu *pes* přísudek zvíře opravdu sluší, přísudek *pták* naopak témuž podmětu nenáleží, nesluší. Můžeme však i ten i onen přísudek s podmětem *pes* v myšlení i mluvení spojiti, a sice dvojako: buď tak že máme nebo že nemáme pravdu, jestli je skutečně spojíme. Když se totiž o psovi domyslíme a povíme: „*pes* je zvíře,“ a „*pes* není zvíře, spojili sme obakrát s podmětem *pes* náležitý přísudek: ale nejprvé tak, že máme pravdu, a podruhé tak, že jí nemáme. Podobně když o témže podmětu řekneme: „*pes* je pták,“ a „*pes* není pták,“ spojili sme s ním obakrát nenáležitý jemu přísudek *pták*, a sice též dvojako: nejprvé tak, že nemáme pravdy, a podruhé tak, že máme pravdu.

§ 11. Podmět, přísudek a spona jsou *podstatné* anebo *hlavní částky* myšlének a věty, protože bez nich žádná myšlénka a žádná věta býti nemůže.

Ale není třeba, aby v každé větě bylo tolik zvláštních slov, kolik je částeck v myšlénce, než bývá jich buď více buď i méně nežli tři.

Kromě myšlének zajisté, které třemi slovy vyjádřití se dají, jako: „my jsme pilní,“ máme i dosti takových, které buď více buď i méně slovy než třemi označit možná, na př. čtyřmi, když se o sobě samých domyslíme a řekneme: „my sme byli pilní;“ třemi, když zamlčíme *my* a řekneme: „byli sme pilní;“ dvěma, když povíme: „jsme pilní,“ anebo: „budeme pilní.“

Ve větě: „my sme byli pilní“ slovo *my* znamená na otázku *kdo?* podmět, *pilní* přísudek a dvě ostatní slova: *sme* a *byli* sponu. Když místo toho řekneme jen takto: „*byli* *sme* *pilní*,“ zamlčeli sme podmět *my*, jejž na otázku *kdo?* snadno každý uholně, kdo nás tak říkatí slyší. Podobně se domyslí snadno podmětu *my* každý, kdo nás o sobě samých dvěma slovy říkatí slyší: „*jsme pilní*,“ anebo: „*budeme pilní*,“ místo tří slov: „*my jsme pilní*“ a „*my budeme pilní*.“

I také jedním slovem dáváme často úplné myslénky na jevo, na př. když o sobě samých říkáme takto: „*mluvíme*,“ místo: „*my mluvíme*.“

Předkové naši říkali „*mluví-my*“ m. *mluví-me*, t. j. s *my* m. *me* na konci. Ve větě „*mluví-me*“ m. „*mluví-my*“ je tedy podmět doznačen poslední slabikou slova onoho čili *me* m. *my*. V počátku jeho čili v *mluv* záleží přísudek, spona konečně vězí ve spojení slabiky *me* s *mluv* hláskou i v jedno slovo: *mluví-me*.

Když předkové naši říkali: „*my mluví-my*“ m. „*mluví-my*“, označovali podmět vlastně dvakrát: jednou slovem *my* zvlášt, a podruhé jím samým co koncovkou slova *mluví-my*. Totéž činíme i my, říkajíce dvěma slovy: „*my mluví-me*,“ m. jednoho: „*mluví-me*.“

S I O V O.

§. 12. Slova (das Wort) dle toho, jak se k myslénkám mají, jsou dvojnásobná: bud' věty, bud' jen částky anebo členy vět.

Některá z nich totižto i sama o sobě vyslovují myslénky, čili jsou věty sama o sobě, jako: čítám, počítám, chodím; čítáme, počítáme, chodíme.

V těchto a podobných slovech *m* a *me* jsou znaky podmětu *já* a *my*; *čít*, *počít* a *chod* označují přísudek; *á* a *i* konečně znamenají sponu.

Jiná slova naopak označují sama o sobě ne myslénky celé, než jen částky jich, čili pomysly a city rozličné. Pročež nebývají nikdy sama o sobě větami, než jen tehdy, když je náležitě spojíme s jinými slovy.

Řekneme-li k někomu na př. „vlk“, nevyslovili sme ještě myšlenky, proto že sme mu samotným slovem tím nedali ještě věděti, co sobě o vlku myslíme, co o ném soudíme. Podobně když k někomu vyřkneme slovo „zvíře,“ nepronесli sme myšlenky, proto že sme mu ještě neoznámili nijak, o kom aneb o čem se nám zdá, že je zvíře. Jak náhle však slovo „zvíře“ co přísudek spojíme se slovem „vlk“ co podmětem a řekneme: „vlk je zvíře“, anebo takto: „vlk není zvíře,“ vyslovili sme dvě myšlenky, a sice pokaždé třemi slovy, z nichž první znamená podmět, druhé sponu a třetí přísudek.

§. 13. V jazyku našem je devět druhů slov čili částek řeči (der Redetheil, pars orationis) totiž: *podstatné jméno* (das Hauptwort, nomen substantivum), *zájmeno* (das Fürwort, pronomen), *přidavné jméno* (das Beiwort, nomen adjectivum), *číslovka* (das Zahlwort, nomen numerale), *sloveso* (jináče: časoslovo dle něm. das Zeitwort, verbum), *přísluvka* (das Nebenwort, adverbium), *předloška* (das Vorwort, praepositio), *spojka* (das Bindewort, conjunctio), a *citoslovo* (das Empfindungswort, interjectio).

Němčina má o jednu částku řeči více, totiž o člen (der Artikel, articulus). Člen je v ní dvojí: *určitý* (bestimmt) a *neurčitý* (unbestimmt). První zní: der, die, das, a znamená vlastně to, co naše zájmeno ukazováci: *ten*, *ta*, *to*; druhý: ein, eine, ein zase rovná se významem naší číslovce: *jeden*, *jedna*, *jedno*.

§. 14. Ze všech těch částek řeči jen jedna, totiž *sloveso*, i sama o sobě větou bývá, jako na př. když o sobě samých řekneme: sedí-m, čítá-m; sedí-me, čítá-me, piše-me; sedí-me, piš-me, a podobně.

Ostatní částky řeči naopak nebývají nikdy samy o sobě větou, nýbrž jen tehdá, jestli jednu aneb několik jich náležitě spojíme se slovesem nějakým, jako na př. když o vrabci vyřkneme: „vrabec je pták, vrabec je malý, vrabec skáče“ atd.

Ve první z těch tří vět spojena jsou dvě podstatná jmena: *vrabec* co podmět a *pták* co přísudek slovesem *je*, které jináče *jest* zní a sponu té věty značí. Totéž sloveso je sponou druhé věty. Ve třetí větě konečně označen je podmět též podstatným jmenem; přísudek a spona pronášeny jsou slovesem *skáče* zcela tak, jako na př. slovesem *roste* ve větě: „strom roste“.

Sloveso tedy jest nejdůležitější částka řeči: předně proto, že ono i samo o sobě znamenává myslénky, čili i samo o sobě bývá větou, a za druhé proto, že bez něho není vlastně žádné věty.

§. 15. Slova jsou dvojnásobná i dle toho, jak je vyslovujeme, totiž: *jednoslabičná* a *víceslabičná*.

To, co ve slovech jedním douškem zní, je *slabika* anebo *syllaba* (die Silbe, syllaba).

Dle počtu slabik pak jsou slova:

jednoslabičná, jako: os, pes a jiná;

dvojslabičná, jako: o-sa, po-sel a jiná;

trojslabičná, jako: po-sel-stvo, sto-do-la a t. d.

III Hláška.

§. 16. Každá slabika záleží buď v jednom buď v několika hlasech. Na příklad první slabika slova *o-sa* jest o jednom hlase, druhá naopak je složena ze dvou hlasů. U slova *ro-sa* zase obě slabiky jsou o dvou hlasech.

Jednotlivé hlyasy mluvy lidské, když je vyřkneme, nazývají se *hláskami* (der Laut, sonus); *literami* anebo *písmeny* (der Buchstabe) slovou tehdá, když je napišeme anebo vytiskneme.

Hlásky jsou tedy slyšitelné znaky hlasů lidských, a litery čili písmena jsou viditelné znaky hlásek.

§. 17. Hlásky dle toho, jak se ke slabice mají, dělíme na *samohlásky* (der Selbstlaut, vocalis), a na *souhlásky* (der Mitlaut, consonans).

Onyňo bývají i samy o sobě slabikou, jako: *o v o-sa, a v a-le a jiné.* Souhlásky naopak jen s jinými hláskami bývají slabikou, jako: *r a s v ro-sn.*

§. 18. Zvířata ozývají se též rozličnými hlasy. Na př. pes, když vrčí, ozývá se podobně hlásce *r*; vůl podobně slabice *bu*, když bučí; koza podobně slabice *me*, když meká a t. d.

Ale zvířata nemohou hlasů svých spojovat v slabiky ani slabik ve slova, tak jako lidé, t. j. nemohou hlasů svých *článkovati*. Hlasy jejich jsou nečlánkované, lidské naopak jsou *článkované* (artikuliert, z lat. *articulatus*).

Mluviti dle toho znamená myšlenky článkoványmi hlasy projevovati; slyšitelná věta jest myšlenka, projevená článkovauými hlasy.

§. 19. Několik slov, hlasům zvířecím podobných, jest i v naší i ve kterékoli jiné mluvě. Nazýváme je *citoslový* nebo *mezislovci*.

Citoslovou proto, že jimi podobně zvířatům nejčastěji pocity rozličné dáváme na jevo, jako na př. bolesť anebo žalost, když vzdýcháme *ach* anebo *ó*; podivení, když zvoláváme *aj, ej, hle, ejhle*; radosť, když vykřikujeme *hej, hoj, haha*; ošklivost, když říkáme *přuj*; žádost, aby bylo ticho, říkajíce *pst*, a jiné.

Mezi-slovi zoveme je zase proto, že je často buď o sobě buď s jinými slovy vkládáme mezi částky vět, jako na př. když někoho žádáme o pokoj, říkajíce: „dej mi, ó člověče, pokoj!“ místo co bychom řekli: „ó člověče, dej mi pokoj!“

K citoslovům anebo mezislovцem počítáme i ta slovička, kterými zvuky v přírodě slyšitelné nápodobujeme, na př. smich, když říkáme *hahaha*; buchot padnutím něčeho vzniklý, když zkříkneme *bác*; rachot vystřelením spůsobený, když zvoláme *paf* a t. d.

Citoslova, znamenajíce ne pomysly, než jen city a zvuky v přírodě slyšitelné, jsou nejchatrnější a poslední částka řeči.

Díl první.

Nauka o hláskách.

O samohláskách.

§. 20. Liter, kterými se samohlásky znamenají, máme vlastně jen šest: *a, e, i, o, u, y*.

Litera *y* zněla za starodávna středním hlasem mezi *i* a *u*. Pro tuto a některé jiné důležité příčiny v pismě a tisku *y* pilně rozeznáváme od *i*. V obecném hovoru slýchati bývá někdy *e* m. *y*: reju, meju m. ryji, myji. Nejvíce je takové vyslovování na Hané v obyčeji.

Písmě *y* nazýváme řecky *ypsilonem*, jináče *tvrdým i*; *i* pak slove *měkkým i*.

Kromě těchto šesti samohlásek máme jednu takovou, která nezni vždy jedním hlasem, totiž *e*. Pro podobu svou nazývá se *e s uhlíkem*, jináče *měkkým e*.

Uhlík ten vlastně jest *i* nad *e* položené, jako při *ü* kroužek zastupuje místo písmene *o*. Staří totiž místo *e* psávali *ie*; tielo m. télo.

§. 21. Samohlásky dělíme dle času, po který znění jejich trvá, na *krátké* a *dlouhé*. Dlouhá samohláska je každá, kteráž o jednou déle zni, nežli krátká téhož aneb i rozdílného hlasu; na př. *á* zni potud, pokud dvě *a* čili *aa*, anebo pokud kterákoli z pravých dvojhlásek.

Krátkých samohlásek máme sedm: *a, e, i, o, u, y* a *ě*; dlouhých též tolik, a to šest *čárkou* opatřených: *á, é, í, ó, ú, ý*, a jednu s *kolečkem* místo čárky čili *ü*.

V češtině je dosti slov, která jen proto jsou rozdílného významu, že neznají stejnou měrou času. Tak na př. slovo *pas* znamená průvodný list, s kterým kdo cestuje, a *pás* tolík, co opasek; *hrabě* je pán, který se německy Graf zove, *hrábě* naopak jsou nástroj, kterým se něco hrabě; *vada* je chyba, *váda* svář; *svatost* je povaha svatého, *svátost* od Krista Pana ustanovená; *hrad* je zámek, *hrád* krupobití; *bába* matčina matka, *baba* stará žena; *vrány* znamená několik vran, *vraný* takovou barvu, jaké je vrána atd. Pročež délky a krátkosti čili *časoměry* samohlásek pilně šetřiti sluší jak ústně tak i písemně.

§. 22. Samohlásky ó potřebujeme jen co cito-slova. Jinde vždy pišeme a tiskneme místo ní písmě ů.

Starí místo našeho ů vyslovovali a psávali nejdříve *ó*, později (v 15. věku) *uo*, na př. kóň a nóž, kuoň a nuož, m. kůň a nůž. Ode tří set let asi vyslovuje se však místo *uo* jen dlouhé ů: kúň, núž.

Aby však aspoň v písmě a tisku bylo viděti, že toto ů z *uo* vzniklo, klade se *o* nad *u* co kolečko. Proto se i zove písmě to *u* s *kolečkem* anebo s *kroužkem*.

Samohláska o dlouží se tedy, kromě cito-slovce *ó*, obecně v ů, jako na př. v *kůň* proti dvojslabičným slovům: *ko-ně*, *koň-ský*, *ko-ník*; trojslabičným: *ko-ní-na*, *ko-ní-ček* a j.

Samohlásku *u* dloužíme dvojnásobně, buďto v *u* anebo v *ou*, na př. uvedu — úvod, poručím — poroučím.

§. 23. Dvě rozdílné samohlásky, náležejí-li jedné a téže slabice, jsou *dvojhláska* (der Doppel-laut, diphthongus), a sice *pravá*, jestli potud zní, pokud jedna samohláska dlouhá; jináče je *nepravá*.

Pravá dvojhláska na př. jest *uo* ve staročeském slově *kuoň* m. nynějšího *kůň*, proto že skutečně záleží ve dvou rozdílných samohláskách: *u* a *o*, které jedním douškem čili jednou slabikou a potud znějí, pokud přiměřené jimi uovočeské ů.

Stejně dvě samohlásky, stojí-li vedle sebe, náležejí vždy dvěma slabikám, jako na př. *oo* ve slovech: *černo-oký*, po-ostřiti a jinde; *oo* tedy není dvojhláska. Pakli vedle sebe stojí

dvě samohlásky nestejné a k jedné a též slabice nenáležité, též nejsou dvojhasky, jako na př. *au* v *na-u-ka*, *na-u-čí-ti*; *ou* v *po-u-číti* a jiné jinde.

§. 24. V každé řeči mohlo by tolik dvojhásek býti, kolik dvou rozdílných samohlásek v jedné slabice spojiti možná. Ale není jich v žádné řeči tolik. Čestina má jen dvě: jednu pravou čili *ou*, a jednu nepravou čili *ě*.

Dvojhasky *ou* potřebujeme ve středu a na konci slov, na př. *kout*, *sou-sed*, *ne-sou* a j. S počátku slov pišeme nyní obecně *u* m. *ou*: *ú-hor*, *ú-sta*.

Dříve psávalo se ve všech třech případech jednako, a sice nejprv *u*, později *au*: *kút*, *sú-sed*, *ne-sú*, *ú-hor*, *ú-sta* — *kaut*, *soused*, *ne-sau*, *au-hor*, *an-sta*. Nyní *au* jen v cizích slovech necháváme, kde skutečně co *au* zní, jako: *August*, *Saul*, *Ezau* a j.

Litera *ě* jen po *v*, *b*, *p*, *f*, *m* zní dvěma rozdílnými hlasami čili co *ie*, ale jen potud, pokud e anebo kterákoli jiná samohláska krátká. Prácež jest nepravá dvojháška.

§. 25. K samohláskám patří i souhlásky *l* a *r*, kdykoli s jinými souhláskami jedním douškem čili v jedné slabice znějí. To se stává na dvou místech: předně tam, kde *l* a *r* mezi dvěma samohláskama stojí, jako na př. v jednoslabičných slovech: *vlk* a *krk*, ve dvojslabičných: *vl-ček* a *kr-ček*, v trojslabičných: *vl-či-sko* a *kr-či-sko* a t. d. Za druhé jeví se *l* a *r* samohláskami na konci slov, když před nimi jedna neb i více souhlásek stojí, jako na př. v *pá-sl*, *ti-skł*, *ka-pr*, *mi-str* a j.

§. 26. V písemné mluvě samohlásky *l* a *r* neobjevují se dlouhými. Všecky ostatní dlouží se v ní takto: *a* v *á*, *e* v *é*, *ě* v *i*, *o* v *ú*, *u* v *ú* a *ou*, *y* v *ý*, k. p. *hlava*-*hlávka*, *peku*-*péci*, *dějí*-*dítí*, *nos-nůsek*, *sluji*-*sloutí*, *ryji*-*rýti*.

Obecná mluva é téměř stále dlouživá v *i*; na př. písemně: *vést*, *plést* a pod. znějí obecně: *vist* a *plist*. Místo *ý* slýchatí

obecně *cj*: dobrej pán m. dobrý pán, rejti m. rýti, a t. d. Obecně se někdy *ej* klade i také místo *i*: sejto m. síto, lejti m. líti atd.

Naopak se dotčené dlouhé samohlásky kráti, k. p. brána-branou, pléna-plenou, míra-měrou, měr, kůl-kolu, bouřim-pobuřuji, rýpám-vyrypuji.

§. 27. Samohlásky dle těch částek ust, kterými nejvíce hýbeme, když je vyříkáváme, jsou trojnásobné: *hrdelné*, *podnebné* a *retné*. Hrdelné jest *a*, podnebné *i* a retné *u*.

Když totižto vyříkáváme *a*, dáváme hlasu od *hrdla* vycházet zcela otevřenými ústy. Vyříkajíce samohlásku *i*, zdviháme jazyk k *podnebi* potud, aby průduchem hlas od hrdla jen ještě vyjít mohl. Samohláiska *u* konečně zní *rtoma* potud stulenýma, že otvorení hlas od hrdla vyjít může.

§. 28. Samohlásky *a*, *o*, *u* a *y* jsou *tvrdé*; *i* a *ě* *měkké*, *e* jest *obojetné*, t. j., někdy tvrdé, jindy měkké.

Jináče samohlásky měkké *i*, *í* a *ě* s obojetným *e* zoveme *podnebnými*, všecky ostatní *nepodnebnými*.

O souhláskách.

§. 29. V mluvě česko-slovenské slýchati 25 souhlásek, které se takto tisknou: *b*, *c*, *č*, *d*, *d̄*, *f*, *g*, *h*, *ch*, *j*, *k*, *l*, *m*, *n*, *ň*, *p*, *r*, *ř*, *s*, *š*, *t*, *t̄*, *v*, *z*, *ž*.

§. 30. Jméno každé ze souhlásek u nás obvyklých složeno je ze dvou hlásek.

Máme však jen osm takových souhlásek, kterých samých o sobě naprosto nelze vyřknouti, t. j. kde přiměřený jím hlas jen tehdy možná jest pronesti a slyšeti, když jej se samohláskou nějakou spojíme. Souhlásky tyto jsou následující: *k*, *g*, *t*, *d*, *t̄*, *d̄*, *p* a *b*; zovou se *němými* (stumm, mutae).

Všecky ostatní souhlásky lze i samy o sobě vyřknouti, a proto je nazýváme *hlasnými*, jináče

polosamohláskami (Halbwokale, semivocales), a sice proto, že se jen napolou rovnají samohláskám, jelikož sice zároveň samohláskám samy o sobě znějí, ale samy o sobě slabikami býti nemohou.

§. 31. Za druhé dělíme souhlásky na *jasné* (hell, mediae): b, d, ð, g, h, v, z, ž; *temné* (dumpf, tenues): p, t, ŋ, k, ch, f, s, š, c, č; a *střední*: j, l, m, n, ř, r, ř.

§. 32. Za třetí rozpadají se souhlásky na *tvrdé*: d, f, g, h, ch, k, n, r, t; *měkké*: c, č, ð, j, ř, ř, š, ŋ, ž; a na *obojetné*: b, l, m, p, s, v, z.

§. 32. Dle těch částek ust konečně, kterými souhlásky zvláště znějí, dělíme je na

hrdelnice (Gurgellaute, gutturales); g, h, ch, k; *podnebnice* (Gaumenlaute, palatales): j, c, č, ð, ř, ř, š, ŋ, ž;

jazyčnice (Zungenlaute, linguaes): l, n, r;

zubnice (Zahnlaute, dentales): d, t, s, z; a

retnice (Lippenlaute, labiales): b, f, m, p, v.

Když např. vyříkáme *r*, chvějeme čili vztrásáme silně *jazykem*; u *n* zdviháme *jazyk* ku podnebi a dáváme vycházeti hlasu nosem; u *m* spojujeme úplně *rty* a potom vyrážíme hlas též nosem; u *v* naopak dáváme hlasu vznikati stulenýma rtoma. Trochu více je stulujeme a silněji vyrážíme hlas mezi nimi, když vyříkáme *f*, a t. d.

Hlášku *s* a pět podobně k ní znějících *š*, *z*, *ž*, *c* a *č* jináče zoveme *sykavými* anebo *sykavkami* (Zischlaute, sibilantes).

Přeměny hlásek.

§. 33. Když mluvíme, zjinačujeme jedno a též slovo všelijak. Nejčastěji tak, že přidáváme k němu

jednu aneb i více hlásek, rozličně přitom stýkající se hlásky ménice. Tak na př. o jednom vlku, že vyje, říkáme takto. „*vlk vyj-e*“, o několiko vlcích naopak totéž rozličně, a sice obecně takto: „*vlc-i vyj-ou*“, písemně pak: „*vlc-i vyj-i*.“

Mluvíce tak, přidáváme pokaždé ke slovu *vlk* co podmětu samohlásku *i* a ménime před ní hrdelnici *k* v sykavku *c*: *vl-ci*. Podruhé slovo *vyj-e* co příslušek ménime obecně ve *vyj-ou*, písemně ve *vyj-i*.

O jedné vlčici zase oznamujeme tutéž myšlenku písemně takto: „*vlč-ice vyj-e*“, o několika: „*vlč-ice vyj-i*“. Místo toho říkalo se druhdy a místy i podnes ještě říká se takto: „*vlčic-a vyj-e*, *vlčic-e vyj-ú*.“

Tu se zase následující důležitější změny staly: ke slovu *vlk* přidáno písemně *ice* m. staročes. *ica*, čímž *k* obakráté přešlo v *c*: *vlč-ice*, *vlč-ica*. Vlčic-e liší se od vlčic-a změnou samohlásky *a* v *e*, a vyj-i od vyj-ú samohláskou *i* m. *ú*.

Všecky ty přirázky, kterými jedno slovo v druhé méníváme, jsou buď *přípony* (das Suffix, z lat. suffixum anebo die Endung, koncovka), buď *spony* (der Bindelaut, copula).

Přípony jsou na př. *i* a *ice*, staročes. *ica*, ve slovech: *vlc-i* a *vlč-ice*, *vlč-ica*. Samohlaska *e* v maž-e-me je spona, *me* pak jest přípona.

Ty částky pak, které ve slovech před příponami a sponami rozeznati možná, nazýváme jako u stromů *kořenem* (die Wurzel, radix) a *kmenem* (der Stamm, stírps).

Na př. ve slovech: *vl-k*, *vlc-i* a *vlč-ice* je *vl* kořen; *k*, *i* a *ice* jsou přípony, *vlk* konečně je kmen; z něhož slova *vlc-i* a *vlč-ice* příponami *i* a *ice* vznikla.

Ve slově *leseme*, které jest i větou spolu, přichází též spona, a sice to *e*, kterým přípona *me* co podmět v jedno slovo spojena jest s kořenem *les* co přísluškem.

§. 34. Nejvíce se jak samohlásky tak i souhlásky ve slovech mění tam, kde se v nich přípony a spony stýkají s kořeny a kmeny, jako na př. ve *vlc-i* a *maž-e-me* proti *vl-k* a *maz-atí*.

Ve slově *vlc-i* změněno je *k* v *c* před příponou *i*, která bezprostředně přistoupila ku kmennu *vl-k*; v *maž-e-me* naopak přešlo *z* v *ž* před sponou *e*, která se v něm mezi kořenem *maz* a příponou *me* nachází.

Řidčeji měníme samohlásky a souhlásky v kořenech samých, jako na př. v *sad-íme* proti *sed-íme*, v *nos-íme* proti *nes-eme*, úřední proti úřad a t. d.

Ve slově *sad-íme* proti *sed-íme* změněno je kořenné *e* (vlastně *é*) v *a*; v *nos-íme* proti *nes-eme* též kořenu náležité *e* přešlo v *o*, v *úřední* původnější *a* (*ja*) v *e* (*é*).

Mnohem více změn samohlásek i souhlásek spozorujeme v obou případech, srovnáme-li vespolek jazyk spisovný s obecným. Tento od onoho liší se totižto více nebo méně u každého národa, a sice hlavně tím, že se v nich hlásky jednostejně nemění, jako na př. u nás, když pišeme a dáváme tisknouti: *vlcí* vyj-i m. obecného: *vlci* vyj-onu anebo vyj-ii.

Změny samohlásek.

§. 35. Nejčastěji a nejdůležitěji měníme samohlásky trojím spůsobem. První z nich je *přehlasování* (das Umlauten), druhý *stupňování* (das Ablauten anebo Steigern), třetí *stahování* (das Zusammensetzen).

Přehlasováním a stahováním se význam slov nijak nemění; na př. věta: „duše lidská je nesmrtná“ znamená zcela to, co staročeské: „duša ljudská je nesmrtná,“ ačkoli v onéno *a* v *e*, pak *ju* v *i* je přehlaseno. Podobně slova *mé*, *tvé* a *své* znamenají totéž, co *moje*, *tvoje* a *svoje*, ačkoli se onano od těchto liší stažením slabik *oje* v *é*.

Stupňováním naopak mění se význam slov vždy nějak, na př. věta „zahradník sedí“ vyslovuje jinou myslénku než věta: „zahradník sedí“, a sice jen proto, že v onéno přísudek má *a*, ježto vzniklo stupňováním z *e* (vlastně z *ě*).

1. Přehlasování.

§. 36. Přehlasovati znamená nepodnebné samohlásky, stojí-li vedle podnebných souhlásek, měnit v podnebné.

Nepodnebné samohlásky, kterých se přehlasování zvláště týká, jsou tyto: *a*, *o*, *u*, *ü*. Z dvojhásek patří k nim přede vším *ou*, co délka samohlásky *u*.

Z hlásky *a* vzniká přehlasováním vždy *e* aneb *ě*, jako na př. ve větě: „duš-e naš-e je nesmrtevná“, místo níž starí Čechové říkali: „duš-a naš-a je nesmrtevná“; takédej m., daj a t. d.

Z hlásky *u* a *ü* (*ou*) vznikají *i* a *í*, jako na př. máme duš-i m. máme duš-u, vlcí vyj-i m. vlcí vyj-ú a vyj-ou.

Z *o* vzniká též *e* nebo *ě*, k. p. jezevec m. jezovec, svěžest m. svěžost, ručest m. ručost.

§. 37. Podnebné samohlásky *e*, *ě*, *i* a *í*, kdekoliv přehlasováním vznikly, zoveme *přehláskami* (der Umlaut).

Mění samohlásek po souhláskách podnebných je přehlasování *postupné*, před nimi *zpátečné*.

Spisovný jazyk náš liší se od obecné mluvy české, moravské, slezské a slovenské nejmíň přehlasováním. Obsahuje totiž mnohem více přehlásek, nežli kterákoli z nich. Obecná čeština pak mnohem více přehlašuje než ostatní; nejmíň ze všech přehlašuje slovenčina.

§. 38. Samohláska *a* (*ja*) přehlasuje se v *e* aneb *ě* ve všech sponách a příponách, na př. svic-e, kaš-e, mil-e, lež-el, von-ěl a j. m. staročeského: sviec-a, kaš-a, milj-a, lež-al, von-al.

V kořenech a kmenech slov naopak přehlasuje se *a* (*ja*) jen někdy, jako na př. čekati, hledati, jekot, zjev, jestráb, jezvec, jeskyně, chrestati, šerý, šereda, přeska a t. d. místo staročeských: čakati, hladati, jakot, jav, jastráb, šarý, šeřada atd. Rozdílné od toho jest spodobování, o němž viz §. 42.

§. 39. Samohlásku *u* (*ju*) v *i* a *ú* (*jú*) s dvojháskou *ou* v *i* přehlasujeme jen písemně ve všech příponách, pišice na př. duš-i naš-i a duš-i naš-i m. staročes. duš-u naš-u a duš-ú naš-ú.

Obecná čeština zanedbává přehlasování toho často ve příponách; na př. věta písemná „lidé pracuj-i“ zní obecně česky s jednou přehláskou takto: „lidé pracuj-ou,“ staročesky pak bez vší přehlásky: „lidé pracuj-u.“ Podobně se říká: biju, seju, miluju, píšu a pod. místo písemného: biji, seji, miluji, píši.

V kořenech a kmenech všude skoro se *u* (*ú*) přehlasuje na *i* (*i*), na př. břicho, cídit, cizi, číti, jitro, klič, líbiti, plíce, štika atd. místo: břicho, cídit, cuzi, čuti, jutro, kljúč, ljúbiti, pljúca, štuka.

Nemnoho jen jest takových slov, kde *u*, ačkoli stojí po souhláskách podnebných, přehlasováno nebývá, jako ku př.: eudný, cukám, cukr, cupám, čumím, čuba, čoulhám, d'oubám, juchta, junoch, ťuchna, šňukám, šňupám, chrupám, šumím, šupina, šustím, šlouchám, fukám, fuhýk, žumpa a t. d.

§. 40. Samohlásku *o* v *e* přehlasuje obecná čeština řidčeji nežli spisovná. Tak na př. říká se obecně: v čom, v ňom, Vyšo-hrad, Bělohrad, jezovec, atd. m. písemných: v čem, v něm, Vyše-hrad, Bělehrad, jezevec.

§. 41. Zpátečně přehlasujeme jen *a* v *e* aneb *ě*, a to nejčastěji před *j*, jako: čit-ej, shán-ěj,

krej-čí, zej-tra, nej-lepší, čej-ka atd. m. čít-aj, sháň-aj, kraj-čí, zaj-tra, naj-lepší, čaj-ka.

§. 42. Zvláštní přeměna děje se v kořenech a kmenech, i nazývá se *spodobováním*. Hlavně se dotýká samohlásky *a* čili *ja*. Jestliže totiž hned po *a* (*ja*) následuje měkká souhláska anebo má-li druhá slabika *i*, *i*, *ě* (*e*), tedy se *a* (*ja*) často proměnuje v *ě* (*e*), někdy až v *i* (§. 49). Pakli tvrdá souhláska, anebo v druhé slabice jiná nějaká samohláska následuje, zůstane *a* (*ja*) státi a nemění se. Ve staré češtině mělo toto pravidlo rozšířenější nežli nyní platnost. Ku p. svatý, svatyně — světiti, světější; žal, žalost, žalovati — želeti; třásl, třást — třeseš, třes; pátý, devátý, desátý — pěť, devěf, desef; pata — zápěti, nazpěf, opěf; Jan, Janek — Jene, Jeník; zábsti, záblo — zebe; čapka — čepice; jaro, jarý — jeř, jeřina; úřad — úřední; řád, spořádati — řídit, spořiditi; tahnouti — těžiti; žatva, žaty — žeti, žiti; přádlo — před', předeš; šfastný — štěstí; chřastati — chřestiti; památká — paměť; přátele — přítel (m. přítěl); telata — telete (-tě), teleci; hovado — hovězí a t. d.

Nyní se zhusta v češtině vyskytají slova, kde spodobování šetreno není, jako k. p. třáslí, třásti, třesu, třesa, kdežto starí Čechové říkali pravidelně: třesli, třestí, třasu, třasa. Podobně říkáme: svatí, žati, pojati strachem, místo staročeského spůsobu: světí, žeti, pojeti atd.

Nejdůležitější účinek spodobování záleží nyní v tom, že samohláska *a* (*ja*) ve množství slovech nepodlehla přehlasování, které by ji sic jinak pro předcházející nebo následující podnebné souhlásky bylo zachvátilo,

K. p. jahoda, jablko, javor, jasný, jáma, jádro, čáp, čas, často, čára, das, däbel, šat, šalba, šach, šášek, žalud, žába, žádný, žalář, žásání, žádám, žáha, žaludek, tajný, hrál, okrátl atd., kdežto by obyčejné přehlasování (§. 38.) požadovalo, aby se říkalo: jehoda, čes, šet, želud, tejný, hrél a t. d.

2. Stupňování.

§. 43. Stupňování je významné měnění lehčích samohlásek v závažnější, na př. *e* v *o* aneb *ě* v *a*.

Závažnost samohlásek určujeme dvojím činem: *a)* dle času, pokud která z nich zní, a *b)* dle toho, jakým proudem dechu která z nich se vyráží.

Dle času dlouhé samohlásky závažnější jsou nežli krátké téhož hlasu, a sice proto, že každá dlouhá samohláska o jednou déle zní, než kterákoli krátká, na př. *á* zní potud, pokud dvě *a* čili *aa*. Samohláska *á* je tedy závažnější než *a*, *ě* závažnější než *e*, *i* než *i* a t. d.

Ze všech samohlásek nejsilnějším proudem dechu čili z celá otevřenými ústy zní *a*. Hláska *a* je nejzávažnější ze všech, vyjmouc *á*, kteréž jest závažnější proto, že zní o polovici déle než *a*.

Nejlehčí ze všech samohlásek jsou *l*, *r*, pak *i*.

Jdou tedy samohlásky lehčí a závažnější následujícím po sobě pořádkem:

l, *r*, *i*, *e*, *ě*, *y*, *o*, *u*, *a*, *á*.

Pořádek ten samohlásek zove se *škálou* anebo *stupnicí* jejich.

§. 44. Samohlásky stupňujeme vůbec trojím spůsobem:

1) dloužením, jako na př. když říkáme: *sázím* m. *sadím*, *vídám* m. *vidím*, a podobně;

2) samým měněním jich dle stupnice svrchu položené, na př. *e* v *o*, *ě* v *a* atd. na př. *nesu* — *nosím*, *sedím* — *sadím*.

3) tím, že k nim připojujeme jiné samohlásky, jako na př. když kořen *mr* měníme ve slova: *mor*, *mořiti*, *mařiti* a j.

§. 45. Dloužením stupňujeme samohlásky, ménice krátké z nich ve přiměřené jin dlouhé samohlásky neb dvojhlásky.

Aby však délka stupňováním byla, musí se skrze ní význam slov více nebo méně měnit. Taková délka je na př. *á* ve *vál-ím* proti *val-ím*, *e* v *lét-ám* proti *let-ím*, *i* ve *víd-atí* proti *vid-ěti*, *ů* ve *vyrůst-ám* proti *vyrost-u*, *ou* v *poušt-ěti* proti *pust-ití*, *ý* v *býv-alá* proti *by-la* a j.

§. 46. Druhým spůsobem stupňujeme samohlásky *e*, *ě*, *y*, *o*, a sice takto:

1) *e* v *ě*, *o* a *ů*, na př. *nos-ím* a *nůš-e* proti *nes-u*, *voz-ití* a *vůz* proti *vez-u*, *ú-těk*, *toč-ím* a *tůčka* proti *tek-u* a jinde;

2) *ě* v *a* i *á*, na př. *hrab-atí*, *sad-ití*, *vláč-eti* a j., jenž pošly od kořenů *hrěb*, *sěd* a *vlék*;

3) *y* v *u*; tak vzniklo na př. slovo *tu-k* (*tučnoťa*) připonou *k* z kořene *ty* (*ty-jí*), znamenajícího *tučněti*;

4) *o* v *á*, řidčeji v *a*, na př. *ház-eti*, *lám-atí*, *skák-atí*, *klan-ěti* se, *ran-ití* a j. proti *hod-ití*, *lom-ití*, *skoč-ití*, *klon-ití* a *ron-ití*.

§. 47. Stupňování třetím spůsobem děje se takto:

1) *i* stupňuje se v *ě* a v *oj* aneb *ůj*, na př. *věd-ěti* proti *vid-ěti*; *boj*, *hnůj* a *hnoj-ití*, *zá-voj* a j. jenž pošly od kořenů: *bi*, *hni* a *vi*, slýchaných na př. ve slovech: *bi-jí*, *hni-ji* a *vi-nu*.

2) *y* v *ar*, *ra* a *or*, na př. *o-tav-a*, *zo-tav-ím* od kořene *ty* (*tučněti*); *krov*, *po-krov-ec*, od koř. *kry* (*kryjí*); *kvas-ití* od *kys* (*kys-atí*) a jinde;

3) *u v av, áv a ov*, na př. *o-snov-a*, *sláv-a*, *slav-ití* a j., jenž pošly od kořenů *snu* a *slu*, které slýchatí ve *snu-ji* a *sluji*.

4) Samohlásky *l* a *r* stupňujeme, přidávajíce k nim *a*, neb *o*, neb i jiné samohlásky.

Tak na př. z kořene *mr*, jejžto s *r* co samohláskou ve slově *u-mr-lý* slýchatí, vznikla stupňováním samohlásky *r* v *ír*, *or* a *ar* slova: *u-mír-atí*, *mor*, *moř-ití*, *mař-ití* a jiná; vřet-eno a vrát-ití vznikla stupňováním *r* v *ře* a *rá* z kořene *vrt* ve *vrt-ěti*; plaz-iti z koř. *plz* ve *plznouli*; po-stel, po-stíl-ati a stůl z koř. *stl* ve *stl-áti* atd.

3. Stahování.

§. 48. Kromě stupňování drahně dlouhých samohlásek vzniká stahováním. Týká se nejčastěji dvou samohlásek, majících mezi sebou souhlásku *j*. Tu se totiž *j* spolu s samohláskou předcházející zrovna vysouvá a náhradou za to pozůstalá samohláska dlouží, jako na př. v *m-á* a *m-é* m. *moj-a* a *moj-e*.

Tento spůsob stahování je ve zvyku po tvrdých souhláskách. Jím z *aja* a *oja* vzniká *á*, jako na př. v *ká-tí* se a *bá-tí* se m. *kaja-tí* se a *boja-tí* se, *dopr-á* m. *dobraj-a*, *tv-á* m. *tvoj-a*, *vol-ám* m. *volaj-am* a. j. Podobně stahujeme *aje*, *oje*, *uje* a *yje* v *é*, *oju* a *uju* v *ou*, *oji* v *i*, a t. d., říkajíce na př. *dopr-ého* m. *dobra-jeho*, *dopr-ému* m. *dobru-jemu*, *dopr-é* m. *dobro-je* a *dobry-je*, *m-é* m. *moje*, *vé-voda* m. *voje-voda*, *dopr-ou* m. *dobru-ju*, *m-i* m. *moji* a t. d.

§. 49. Po měkkých souhláskách nejdříve jen samohlásky se vysouvaly, jí pak měnilo se v *i*, splývajíc s následujícími samohláskami v dvojhlásky. Tím na př. z *aja*, *éja* a *ija* vznikla dvojhláska *ia*; takéž *ie* vzniklo z *ije*, *iu* z *iju* atd.

Dvojhláska *ia* byla potom větším dílem přehlasena v *ie*, toto pak staženo v *i* asi tak, jako v němčině, kde slova *die Liebe* (láska) tak znějí, jako kdyby byla tištěna s *i*: *di libe*.

Tak na př. sváž-ím stojí m. sváž-iem, kteréžto vzniklo přehlášením *ia* v *ie* ze sváž-iam, toto pak vysutím hlásky *a* před *j* a změnou tohoto v *i* ze sváža-jam. Podobně pří-ti znělo dříve příe-ti a toto přía-ti m. příja-ti. Často však, zejména před tvrdými souhláskami, zachovalo se *ia*, co ú, na př. hrál a přál m. hríal a příal z hréjal a příjal (§. 42).

Dvojhláska *iu* byla předně též přehlasena v *ii* toto pak staženo v *i*.

Tak na př. *znamen-i* stojí předně m. staročeského *znamenie*, potom i místo *znamen-ia* a *znamen-iu*. V takových slovech přípony *ie*, *ia* a *iu* pošly stažením z *ije*, *ija* a *iju*.

Změny souhlásek.

§. 50. Souhlásky měníváme vůbec ve dvou případech. Předně tam, kde se dvě aneb několik jich stýká vespolek, jako na př. *kd* ve slově *kde*, ježto s *g* m. *k*, čili co *gde*, vyslovujeme. Zadruhé měníváme souhlásky i o samotě, čili tam, kde se nestýkají vespolek, jako na př. *m* v *n* ve slově *medvěd*, které vůbec *nedrěd* zní.

První případ častěji se udává nežli druhý.

Dvě aneb i více stýkajících se souhlásek zoveme *skupeninami* (die Gruppe) jejich.

§. 51. Skupeniny souhlásek jsou vůbec dvojnásobné:

1) naskrze nevyslovitelné čili takové, že jich žádným jažykem nelze vyřknouti, jako na př. *kd* ve slově *kdo*.

Slova toho totižto tak, jak je právě tištěno, čili s *k* před *d* nikdo, ať je kterého národa kolik, vyřknouti nemůže. Aby se

to státi mohlo, musí se v něm buď *k* v *g*, buď *d* v *t* změnit tedy *gdo*, anebo, jak předkové naši psávali a říkávali, *kto*.

2) Jiné skupeniny souhlásek daly by se sice vyřknouti, ale tak jsou tomu aneb onomu národu protivné, že se jich všemožně zbaviti hledí. Takovými jsou nám na př. *dt* a *tt*. Těch se zbavujeme, ménice obě v *st*, jako na př. ve slovech: *vés-ti* a *plés-ti*, pošlých od kořenů *ved* a *plet* příponou *ti*, čili z *ved-ti* a *plet-ti*.

Skupenin naskrze nevyslovitelných zbavujeme se jako všickni jiní národové *neúplným spodobováním* (die unvollständige Anähnlichung aneb Assimilation, assimilatio). Toto měnění souhlásek slove *všeobecné* (allgemein), anebo *obecně lidské*. Každé jiné naopak zoveme *zvláštním* (besonder) anebo *národním*.

a) Všeobecné změny souhlásek.

Neúplné spodobování.

§. 52. Neúplné spodobování je měnění jasných souhlásek v temné, anebo naopak temných v jasné. Zákon, dle něhož se to děje, zní takto: *před jasnými souhláskami smějí jen jasné, před temnými pak a na konci slov jen temné státi*. Podle toho

1) jasné souhlásky: *b*, *d*, *d'*, *g*, *h*, *v*, *z*, *ž*, před temnými čili před: *p*, *t*, *t'*, *k*, *ch*, *f*, *s*, *š*, *c*, *č* přecházejí do přiměřených sobě temných, t. j. *b* do *p*, *d* do *t*, *d'* do *t'* *g* do *k* atd. Tak na př. slova: *obce*, *hladký*, *lehký*, *blízký*, *od-kostela* a. j. znějí zcela tak, jako kdyby takto byla tištěna: *opce*, *hlatký*, *lechký*, *blíský*, *ot-kostela*.

2) Temné souhlásky naopak před jasnými měníme v přiměřené jim jasné, čili *p* v *b*, *t* v *d*,

t v d a t. d. Tak na př. slova: modlitba, svatba, prosba, kdo, kde, k-boku a j. vyslovujeme zcela co: modlidba, svadba, prozba, gdo, gde, g-boku.

3) Na konci slov jasné souhlásky skoro zcela tak znějí, jako přiměřené jim temné, na př. dub co dup, Bůh co Búch, krev co kref a t. d.

§. 53. Zákonem právě vyloženým řídíme se ve psání jen poněkud. Píšeme totižto větším dílem slova tak, jak vznikla, a jen některá z nich tak, jak je vyslovujeme. Jak slova vznikla, poznáváme *slовоzpylem* (die Wortforschung, etymologia).

Proto *pravopis* (die Rechtschreibung, orthographia) náš, čili náš spůsob psání, je *slorozpytný* (etymologisch). Každý takový pravopis naopak, který se buď zcela aneb aspoň větším dílem drží vyslovování, je *zvukový* anebo *fonetický* (fonetisch).

Náš pravopis jen u těch slov je fonetický, která již předkové naši psávali tak, jak jednokaždé z nich zní, neznajíce anebo nešetríce spůsobu, kterým vznikla.

Tak na př. mas-ť a más-lo píšeme s temným *s* m. jasněho *z*, ačkoli slova ta od kořene *maz* v maz-atí pocházejí; právě tak i dé-šť m. dé-žď, tch-oř m. deh-oř a t. d. Jasné souhlásky naopak klademe místo temných, píšeme: db-áti, zb-oži, zd-e atd. m. někdejších: tb-áti, sb-ožie a sd-e.

Pochybujeme-li kdy, jakou by se souhláskou, jasnou-li či temnou, mělo některé slovo psát, poznáme to nejsnadněji, změníme-li slovo tak, aby se pochybná souhláska dostala mezi dvě samohlásky.

Jak tuto zní, tak ji třeba i před souhláskami psát. Tak na př. z ob-ec, ob-ecný, a z podobných slov jasné viděti, že: ob-ce, ob-čan a j. psát třeba s b m. slyšitelného *p*.

Podobně z knih-a, knih-ař a j. dovtipíme se snadno, že nesluší psát dle znění kni-ch, než dle slovozpytu kni-h.

b) Zvláštní změny souhlásek.

§. 54. Jedenkaždý národ oblíbil sobě jen jistý počet skupenin souhláskových, a to tak velice, že se všech ostatních všemožně chrání a zbavuje.

Nejobyčejněji zbavují se národy neoblibených sobě skupenin souhlásek těmito spůsoby:

1) *úplným spodobováním* (die vollständige Assimilation), čili tím, že se jedna ze stýkajících-se souhlásek změní ve zcela takovou, jako je druhá, jako na př. *d* v *s* před *s* v lat. slově *assimilatio m. ad-similatio, b v f v of-ferre* (obětovati) m. *ob-ferre* a j.

2) *přesmykováním* (die Umstellung, metathesis), čili překládáním hlásek z jednoho místa na druhé. Tak sme změnili na př. lat. *Albis a marmor v Labe a mramor*, staročeské a slovenské povraz ve provaz.

3) *vsouváním* (die Einschiebung, epenthesis), čili vkládáním samohlásek aneb i souhlásek do neoblibených skupenin. Tak říká na př. Slovák: sedem a osem, Čech: *sedum a osum*, m. písemných: sedm a osm. Do sr̄ naopak vsouvají Čechové vesměs *t*, říkajíce: středa a stříbro m. slov. *sreda* a *sriebro*.

4) *vysouváním* (die Ausstossung, elisio), čili odhazováním nejméně jedné ze stýkajících se souhlásek, jako na př. Slovák, když říká: *brat* m. čes. dvojslabičného: *bra-tr*, a naopak zase Čech, když říká bez *p* a *v*: *ka-nouti, tr-nouti, ky-nouti* a t. d. m. slovenského: *kap-nút, trp-nút a kyp-nút*.

5) rozlišováním (die Dissimilation) čili měněním a) buď jen jedné ze stýkajících se souhlásek, b) buď i celé skupeniny v docela jiné souhlásky. Prvním spůsobem rozlišujeme my a více jiných národů v. *st* skupeniny *dt* a *tt*; druhým *kt* v *c*, říkajíce na př. *péc-i* (obecně čes. *píc-t*) m. *pek-ti*.

§. 55. Úplným spodobováním se jazyk náš neobvyklých v něm skupenin souhlásek nikdy nezbavuje. Příčina toho jest, že úplným spodobováním dvě stejně čili jednaké souhlásky vznikají, jako na př. *ss* z *ds* a *ff* z *bf* v lat. slovech *assimilatio* a *of-ferre*, kdežto jazyk náš nejen dvou stejných, než i dvou podobně znějících souhlásek vedle sebe vůbec velmi nerad mívá.

Tak na př. Čechové v některých krajích raději mají *dn* než zdvojené *n* čili *nn*, říkajíce: *Ad-na* a *soukend-ný* m. písemných: *An-na* a *souken-ný*.

Ostatními čtyřmi spůsoby naopak zbavuje se i jazyk náš neoblibených sobě skupenin, nejčastěji rozlišováním a vsouváním.

1) *Rozlišování*.

§. 56. Prvním spůsobem rozlišujeme hlavně tyto skupeniny:

1) *dt* a *tt* v *st*, říkajíce na př. *slas-t*, *vlas-t*, *pěs-toun*, *měs-ti* a t. d. m. *slad-t*, *vlad-t*, *pět-toun* a *met-ti* od kořenů *slad*, *vlad*, *pit* a *met*, které slýchatí ve: *slad-iti*, *slád-nouti*, *pit-omý* (*píce*), *met-u* a jinde;

2) *dl* a *cht* v *sl* a *st*, ačkoli řídčeji nežli dvě předešlé, na př. *hous-le* m. *houd-le* od kořene *hud*; slyšitelného v *hud-ba*; *prs-t* m. *prch-t* od *prch* ve *prchnouti* a j.

§. 57. Druhým spůsobem rozlišujeme čili v docela jiné souhlásky měníme nejvíce:

1) skupeniny *dj* a *tj*, činice z nich *z* a *c*. Na př. hráz-e a svíc-e, staročesky bez přehlásky: hráz-a a sviec-a, vznikla z někdejších: hrad-ja a sviet-ja; kde *ja* jest přípona, *hrad* a *sviet* jsou kmeny;

2) *kt* a *ht* v *c*, na př. slova: pěc a moc, pěc-i a moc-i (obecně čes. píc-t a moc-t) vznikla z někdejších: pek-t a moh-t, pek-ti a moh-ti, kde *pek* a *moh* jsou kořeny, *t* a *ti* pak přípony.

§. 58. Týmž spůsobem rozlišujeme i hrdelnice, kdekoli je v sykavky měníme, jako na př. když místo „raro-h je ptá-k“ říkáme: „rarož-i jsou ptác-i“, anebo takto: „rarož-e je ptáč-e“.

Rozlišování to děje se tím, že *k* přechází v *c* a *č*, *h* v *z* a *š*, *ch* v *š* a sice vůbec tam, kde se hrdelnice s podnebnými hláskami *j*, *i*, *ɪ* a *e* druhdy stýkaly anebo posud stýkají.

Tak na př. slovo *pěč-e*, které staročesky bez přehlásky znělo *pěč-a* (starost), vzniklo z někdejšího *pek-ja*, kde se prvá hláška přípony čili *j* stýká s *k* čili s poslední hláškou kořene *pek*. Podnes pak se stýkají hrdelnice s podnebnými hláskami, kdekoli se rozlišování jich zanedbává, jako na př. když se obecně česky říká: velc-i páni se procházej-ou m. písemného: velc-i anebo velic-i páni se procházejí.

2) Vsouvání.

§. 59. Ze samohlásek nejčastěji vsouváme *e*, a to zvlášt na konci slov, do takových skupenin souhlásek, jakých tu jazyk náš bud' naskrže, bud' jen poněkud nesnáší.

K neoblibeným u nás skupeninám na konci slov patří všecky, vyjmouc asi následující:

1) *bl, br, dl, dr, tr* a podobné, čili takové, v nichž *l* a *r* co samohlásky přicházejí, jako na př. ve slovech: zá-bl, o-br, ví-tr, ve-dl, me-tl, my-sl, ro-stl, mi-str, kme-tr a j.

2) *sk, sm, st, st̄, št, št̄; zh, zd, zd̄, čt, čt̄; bd, pt, cht, nt; jd, nd, vd; dm, lm, rm, mp*, jako ve slovech: lus-k, desk, osm, most, cest, hrst̄, pošt̄, plášt̄; rozh, hvězd, brazd̄, shromažd̄; poct̄, počt̄; chebd; lupt, jucht, sljnt; obejd, pravd; sedm, palm, parm, form, lamp a t. d.

Avšak ani tyto ani onyňo skupeniny nejsou písemnému jazyku našemu tak milé, že by jich často anebo právě všude tam potřeboval, kde by dle slovozprávy měl. Tak nepíšeme: ste-bl a že-br, nébrž se vsuvným e: steb-e-l a žeb-e-r; podobně nepíšeme: se-str, než proti tomu s e: sest-e-r a t. d.

Vsuvné e je proti jiným samohláskám *pohyblivé*. Přichází totižto jen tam, kde by se bez něho slova končila na neoblibené skupeniny souhlásek, jako na př., kdyby se říkalo: bu-bn, o-hň, e-rl, smu-tk a t. d. bu-ben, o-heň, o-rel, a smu-tek. Jinde se e vysouvá, zejména přede všemi těmi příponami, které bud' jen v samohláskách samých záležejí, bud' se jimi počínají, jako na př. když se říká: bubn-y, bubn-ovati, ohn-ě, ohn-isko, orl-ik, smutk-u a t. d.

Pohyblivé e přisouvá se též ku předložkám, kdyby se k nim se jich s ohebnými částkami řeči povstaly nepřijemné skupeniny:

odepsati, odervati, ode dvou, ode tří, ode čtyr, obejiti, obepnouti, rozebrati, rózestati, přese všecko, ke krokům, ke kravám, sesiliti, sejdu, se sedla, se vši moc, ve vodě, ve střívře, vecpati, ze sna, zervati a t. d.

§. 60. Ze souhlásek nejčastěji vsouváme t a n. řídčeji d, s, h a jiné.

Vsuvným t liší se na př. slova: střebati, středa, střetnouti, stříbro a podobná od slovenských: srebať, sreda, šretňať, sriebro.

Vsuvné n slýchati je na př. ve s-nisti m. s-jísti, k-němu m. k-jemu, ne-ní, staročes. ne-nie m. ne-je; d v Jindřich m. něm. Heinrich; s v zábsti m. zábti; h v rozhlřešiti m. rozřešiti a t. d.

Díl druhý.

Nauka o slovech.

§. 61. Slova dle toho, jak se ve větách objevují, jsou dvojnásobná, totiž *měnitelná* a *neměnitelná*. Jedna z nich totižto berou ve větách rozličné změny, jako na př., když o jednom pánovi říkáme: „pán sluh-ovi rozkazuj-e“, a o více pánech totéž takto: „pán-i anebo pán-ové sluh-ům rozkazuj-i“.

Jiná slova zase se nikdy ve větách neměnívají, jako na př. *dnes* a *darmo* ve dvou předešlých větách: „pán sluh-ovi dnes darmo rozkazuj-e, pán-i (pán-ové) sluhům dnes darmo rozkazuj-i“.

Měnit slova co částky vět znamená *ohýbatí* je (biegen, flectere). Slova tedy, která se co částky vět rozličně měnívají, jsou *ohiebné* (biegsam, flexibilis) částky řeči; *neohebné* (unbiegsam, inflexibilis) částky řeči jsou naopak všecka ta slova, která se ve větách stále jednako objevují.

Všech částek řeči jest u nás devět (§. 13). Čtyry z nich: příslovky, předložky, spojky a cito-slova jsou neohebné, ostatní pak čili: podstatná jména, zájmena, přídavná jména, číslovky a slovesa jsou ohiebné částky řeči. V němčině k těmto patří též *člen*.

Ohýbaní sloves nazýváme zvláště *časováním* (die Abwandlung conjugatio), u podstatných pak

a přídavných jmen, potom u zájmen a číslovek *skloňováním* (die Abänderung, declinatio).

§. 62. Od ohýbání slov liší se poněkud jich *odvozování* (die Ableitung, derivatio) nejvíce takto:

1) ohýbáním rozumíme jen ty změny slov, které na nich co částkách vět pozorovati jest; odvozování naopak obsahuje v sobě všecky ostatní změny slov, zejména pak ty, kterými slova z kořenů anebo kmenů vůbec vznikají.

Tak na př. když místo „sluh-a poslouch-á pán-a“ řekneme „sluh-ové poslouch-ají pan-ův“, ohýbáním rozumíme jen ty změny, kterými *sluh-a* přešlo v *sluh-ové*, *poslouch-á* v *poslouch-aji*, *pán-a* napřed v *pán-a* a potom v *pan-ův*. Odvozování naopak týká se všech ostatních změn, kterými slova těchto vět z kořenů a kmenů vznikla, na př. toho, že *slu-ha* vzniklo z kořene *slu* příponou *ha*, slovo *pán-a* příponou *n* z kořene *pa*; slova *poslouch-á* a *poslouch-ají* z kmene *poslou-cha*, který zase pošel z kořene *slu* zdložením jeho v *slou* a spojením tohoto s předložkou *po* a s příponou *cha*.

2) Ohýbání slov děje se jen příponami čili samými takovými přirážkami ku kořenům anebo kmenům, které nyní o sobě již nic neznamenají, jako na př. *ové* ve sluh-ové, *a* v pán-a a jiné jinde; odvozování naopak záleží často i ve *skládání* (die Zusammensetzung, compositio) nejméně dvou a to takových slov, z nichžto každé posud též o sobě něco znamená, jako na př. *vino-hrad*, *živo-bytí*, *po-slouchati* a j. Větším dílem však i odvozování děje se příponami. (§. 69.)

§. 63. Přípony jsou tedy též dvojnásobné: *ohýbací* a *odvozovací*. Prvními měníváme slova již hotová, potřebujíce jich ve větách; druhými pak vznikají slova z kořenů anebo kmenův, prvé nežli jich ve větách užíváme.

Protož přípony ohýbací přicházejí ve slovech vždy po příponách odvozovacích, jako na př. *a*, *u* a *em* v těchto: *vlk-a*, *vlk-u* a *vlk-em*, kde *k* je přípona odvozovací a *vl* kořen.

Obecné částky řeči.

1) Podstatné jméno.

§. 64. Podstatné jméno je sklonitelná částka řeči, která znamená bytostí buď skutečně buď smyšleně samostatné.

Slovo *by-tosť* znamená to, co vůbec nějak *jest*. Pochází totiž od kořene *by*, slyšitelného na př. i v *by-t*, *bý-vati*, *bý-dleti*, *o-by-dlí* a jinde. *Bý-vati* značí vlastně to, co tato dvě slova: často býti; anebo to, co *by-dleti*. *By-t* a *o-by-dlí* pak znamenají to místo, kde kdo *bývá* čili *často jest*. Člověk dlouhého *živo-býti* je ten, kdo dlouho *živ jest*, a t. d.

Skutečně samostatné bytosti jsou všecky ty osoby a věci, o kterých se buď smysly svými (zrakem, sluchem a t. d.), buď rozumem svým a zjevením Božím přesvědčiti můžeme, že každá z nich skutečně a zvláště čili o sobě jest, zejména tedy duchové, živočichové, rostliny a neživé věci.

Duchové, t. j. Pán Bůh, andělé, dáblové a duše zemřelých lidí, jsou *osoby živé a nadsmyslné*. Osoby jsou proto, že mají rozum a svobodnou vůli; živé proto, že nikdy neprestanou žít; nadsmyslné proto, že, nemajíce těla, nedají se smysly, nýbrž jen rozumem a zjevením Božím pochopiti.

Slovo *živo-čich* znamená lidi a zvířata spolu co takové bytosti, které žijí a cítí.

Složeno je totiž ze dvou slov: ze *živ-o* a *či-ch*. *Živ-o* pošlo příponou *o* z kořene *živ*, slyšitelného ve slovech: *živ-ý*, *živ-ot* a j. *Či-ch* znělo druhdy bez přehlásky: *ču-ch* a pošlo

příponou *ch* od kořene *ču*, který s příponou *ti* čili co sloveso *ču-ti* za starodávna totéž značil, co cítiti vůbec. Nynější přehlasené *či-ti* naopak znamená jen voněti čili nosem cítiti. Prvotní význam kořene *ču* zachovali sme tedy jen ve slově živo-čich.

Lidé a zvířata hýbají se samovolně (čili samy od sebe a jak se jim právě chce) z místa na místo, a tím se rozeznávají od rostlin. Lidé zase liší se od zvířat rozumem a svobodnou vůlí, ode duchů pak tělem. Proto jsou lidé *osoby smyslné*. Všecky ostatní smyslné bytosti jsou *věci*.

Kromě jmen nadsmyslných a smyslných bytostí všecka ostatní podstatná jména znamenají jen smyšleně samostatné bytosti čili takové, kterých nikde není o sobě a skutečně, než jen v mysli naší, jako: smích, hněv, hřich, radosť, dobrota, běh, běhání, bití, krytí a jiná.

Sníchu na př. neslýchati nikdy o sobě, než vlastně jen lidí, když se smějí. Ani hněvu, radosti a jiných podobných výjevů nevidati nikdy o sobě, než vlastně jen lidí anebo zvířata rozhlížející a rozveselené.

§. 65. Dle *významu* podstatná jména jsou: *srostitá* (konkret, z lat. *concretus*) a *odtašitá* (abstrakt, z lat. *abstractus*). Srostitá jsou všecka ta, která znamenají osoby a věci smyslné, čili lidí, zvířata, rostliny, nerosty a jiné neživé věci, jako: muž, žena; pes, pavouk, pstruh; len, konopě, buk; hлина, písek, pero, stůl, kniha a j. Odtašitá jsou všecka ostatní podstatná jména, která nadsmyslné osoby jako: Bůh, anděl, čert, anebo smyšleně samostatné bytosti znamenají, jako: hněv, krok, pád, padání, soud, souzení, pozor, zlosť, znak a j.

§. 66. Jak odtašitá tak i srostitá podstatná jména rozpadají se na *vlastní* a *obecná* (Eigen-

name a Gemeinname, nomen proprium a appellativum).

Vlastní jsou všecka ta, kterými jednotlivé osoby, národy, kraje, krajiny, místa, hory, řeky a t. d. znamenáme, zejména pak všecka ta, která velkými literami počátečnými stále vynikají, jako: Kristus Pán, Rafael, Jan, Václav, Belzebub, Jablonský, Radecký, Čech, Moravan, Slovák, Rakušan, Asia, Europa, Čechy, Uhry, Praha, Vídeň, Pešť, Krkonoše, Tatry, Dunaj, Váh, Vltava, Veles, Mořana, Vesna, Jupiter, Mars, Minerva a j.

Šest posledních znamená pohanské bohy a bohyně, kterým se předkové naši anebo Římané klaněli, nežli přijali víru křesťanskou.

Obecná podstatná jména naopak jsou ta, která každou osobu nebo věc téhož spůsobu vůbec, a tudíž všecky takové osoby neb věci bez rozdílu znamenají, jako: člověk, zvíře, rostlina, strom, škola, kniha a j.

Jméno „člověk“ na př. znamená nejen určitou nějakou osobu lidskou, nebrž každou takovou osobu vůbec. Slavem „člověk“ naznačují se všickni lidé bez rozdílu. „Kniha“ slove každá věc, kterákoliv má do sebe ty vlastnosti, po kterých knihy poznáváme.

§. 67. Mezi obecnými jmény zvláště *hmotná* (Stoffnamen, nomen materiale) rozeznati třeba od *hromadných* (Sammelname, nomen collectivum). Hmotná jména znamenají takové věci, jichž i nejmenší částka tak se nazývá jako celek, na př.: voda, pivo, stříbro, zlato, plátno, sukno a j.

Každá totiž i sebe menší kapka vody též jen vodou se jmeneje. Podobně i sebe menší drobek železa nejináč se zove, než největší jeho kus.

Hromadná jména naopak znamenají takové celky anebo hromady osob i věci, které se sklá-

dají z částek podstatou svou sice jednakých, ale jménem rozdílných, jako: kamení, listí, stromovi, knězvto, žáctvo, vojsko a j.

Kamení na př. značí hromadu samých kamenů, ale každý z nich může se jináče nazývat: jeden může slouti *mramor*, jiný *pískovec*, třetí *opuka*, čtvrtý *žula* a t. d.

§. 68. Dle toho, jak podstatná jména vznikla, čili dle *původu* svého, dělí se: 1) na *původní* a *půjčená* (ursprünglich a entlehnt) čili domácí a cizí; 2) na *jednoduchá a složená* (einfach a zusammengesetzte, simplex a compositum).

Půjčených jmen podstatných máme více, nežli kterýchkoli jiných částek řeči. Mnoho jich vešlo u nás z němčiny do zvyku, jako na př. *barva-Farbe*, *holba-Halbe*, *hrabě Graf*, *krejcar Kreuzer* od *Kreuz*. *Kreuz* pošlo z lat. *crux*, společně s našim kříž. Slova, jen od Čechů z latiny půjčená, jsou: *kalamář* (*calamarium*), *inkoust* (*encaustum*), *škanino* (*scamnum*), *žák* (*diaconus*) a t. d. S Němci máme společně: *groš-Groschen*, *cent* a něho *centnéř-Centner*, *libra* a *funt-Pfund*, *škola-Schule*, *křída-Kreide* a m. j., vše z latiny, kdež takto znějí: *grossus*, *centenarius*, *libra*, *pondus*, *scola*, *creta*.

§. 69. Jednoduché je každé takové podstatné jméno, které záleží jen v kořenu nebo kmenu a v příponách čili v přirážkách, o sobě nic nyní neznamenajících, jako na př. *du-ch*, *slu-ch*, *mos-t*, *měs-to* (§. 56. č. 1.) *kon-in*, *krav-ař*.

Složená podstatná jména naopak záležejí z takových částek, z nichž každá i o sobě něco posud znamená, jako na př. *kolo-děj*, *časo-pis*, *dobro-dini*, *cizo-zemee*, *sto-noha*, *do-statek*, *ne-do-statek*, *dů-věra* (z *do* a *věra*), *ne-dů-věra* a j. (§. 62.)

§. 70. Podstatná jména co částky vět mění-váme samotnými příponami trojnásobně, totiž: dle *rodu*, *císla* a *pádu*.

Podstatná jména dle čísla a pádu měnitи znamená *skloňovати* je (abändern, declinare). Proto jsou *sklonitelnou* (abänderlich, declinabilis) částkou řeči.

O r o d ě.

§. 71. Bytosti živé a smyslné, totiž lidé a zvířata, dělí se od přírody podle *pohlaví*.

Z lidí všecky osoby muzké jsou pohlaví muzkého, jako: otec, syn, chlapec, sluhá a j. Ženského pohlaví pak jsou všecky osoby ženské, jako: matka, dcera, dívče, služka a j.

Muzkého pohlaví u zvířat jsou *samci*, ženského *samice*. Tak na př. houser, kozel, býk a jiní samci jsou muzkého pohlavi; ženského zase: husa, koza, kráva a jiné samice.

§. 72. Když mluvíme, rozeznáváme též pohlaví, ač nevždy tak, jak bychom dle přírody měli.

Na př. o pánovi, který sluhovi rozkazoval, říkáme takto: pán slu-*ovi* rozkazoval, o paní a služce totéž fakt: pan-*i* služc-*e* rozkazoval-*a*; o více pánech a paníčkách: pán-*i* služc-*ům* rozkazoval-*i*, pan-*i* služk-*ám* rozkazoval-*y*.

Pohlaví, které sobě lidé v mluvě své ustavili, nazývá se *mluvnickým* čili kratčejí *rodem*. Mluvnické pohlaví liší se od přirozeného hlavně takto:

1) Přirozené pohlaví jest jen dvoje, t. muzké a ženské, mluvnické naopak jest troje, čili rody jsou tři: *muzký*, *ženský* a *střední* (männliches, weibliches a sächliches Geschlecht, genus masculinum, femininum a neutrum), na př. pojstatné jméno *otec* je muzkého, *matka* ženského a *dítě* je středního rodu.

2) Přirozeným pohlavím vynikají živočichové toliko, rodem pak opatřena jsou jména všech a jakýchkoli bytostí; to jest: každé podstatné jméno je některého ze tří rodů, na př. jméno *uhel* je mužského, *kniha* ženského a *péro* středního rodu.

§. 73. Samotnými příponami měníme podstatná jména dle všech tří rodu, jako na př. pán, paní, paně (panete, paňátko); lev, lvice, lvíče; hřebec, hřebice, hřibě; kozel, koza, kůzle; kocour, kočka, kútě; orél, orlice, orle; holub, holubice, holoubě; had, hadice, hádě a t. d.

Při některých je přeměna jen dle dvou rodů možná, jako na př. soused, sousedka; vdovec, vdova; učitel, učitelkyně; pták, ptáče; zezulka, zezulče; kuna, kuně a t. d.

Při jiných je proměna taková docela nemožná; místo ní se o jednotlivých řodech užívá zvláštních slov, k. p. jelen, laň, kolouch; kohout, slepice, kuře; beran, ovce, jehně a t. d., anebo se přikládají slova: samec a samice, k. p. vlašfovka, hrdlička sameček a samička a t. d.

O čísle.

§. 74. Podstačná jména měníme zadruhé, též samotnými příponami, dle čísla (die Zahl, numerus), nyní nejvíce jen dle jednotného a množného (die Einzahl a die Mehrzahl, numerus singularis a pluralis), jako na př. když říkáme: „pán-*i* anebo pán-*ové* rozkazuj-*z*“ a „pán rozkazuj-*e*“.

Předkové naši mluvivali i dvojným číslem (die Zweizahl, numerus dualis), a skloňovali dle toho všecka podstačná jména.

Tak na př. o dvou hadech, že lezou, říkávali takto: had-*y* anebo: had-*a* lezeta. Místo toho my nyní s číslovkou *dva* takto říkati musíme: *dva* had-*i* anebo had-ové lezou.

Číslovkami počet toho, o čem mluvíme, zevrubně a určitě čili tak dokonale oznamujeme, že se nás po něm posluchač nepotřebuje ptát; skloňováním slov dle čísla naopak označujeme počet jen *vůbec* a *neurčitě*.

§. 75. Dle dvojného čísla skloňujeme posud jen několik podstatných jmen, jako: rodič, ruka, noha, oko, ucho. Rodič na př. zní dvojně: rodič-*e*, množně: rodič-*i* anebo rodič-ové; ruk-*a* dvojně: ruc-*e*, množně: ruk-*y*; ok-*o*, uch-*o* dvojně: oč-*i*, uš-*i*, množně: ok-*a*, uch-*a* a t. d. (§. 113.)

Ani dle obou ostatních čísel neskloňujeme všech, než jen většinu podstatných jmen. Některá z nich totiž nemají množného, jiná zase nemají jednotného čísla. Tak na př. kamen-*i* a jiná hromadná nevyskytají se v množném čísle, a sice proto, že již v jednotném více osob nebo věci znamenají. Úst-*a*, rt-*y*, klešt-*ě*, már-*y*, vrat-*a* a j. jsou naopak jen co množná v užívání.

O p á d ě.

§. 76. Podstatných jmen užíváme nejen co podmětů vět, nébrž i v jiných rozličných případech tou měrou, že většinu jich dle obou čísel, jednotně i množně, též jen samotnými příponami měníme. Všech těch případů čili *pádů* (der Fall, casus) je v mluvě naší sedmero a jmenují se po latinsky takto: *nominativ*, *vokativ*, *akkusativ*, *genitiv*, *dativ*, *lokál* a *instrumentál*.

Česky by se první z nich zváti mohl *pád jmenovatelný*, druhý *volatelný*, třetí *vinitelný*, čtvrtý *roditelný*, pátý *davatelný*, šestý *místný* a sedmý *nástrojní*.

V němčině dvou posledních pádů není, vokativ pak je v ní vždy roven nominativu. Proto němčina vlastně jen čtyry pády má, tedy o tři méně nežli čeština.

§. 77. Nominativ a vokativ jsou pády *přímé* (recht, rectus). Rozeznávají se od ostatních pěti *nepřímých* čili *kosých* (schief, obliquus) zvláště tím, že jich vždy o sobě čili bez předložek užíváme. Kosé pády naopak kladou se i bez předložek i s předložkami.

O skloňování.

§. 78. Všecka podstatná jména skloňujeme dle čísla a pádu rozdílným spůsobem podle toho, jakého je které z nich *rodu, zakončení a významu*.

Dle rodu rozeznáváme trojí skloňování podstatných jmen, totiž: *muzké, šenské a střední*.

a) Skloňování muzké.

§. 79. Ve skloňování podstatných jmen muzkých kromě *zakončení* i na *význam* jejich dbáme. Jména *mluvnický životních* bytostí totiž jináče skloňujeme v některých pádech, nežli jména, která znamenají bytosti *neživotné*.

Mluvnický živé čili životné bytosti jsou jen duchové, lidé a zvířata.

Tak např. o *buku*, o *klobouku*, o *meči* říkáme množně takto: *buk-y* jsou potřebn-é, *klobouk-y* jsou čern-é, *meče* jsou ostr-é. O *vojáku* naopak pravíme takto: *vojác-i* jsou potřebn-i, a sice proto, že podstatné jméno *voják* znamená životnou bytost.

Skloňování podstatných jmen muzkých řídí se následujícimi čtyřmi vzory: *had*, *sud*, *muš* a *meč*. Dle prvního a třetího vzoru skloňujeme podstatná jména životných bytosti *tvrdě* a *měkce zakončená*, dle druhého a čtvrtého jména neživotných bytostí *tvrdě* a *měkce zakončená*.

§. 80. Vzory tvrdé: *had* a *sud*.

Jednotné číslo.

I.

- N. had
- V. had-*e*
- A. had-*a*
- G. had-*a*
- D. had-*u*, -*ovi*
- L. had-*u*, -*ovi*
- I. had-*em*

II.

- sud*
- sud-e*
- sud*
- sud-u*
- sud-u*
- sud-ě*
- sud-em*

Množné číslo.

N. a V. had- <i>i</i> , - <i>ové</i>	<i>sud-y</i> , - <i>ové</i>
A. had- <i>y</i>	<i>sud-y</i>
G. had- <i>ů</i> - <i>ův</i>	<i>sud-ů</i> , - <i>ův</i>
D. had- <i>ům</i>	<i>sud-ům</i>
L. had- <i>ech</i>	<i>sud-ech</i>
I. had- <i>y</i>	<i>sud-y</i> (- <i>am</i>).

§. 81. Dle těchto vzorů skloňujeme:

1) Všecka jména muzká tvrdými souhlás-kami zavřená, většinu obojetnými zakončených, pak některá jen v množném čísle běžná na *y*, jako: *čár-y*, *drobk-y*, *hod-y*, *odpustk-y*, *pačeš-y*, *rť-y*, *vous-y* a podobná. Jmenovitě sem patří: *anděl*, *manžel*, *koukol*, *motýl*, *úl*, *hytl*, *mol*, *topol*, *úhel* (*Winkel*), pak jména vlastní *Israel*, *Joel* a pod.

2) jména na *a* s předcházející tvrdou anebo obojetnou souhláskou, jako: dareb-*a*, ničem-*a*, pastuch-*a*, sluh-*a*, Jiskr-*a*, Žižk-*a* a jiná, v některých pádech řídí se jen dle *ryba*, v jiných jen dle *had*, v jiných konečně podle obou vzorů (§. 91. č. 3). Na *ta* zakončená v N. mn. mají *té* i *ti*: basis-*té*, basis-*ti*, Moabi-*té*, Moabi-*ti*, a v mn. č. řídí se zcela dle *had*.

§. 82. Poznámky o pádech jednotných:

1) Ve vokativě jen *Bůh* a *člověk* stále přijímají *e*, rozlišujíce *h* a *k* před ním v š a č: Bož-*e*, člověč-*e*. Ostatní hrdelnicemi zakončená jména raději v tom pádě mají *u* než *e*: pták-*u*, věk-*u*, duch-*u*, strach-*u* a t. d. *Syn* má vždy jen syn-*u*, Jan má *Jene* (§. 42). U jmen neživotných a u cizích se *r* nemění v ř před *e*: dar-*e*, doktor-*e*; u životných domácích naopak stále se mění: bratr-*e*, kmotr-*e* a t. d.

2) Přípona *a* byla v genitivě za starodávna i neživotným vlastní a zachovala se posud u mnohých z nich, jmenovitě u těch, kterých velmi často potřebujeme, zvláště po předložkách, potom u jmen místních, na př. chleb-*a*, kostel-*a*, kotl-*a*, oběd-*a*, potok-*a*, do dvor-*a*, do rok-*a*, z úmysl-*a*; Budín-*a*, Lvov-*a*, Sobor-*a* a t. d.

3) Jména svatých mají v lokále s neživotnými *e* aneb *ě*, když jimi svátky znamenáme, říkajíce na př.: O sv. Petř-*e* a Pavl-*e* bývá u nás tepleji než o sv. Jan-*ě*. Mluvime-li však o svatých co osobách, neodchylyjí se jména jejich ode vzoru. Tak na př. říkáme: Kněz kázal o sv. Petr-*u* a Pavl-*u* anebo o sv. Petr-*ovi* a Pavl-*ovi*. Z neživotných mají *u* zvláště hrdelnicemi zakončená:

na počátk-u, v kožich-u, po břeh-u; zřídka *e*: **v** řoc-e, v kožiš-e a t. d.

§. 83. Poznámky o pádech množných:

1) V nominativě kromě *i*, *ové* a *y* máme ještě dvě přípony: *é* a *í*. Před *i* a málo nyní užívaným *í* hrdelnice rozlišujeme v *c*, *z* a *š* (§. 58), *d*, *t*, *n* a *r* pak obměkčujeme, na př. *vlc-i*, *pstruz-i*, *Češ-i* a *mniš-i* anebo *Češ-i* a *mniš-i*, *soused-i*, *kat-i*, *pán-i*, *kmotr-i* a t. d.

Přípona *é* slouží zvláště jmenům na *an* a několika obecným, která též na *an* aneb i na *d* a *l* vycházejí: *Slovan-é*, *křestan-é*, *měšťan-é*, *soused-é*, *žid-é*, *anděl-é*. *Manšel-é* znamená muže i ženu, kteří v manželství spolu žijí, *manšel-ové* naopak více mužů ženatých. *Syn* zní vždy jen *syn-ové*. Příponu *ové* přijímají ve spisovné mluvě i jména neživotních bytosti, ať tvrdě nebo měkce zakončená, jako: *div-ové*, *ohň-ové*, *meč-ové* a j. Ostatně přichází *ové* nejčastěji u jednoslabičných jmen: *duch-ové*, *slon-ové*, *Čech-ové* a t. d.

2) Osadní jména množného čísla na *any* prvotně zněla též na *ané*. Místo nynějšího: *Dolany*, *Říčany*, říkali předkové naši: *Dolané*, *Říčané*. Jména tato mají genitiv bez *ù* (*uv*): do *Říčan*, z *Dolan*; ostatní pády jsou u nich pravidelné: **A.** *Dolany*, **D.** *Dolanum*, **L.** *Dolanech*, **I.** *Dolany*. Sem patří i jiná množná osadní jména na *y*: *Tunochody*, *Voděrady*, *Polerady*, *Soběsuky*, *Holohlavy*, *Hrdlořezy*, *Dehtary*, *Poděbrady*, *Velvary* a t. d.

3) Příponu *ech* v lokálu stále přijímají jen jména na *d*, *t*, *n* vycházející: *žid-ech*, *kat-ech*, *pán-ech*. Hrdelnicemi zavřená naopak mívají vždy *icu* místo *ech*: *pták-ich*, *pstruz-ich*, *mniš-ich*.

Kdeby však rozlišením takým neoblibené skupeniny souhlásek vznikly, dovoleno jest *ách* m. *ich* psati, na př. ptáck-ách m. ptácc-ích, a t. d. Před *ech* zůstává *r* bez obměkčení, před *ich* naopak měkne: dar-ech, dvor-ech, Uhř-ích (když řeč o lidu, a ne o zemi), a t. d.

4) Instrumentálu na *ami* (m. *y*) jediné tam potřebovat lze, kde by ho jináče od jiných pádů na *y* nebylo snadno rozeznati, jako na př. kdy bychom řekli: mlátil snop-y cep-y m. mlátil snop-y cep-ami.

§. 84. *Bratr* a *člověk* odchylují se poněkud od vzoru *had* ve množném čísle.

Bratr totiž skloňujeme množně i také dle znamení takto: N. V. A. a G. bratř-i, D. bratř-ím, L. bratř-ích, I. bratř-ími.

Člověk zase zní množně dle kmene *lid* takto: N. a V. lid-é A. lid-i, G. lid-i, D. lid-em, L. lid-ech, I. lid-mi.

Vzory měkké: *muž a meč*.

§. 85. Skloňování vzorů těch liší se od předešlých tvrdých předně přehlasováním *a* v *e* aneb *ě* a *u* v *i*; na př. genit. a dat. jednotné: muž-e, kon-ě, meč-e a muž-i, kon-i, meč-i stojí místo staročeských nepřehlasených: muž-a, koň-a meč-a, a muž-u, koň-u, meč-u. Za druhé v akk. množném přehlasujeme *y* v *e* aneb *ě*, říkajíce na př. meč-e a ohn-ě místo *y*, běžného po tvrdých souhláskách, jako: sud-y, rok-y a t. d. V lokále jednotném konečně místo *ě* anebo *e*, běžných po tvrdých souhláskách, přichází po měkkých stále *i*,

jako na př. ohn-*i* a plášt-*i* proti zvon-*e* a most-*ě*. Ostatní méně důležité rozdíly skloňování tohoto od předešlého objevují se ve vokativě jednotném a v instrumentále množném.

Jednotné číslo.

III.

N. muž

V. muž-*i*

A. muž-*e*

G. muž-*e*

D. muž-*i*, -ovi

L. muž-*i*, -ovi

I. muž-*em*

IV.

meč

meč-*i*

meč

meč-*e*

meč-*i*

meč-*i*

meč-*em*

Množné číslo.

N. a V. muž-*i*, -ové

A. muž-*e*

G. muž-*ů*, -ův

D. muž-*ům*

L. muž-*ich*

I. muž-*i* (-emí)

meč-*e*, -ové

meč-*e*

meč-*ů*, -ův

meč-*ům*

meč-*ich*

meč-*i* (-emí).

§. 86. Tak skloňujeme:

1) všecka jména měkkými souhláskami zakončená (§. 32), jako: chlapec, čepec, bič, hlemýžď, nápoj, olej, mrěň, oheň, puchýř, hrnčíř, host, zef, déšť, nůž a jiná;

2) ze zakončených obojetnými souhláskami asi následující: kněz, peníz, robotěz (robotník), vítěz, zimostráz, Francouz; s *l* předně všecka na *tel*, jako: honitel, spasitel, vykupitel a jiná, potom: běl, cíl, čmel, datel, jetel, chmel, přítel, korbel,

král, mandel, ocel, ortel, pytel, sopel, svizel (psota), šindel, uhel (zbytek zhořelých věcí, něm. Kohle), zřetel a několik jiných, řidčeji potřebovaných;

3) všecka na *ce*, podobná významem těm, která příponou *tel* od sloves pocházejí, jako: dárce — dařitel, škůdce — škoditel, svůdce — svoditel a jiná, potom: rukojmě.

§. 87. Poznámky o pádech jednotných:

1) Jména na *ec* a několik jiných na *c* mají ve vokativě *e* m. *i*, a *č* m. *c* před *e*: chlapč-e, otč-e, ujč-e, strýč-e, panič-e, dědič-e a j. K nim patří i kněz, znějíc v pádě tom: kněž-e. U všech na *ce* je týž pád roven nominativu: dárce, škůdce a t. d.

2) Starodávný, nominativu rovný akkusativ u životních slýchatí bývá posud ve rčeních: sednouti na *kůň*, jít za *muš*.

§. 88. Poznámky o pádech množných:

1) V nominativu příponu *é* vedle *ové* mívají stále jen slovesná na *tel*: kazatel-é, -ové; učitel-é, -ové a t. d. Jednoslabičná a všecka na *ce* nejčastěji se vyskytají s *ové*: host-ové, zeť-ové, soudc-ové a t. d. Neživotným vlastní *e* anebo *ě* objevuje se u *král* a *kůň*: král-é (v kartách), tři krále (svátek), kon-ě.

2) Jména: *kořen*, *loket*, *střevic* (míra) a *tisíc* znějí posud často bez *ů* anebo *ův* v genitivě množném, na př. otevřiti dvéře do kořen (kořan), pět loket, devět střevic, dvacet tisíc a t. d.

3) Osadní jména množného čísla na *ice* prvotně zněla na *ici*, i jsou tudíž mužského rodu. Jako totiž podnes říkáme *sládkovic* m. sládkův syn, tak jmenovali předkové naši syna Jaromírova

Jaroměřicem, osadu pak, v níž potomci Jaromírovi prvotně byli osedli, nazývali: *Jaroměřici*, kdežto my říkáme: *Jaroměřice*. Jména tato v genitivu též jsou bez přípony *ů* (*uv*): do *Jaroměřic*, *Domažlic*, *Budějovic*. Instrumentál mají obyčejně na *emi*: *Jaroměřicemi*, řidčeji na *i*: *'s Jaroměřici*. Ostatní pády jsou pravidelné: A. *Jaroměřice*, D. *Jaroměřicům*, L. v *Jaroměřicích*. Tak se sklonují: *Zdice*, *Malešice*, *Zdiměřice*, *Nezámyslice* a t. d. (§. 83 č. 2).

4) Jména vytknutá v §. 86 pod č. 3. vycházejí v instrumentále vůbec na *emi*: *soudc-emi*, *zrádc-emi*, *rukojmí-ěmi*, řidčeji na *i*: *soudci*, *zrádci*.

§. 89. Nepravidelně se skloňují ze jmen k těmtě vzorům patřících:

1) vesměs všecka ta, ve kterých *ň* a *t* stvrdlo, jako: *kamen*, *ječmen*, *plamen*, *řemen* a podobná, potom: *krapet*, *loket*. Tato a několik jiných skloňují se nyní větším dílem dle *had* a *sud*: *kamen-a*, *kamen-u* a t. d., řidčeji dle *muš* a *meč*: *kamen-e*, *krapt-e*, *lokt-e* a t. d.

K nim patří zejména i *den* a složené *tý-den*. *Den* skloňujeme jednočně takto: N. a A. *den*, V. *dn-i*, G. *dn-e*, D. *dn-i*, *-u*; L. *dn-i*, *-u*, *-e*, I. *dn-em*; množné: N. a V. *dn-i*, *-ové*; A. *dn-e*, *-y*; G. *dn-i*, *-u*, *-uv*; D. *dn-um*, L. *dn-ech*, I. *dn-i*, *-y*. Lokál: *dn-e* přichází jen s předložkou *ve* co příslovka: *ve dne*.

V *tý-den* starí skloňovali obě částky: *tý* jako *dobrý* a *den* jako *mimo* složení, na př. tého-*dn-e*, *tému-dn-i* a t. d. Nyní *tý* zůstává obyčejně neskloněno: *tý-dn-e*, *tý-dn-i* a t. d.

2) *Kněz* má množném čísle: *kněž-i, -ím, -ich, -ími*.

3) *Kůň* skloňujeme množně rozličnými příponami, zejména takto: N. a V. *kon-i, -ě, koňové*; A. *kon-ě*. G. *kon-i, -ů, -ův*; D. *koň-ům, kon-ím*; L. *kon-ich*; I. *kon-i, koň-mi*.

4) *Peníz*, když jednotlivé kusy peněz znamená, skloňuje se pravidelně dle *meč*. Značí-li však peníze vůbec čili něm. *Geld*, jest jen v množném čísle obyčejno, a sice s ě m. i v všech kosých pádech, vyjmouc akkusativ, čili takto: N. A. a V. *peníz-e*, G. *peněz*, D. *peněz-ům*, L. *peněz-ich*, I. *peněz-i, -mi*.

5) *Přítel* a složené *ne-přítel* mají v množném čísle á. Kromě toho zachoval se u obou ještě i genitiv bez ů aneb ův, jako u jmen spomenutých v §. 88 pod č. 2. a 3. Zní totiž první z nich množně takto: N. a V. *přátel-é*; A. *přátel-e, -y*; G. *přátel*; D. *přátel-ům*; L. *přátel-ich*; I. *přátel-y*.

b) Skloňování ženské.

§. 90. Ani v ženském ani ve středním skloňování nedbáme na rozdíl mezi životními a neživotními bytostmi (§. 79), nébrž jen na *zakončení*. Dle toho řídí se skloňování jmen ženských následujícími čtyřmi vzory: *ryba, duše, kosť* a *církev*.

Z nich jen první tvrdého jest zakončení, tři ostatní naopak jsou měkké.

Ve skloňování tom množný N. A. a V. vždy roven jest jednotnému genitivu.

Vzor I. *ryba.*

§. 91. Tento vzór skloňujeme takto:

Jednotné číslo.

Množné číslo.

N. ryb- <i>a</i>	ryb- <i>y</i>
V. ryb- <i>o</i>	ryb- <i>y</i>
A. ryb- <i>u</i>	ryb- <i>y</i>
G. ryb- <i>y</i>	ryb
D. ryb- <i>ě</i>	ryb-ám
L. ryb- <i>ě</i>	ryb-áčh
I. ryb- <i>ou</i>	ryb-ami.

§. 92. Dle toho vzoru skloňujeme:

1) všecka jména na *a* s předcházející tvrdou nebo obojetnou souhláskou, jako: brada, noha, ruka, střecha, sekera, vrána, žena, sobota, sova, huba, stopa, hlava, sláma, kosa, koza, stodeč smůla a podobná;

2) jen množně obvyklá na *y* s předcházející tvrdou aneb obojetnou souhláskou, j.e.: addic-*e*, křtiny, máry, vážky, Čechy, Uhry, V, addic-ích. jakožto názvy zemí, Benátky, a jin.

3) mužská na *a*, vytčená s uchylkami, tuto ležatým písmem

N. vévod-*a* u toho na mnoze se
V. vévod-*o* n srovnává, znějíc takto:

A. vévod- <i>u</i>	Množné číslo.
G. vévod- <i>y</i>	kost- <i>i</i>
D. vévod- <i>ě</i> , - <i>ou</i>	kost- <i>i</i>
L. vévod- <i>ě</i> , - <i>ou</i>	kost-í
I. vévod- <i>ou</i>	kost-em

§. 93. Poznámka

1) Vokativ jed-

v obecném hovoru pro obecné školy.

Strak-a m. Strak-o, taktéž někdy i u obecných, jako: holk-a, kmotr-a a jiných, čehož však řeč písemná nedopouští.

2) Několik podstatných jmen obecných, ženských i muzkých, má dvojí N. V. a A. množný na *y* a na *a* dle *dělo*, na př. hon-y, hon-a; hrany, hrana; louk-y, luk-a; muk-y, muk-a; oblak-y, oblak-a, j. od hon, hrana, louka, muka a oblak.

Vzor II: *duše*.

§. 94. Skloňování toto liší se od předešlého co do podstaty tak, jako *muš* a *meč* od *had* a *sud*, čili přehlasováním.

Jednotné číslo.

N.	duš-e
V.	duš-e
A.	duš-i
G.	duš-e
tel-y.	duš-i
	uš-i
	-í

Množné číslo.

duš-e
duš-e
duš-e
duš-i
duš-im
duš-ich
duš-emi.

b) *Skloňuje skloňují:*

§. 90. Ani v žen, če, še, že, je, ře a ně m. řování nedbáme na rozdíl.) vycházející, jako: péče, votními bytostmi (§. 79), bouře, večeře, píce, vůně, Dle toho řídí se skloňování

dujícimi čtyřmi vzory: *ryba*aji obojetné souhlásky

Z nich jen první tvrdější následující, a sice ostatní naopak jsou měkké. eděle, píle, role, vůle

Ve skloňování tom množnou koule, míle, žemle roven jest jednotnému genitivu (mílem); se z, pošlymi

z někdejšího *dj* (§. 57): hráze, meze, nouze, saze a jiná; s *m* a *p* jen: krmě, země, koupě a krůpé;

3) jen v množném čísle běžná na *e* aneb *ě*, jako: dvěře, jesle, housle, hrábě, chřípě, kleště, konopě, pomyje, Letnice, Hromnice a jiná.

§. 96. Poznámky o pádech.

1) V genitivě množném mnoho jmen, zvláště pak vycházející na *ice* a *yně*, jména, odmítají *i*: lavic, slepic, Letnic, ulic, bohyň, jeskyň, kuchyň a t. d.

2) V dat. a lok. množném v obyčejí jest i *em* a *ech*, zvláště po sykavkách a po *l*: nožnicem, -ech; nohavic-em, -ech; chvíl-em, ech a t. d.

§. 97. *Pan-i* řídí se i v jednotném i ve množném čísle dle vzoru *znamení*.

Totéž platí o půjčených na *i* m. lat. *ia* a *io*, jako: addic-í, divis-í, kvitanc-í a j. Druhotvary jejich na *e* naopak drží se vzoru *duše*: addic-e, addic-i, addic-í, addic-ím, addic-emi, addic-ích.

Vzor III. kost.

§. 98. Skloňování vzoru toho na mnoze se s následujícím v §. 101 vzorem srovnává, znějíc takto:

Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. a A. kost	kost-í
V. kost-i	kost-i
G. kost-i	kost-í
D. kost-i	kost-em
L. kost-i	kost-ech
I. kost-í	kost-mi.

§. 99. K tomu vzoru náležejí:

1) všecka, ježto zakončena jsou na *b*, *p* a *s*, jako: hloub, otep, hus, os, ves a jiná;

2) kromě *klec* a *obec* všecka na *c* a většina těch, která se končí na *d*, *t* a *m*, jako: moc, noc, čeleď, zed', kád', chuť, hrsť, bolest, ozim, Kouřím, Příbram a t. d.

3) z vycházejících na *č*, *š*, *šč*, *z*, *l*, *r*, *n* a *v* as tato: léč (osidlo), řeč, seč, tluc, žluč; myš, veš; lež, rež; haluz, kolomaz, mosaz, rez; plán (planý strom), plaň (rovina), zelen; hůl, mysl, sůl; jař, sběr, tvář, zvěř; obuv, ohlav, Boleslav, Čáslav a j. podobná jména osad.

4) Jen v množném čísle běžné *smeti* a *děti*. Toto jednotně zní *dítě* a sklání se dle *kuře*.

§. 100. Poznámky o pádech:

1) V titulaturách jest vok. jednotný obyčejně roven nominativu: „Vaše milost!“ Přistoupí-li však přídavné, kladě se milosti: „Vaše biskupská milosti!“

2) V množném instr. třeba *emi* aneb *ěmi* m. -*mi* tam užívati, kde by skupeniny souhlásek, *s mi* vznikající, těžko bylo vysloviti, jako na př. kdyby se psalo: lž-*mi*, lst-*mi*, plán-*mi* a t. d. místo: lž-*emi*, lst-*ěmi* (lestmi) a plán-*ěmi* od lež, lesť a plán. Zed' má: zdem, zdech, zdmi.

Vzor IV. *církve*.

§. 101. Skloňování vzoru toho vypadá následovně:

Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. a A. církev	církv-e
V. církv-i	církv-e
G. církv-e	círky-i
D. církv-i	církv-im
L. církv-i	církv-ich
I. církv-i	církv-emi.

§. 102. Tak skloňujeme všecka podstatná jména, ježto souhláskami zakončena jsouce, nenáležejí pod vzor *kost*. Po *d*, *t* a *n* však místo *e* v N. A. a I., pak m. i v D. a L. množném přichází obyčejně *ě*: *dan-ě*, *-ěm*, *-ěch*, *-ěmi*; *labet-ě*, *-ěch*, *-ěm*, *-ěmi* a t. d.

Máti co nom. a vok. jednotný stojí místo někdejšího *ma-ter*, v němž *ter* je přípona a *ma* kořen. Ve všech ostatních pádech objevuje se přípona ona takto: A. máteř, G. mateř-*e*, D. a L. mateř-*i*, I. mateř-*i*; množně: N. V. a A. mateř-*e*, G. mateř-*i* (*mater*), D. mateř-*im*, L. mateř-*ich*, I. mateř-*mi*.

c) Skloňování střední.

§. 103. U středních jmen, majíce je skloňovati, nedbáme též na význam jejich, nébrž jen na *zakončení*. Dle toho řídí se skloňování jich všech následujícími pěti vzory: *dělo*, *pole*, *znamení*, *símě* a *kuře*.

Ve skloňování tom vycházejí tři pády vždy jednako, totiž N. V. a A.

Vzor I. *dělo*.

§. 104. Vzor ten se sklání takto:

Jednotné číslo.

Množné číslo.

N. V. A. <i>děl-o</i>	<i>děl-a</i>
G. <i>děl-a</i>	<i>děl</i>
D. <i>děl-u</i>	<i>děl-ům</i>
L. <i>děl-e</i>	<i>děl-ech</i>
I. <i>děl-em</i>	<i>děl-y (-ami)</i> .

§. 105. Tak skloňujeme:

- 1) všecka podstatná jména, ježto mají tvrdé aneb obojetné souhlásky před *o*.
- 2) všecka jen v množném čísle užíváná na *a*, ježto opatřena jsou před *a* též tvrdými aneb obojetnými souhláskami, jako: játra, kamna, řádra, prsa, ústa, vrata a j. (§. 93, č. 2.)

§. 106. Poznámky o pádech:

- 1) Jména s hrdelnicemi před *o* mají v lokále jednotném místo *ě* raději *u*, na př. ve *jh-u*, ve *vojsk-u* a t. d. U jiných přichází *u* m. *ě* jen výminkou: ve *jmén-u*, po jednom *st-u* a t. d.
- 2) V dat. a lok. množném zvláště po hrdelnících objevují se často i ženské přípony *ám* a *ách*: *městečk-ám*, *-ách*; *ok-ám*, *-ách* a t. d.
- 3) O množném instr. platí to, co v §. 83 pod č. 4. o muzkém řečeno.

Vzor II. *pole*.

§. 107. Skloňování vzoru toho a náležitých k němu jmen liší se od předešlého tak, jako *dusě* od *ryba*. Vládne jím totiž také přehlasování a zaměňování přípony *ě* aneb *e* hláskou *i*.

Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. V. a A. <i>pol-e</i>	<i>pol-e</i>
G. <i>pol-e</i>	<i>pol-i</i>
D. <i>pol-i</i>	<i>pol-im</i>
L. <i>pol-i</i>	<i>pol-ich</i>
I. <i>pol-em</i>	<i>pol-i (-emi)</i> .

§. 108. Pod vzor ten nespadá mnoho slov; jsouť jen asi tato: bérce (část nohy), hoře (žalost),

Labe, lice, lože, moře, plece, poledne, slunce, srdce, vejce a všecka na *ce* a *ště*, ježto běžná jsou vedle tvrdých na *ko* a *sko*, jako: péerce — pérko, okénce — okénko, ohniště — ohnísko, smetiště — smetisko a j., pak: plíce. Mnohá v gen. mn. odmítají *i*: vajec, okenec, plic, ohništ.

Nebe jen jednotně drží se tohoto vzoru; množně naopak zní od kmene *nebes* dle *dělo* takto: N. V. a A. *nebes-a*, G. *nebes*, D. *nebes-ům*, L. *nebes-ich*, I. *nebes-y*.

Vzor III. *znamení*.

§. 109. O někdejší rozmanitost přípon přišla tu čeština přehlasením *ia* v *ie* a *iu* v *ii*, pak stažením jak *ii* tak i každého *ie* v *i* (§. 49). Pročež vzor ten skoro samé *i* má v příponách, zněje takto:

Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. V. a A. <i>znamen-i</i> , stč. <i>-ie</i>	<i>znamen-i</i> , stč. <i>-ia</i>
G. <i>znamen-i</i> „ <i>-ia</i>	<i>znamen-i</i> „ <i>-i</i>
D. <i>znamen-i</i> „ <i>-iu</i>	<i>znamen-im</i> „ <i>-iam (iem)</i>
L. <i>znamen-i</i> „ <i>-i(iu)</i>	<i>znamen-ich</i> „ <i>-iach (iech)</i>
I. <i>znamen-im</i> „ <i>-iem</i>	<i>znamen-imi</i> „ <i>-iami (iem)</i>

§. 110. Tak skloňujeme předně všecka jména hromadná a odtažitá (§. 65 a 67) na *i*, jako: kamení, listí, dříví, stromoví; bití, pití, kázání, volání, veselí, zdraví a j. Hromadná jména, vyslovujíce již jednotným číslem množnost, nemají čísla množného. Odtažitá jen tehdy dopouštějí i množného čísla, když jich srostitě potřebujeme. To pak se vždy tam děje, kde jmény odtažitými znamenáme osoby anebo věci smyslné, jako na př. když slova *psaní* potřebujeme m. *list*, *lešení* m., *tábor*, *veselí* m. *svatba* a t. d.

2) Muzkých sem náležitých jest velmi málo. Nejobyčejnější z nich jsou: sudi, záři, pondělí (pondělek), Jiří (Georgius), Brykci (Fabricius), Jilji (Aegydius), lankrab-í a pod. Nicméně lankrab-ě, jakož i markrab-ě a purkrab-ě, patří ke kurě; sudi, lankrabí, Brykci, Jilj-í a Jiř-í v jistých případech řídí se vzorem *dnešní* (§. 143).

Bratr a *kněz* konečně jen množným číslem též sem přináleží (§. 84 a §. 89, č. 2), *paní* obojím (§. 97).

Vzor IV. *símě.*

§. 111. Vzor ten a náležitá k němu jména na *mě* přišly v N. V. a A. jednotném o kmenovou hlásku *n*, která však před příponami těchto a ostatních pádů v obou číslech oživuje právě tak, jako *r* u *máti* (§. 102), *s* u *nebe* (§. 108) a *t* u *kurě*.

Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. V. A. <i>sím-ě</i>	<i>semen-a</i>
G. <i>semen-e</i>	<i>semen</i>
D. <i>semen-i</i>	<i>semen-ům</i>
L. <i>semen-i</i>	<i>semen-ech</i>
I. <i>semen-em</i>	<i>semen-y.</i>

§. 112. Jednotnými příponami rovná se vzor ten měkkému *pole*, množnými pak tvrdému *dělo*. Skloňujeme však slova k němu náležitá i jednotně dle *dělo*: *semen-a*, *semen-u*, *-ě*, a to vždy, kdykoli v jednotném N. V. a A. říkáme *semen-o* m. *sím-ě*. Totéž platí o všech k němu náležitých jmenech, jako: *břímě* — *břemeno*, *plémě* — *plemeno*, *témě* — *temeno*, *rámě* — *rameno* a j.

Vzor V. kuře.

§. 113. Tento vzor má kmen na *t* zakončený, kteroužto však souhlásku v N. V. a A. jednotného čísla odmítá. Před *t* v ostatních pádech jednotných vyskytá se *e* (ě), ve všech pak pádech množného čísla *a* (§. 42).

Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. V. A. kuř- <i>e</i>	kuřat- <i>a</i>
G. kuřet- <i>e</i>	kuřat
D. kuřet- <i>i</i>	kuřat- <i>ům</i>
L. kuřet- <i>i</i>	kuřat- <i>ech</i>
I. kuřet- <i>em</i>	kuřatyz.

§. 114. Poznámky:

1) *Dítě* jen jednotně patří sem; místo množného *dětata* říkáme: děti anebo dítky, skloňujíce ono dle *kostě*, toto dle *ryba*: G. *dět-i*, dítěk; D. *dět-em*, dít-kám a t. d.

2) Jména *kníše*, *hrabě*, *lankrabě*, *markrabě* a *purkrabě* mají, zároveň s jinými životními, v jednotném čísle akk. rovný genitivu: *knížet-e*, *hrabět-e*, *lankrabět-e* a t. d.

Zbytky dvojněho čísla.

§. 115. Dvojně číslo mělo vlastně jen tři přípony: jednu pro nominativ, vokativ a akkusativ, druhou pro genitiv a lokál, třetí pro dativ a instrumentál.

Nejobyčejnější zbytky jeho jsou:

- 1) *rodič-e* v nominativu a vokativu;
- 2) *půl-e* na *pol-ou*, do *pol-ou* od *půla* (polovice);

3) *ruk-a* vyniká posud celým dvojným číslem, *noh-a* naopak jen dvěma jeho pády následovně:

N. V. A. *ruc-e*, (*noh-y*)

G. L. *ruk-ou*, *noh-ou*

D. (*ruk-oum*, *noh-oum* *)

I. *ruk-ama*, *noh-ama*.

Dvojných tvarů čtyř posledních slov užíváme i tam, kde by vlastně množné číslo státi mělo, na př. lidé spínali *ruce* a obraceli *oči* své k nebi.

Příčina tohoto spůsobu níluvení vězí nejspíše v té okolnosti, že slovy *ruka*, *noha*, *oko* a *uchو* nevlastně velmi často označujeme věci, ježto podobné jsou ruce, noze, oku a uchu, na př. *rukы* na hodinách (rašky); *nohy* u stola; slov. morská *oka*, jezera v Tatrách; *oka* na síti, na punčeši; *ucha* u jehel, na hrncích a t. d.

4) *plsc-i, -ema*; *lic-i, -ema*; *paž-i* (paždi), *-i, -ema*; *kolen-ou*, *ramen-ou*, *úst-ou*, *prs-ou*, *rt-ou, -oma*.

Přeměny samohlásek při skloňování:

a) Vsouvání.

§. 116. Vsouvání objevuje se v genitivě množném jmen ženských a středních, ježto náležejí pod vzory *ryba* a *dělo*.

Kdekoli by se genitiv ten končiti měl na skupeniny souhlásek, ježto na konci slov u nás buď naprosto, buď aspoň poněkud jsou neoblibeny (§. 59), vsouváme do něho *e*, na př. *pan-e-n* a *suk-e-n* m. *pann* a *sukn* od *pann-a* a *sukn-o*. Taktéž stebel, žeber, metel, videl, vojen, vesel,

*) Tak se říká obecně; vlastně zní dativ jako instrumentál.

perel a t. d. od stébl-o, žebr-o, metl-a, vidl-y, vojn-a, vesl-o, perl-a.

Vejce má v mn. genitivě *vaj-e-c* (§. 42), *ovce* má *ov-ec*.

b) *Vysouvání*.

§. 117. Vysouvání se týká *pohyblivé samohlásky e* u jmen muzkých a ženských, zejména pak u těch, která v nominativě jen proto mají vsuté *e*, aby se odvarovala neoblibená některá skupenina (§. 59), na př. ptáček, pátek, otec, hrnec, kázeň, mrkev.

Jména taková vysouvají *e* ve všech těch pádech, kde připony bud' záležejí jen v samohláskách samotných, bud' aspoň samohláskami se počinají, jako na př. ptáčk-a, ptáčk-u, -em; kázn-ě, -i, -ich a t. d.

c) *Krácení samohlásek.*

§. 118. Kmenové samohlásky někdy bývají jen v nominativě jednotném dlouhými, kdežto ve všech ostatních pádech se zkracují.

Tak na př. mnoho podstatných jmen muzkých i ženských proto má v pádě tom dlouhé *o* čili *ů*, že jsou v něm jednoslabičná, jako: Bůh, dvůr, kůň, nůž, hůl, sůl a jiná. Jak náhle slovům takovým skloňováním aneb odvozováním přibude jedna neb několik slabik, vraci se v nich prvná krátká samohláska, na př. Boh-a, Boh-u, -em; Bož-i, Bož-ena; kon-ě, -i, -ich; kon-ik, -iček, -ina a t. d.

Jako ů, tak i některé jiné samohlásky krátíme (§. 26) v celém skloňování jmen jednoslabičných a dvojslabičných; zejména pak

1) u středních, ježto patří ke vzorům *síme* a *kuře*, jako: rámě — ramene, plémě — plemene, ptáče — ptačete, kůtě — kotěte a j. Jen stažením vzniklé *i* se nekrátí: zvíře (*zvieře*) — zvířete.

2) asi u následujících muzkých: hrách, mráz, pás, práh, dešť, chléb, sníh a vítr, — hrach-u, dešt-ě, sněhl-u, větr-u a t. d.

Slovo *pán* (s dlouhým *a*) znamená vládce čili správce něčího, n. př. jaký pán, taková čeládka, pán svého jmění, pán země; za starodávna slul u nás každý šlechtic vyššího rádu *pán*: pán z Valdeka, český pán. Mimo to se říká: Pán Bůh, Pán Kristus, Pán Ježíš, pán a spasitel; takéž: císař pán, kníže pán. V případech téhle zůstává dlouhé *a* i v ostatních pádech krom vokativu, kdež zní krátké: *Pane Bože, pane můj*. Kromě toho však je *pan*, příkladá-li se co titul, v jedn. čísle vždy krátké: pan, Boreš, panu kmotrovi, pane bratře. V množném čísle má slovo to vesměs dlouhé *á*: páni bratři, pánové.

§. 119. U některých jmen krátíme samohlásky jen v několika pádech, totiž:

1) v instr. jednotném i množném, potom v genitivě, dativě a lokále množném jmen ženských, kdež dlouhá samohláska jen *jednou* souhláskou oddělena jest od samohlásky příponové, jakož jsou: brána, díra, lípa, míra, víra, síla, žila, práce, směla, sůva a jiná; na př. bran-ou, bran-ami, bran, bran-ám a bran-ách, dér-ou, dér-ami, dér, dérám a dérách, smolou, sovou, sov, sovami (§. 26). Ze jmen, toliko v čísle množném užívaných, krátíme *á* jen u *sáně*, *é* u *dvéře*: dveři, dveřim, dveřích, dveřmi, saní, saním a t. d. Ze středních jen *léto* a *jméno* mají: let, letům, letech; jmen, jmenům, jmenech.

2) V genitivě množném krátíme kmenové samohlásky u jmen ženských a středních, ježto v nominativě jednotném jsou dvouslabičná, jako: chvíle — chvil, lžíce, — lžic, mle — mil, svíce — svěc, brázda — brazd, jádro — jader, játra — jater, pouto — put, roucho — ruch a j.

2) Zájmeno.

§. 120. Druhá sklonitelná částka řeči jest zájmeno, kteréhož užíváme místo podstatných jmen.

Název *zájmeno* složen je z dvou slov: z předložky *za* a z podstatného jména *jméno*. Totéž platí i o lat. *pro-nomen* a něm. *Für-wort*. Vznikly totiž též složením předložky *pro* a *für*, rovně významem našemu *za*, s podstatnými jmény: *nomen* (jméno) a *Wort* (slovo).

Zájmena pak proto tak jmenujeme, že jich za podstatné jména potřebujeme. Na př. když o chlapci nějakém, kterého Václavem zvon, řekneme, že piše, takto: *ty* pišeš. Ve větě té stojí totiž slovo *ty* co podmět za podstatné jméno Václav, proto že vlastně o tomto říkáme, že piše.

Zájmena dle toho, za jaká podstatná jména a kterak jich místo nich potřebujeme, jsou rozličná, a sice:

1) *osobná* (persönlich, lat. personale), počtem čtyry: *já*, *ty*, *on* a *se*;

2) *přisvojovací* (zueignend, possessivum): *můj*, *tvůj*, *svůj*, *nás*, *vás* a *její*;

3) *ukazovací* (hinweisend, demonstrativum): *ten*, *onen* a *týš*;

4) *tázaci* (fragend, interrogativum): *kdo*, *co*, *či*, *ký*, *který*, *jaký*;

5) *vztasné* (beziehend, relativum): *jenš*,

6) *obecná* (unbestimmt, indeterminativum): *někdo*, *něco*, *kdokoli*, *cokoli*, *nějaký*, *některý* a *podobná*.

O zájmenech osobných.

§. 121. Slova *já* a *ty* jsou zájmena vlastní osoby, protože je stále klademe místo jmen osob, a sice: *já* místo svého vlastního jména a *ty* místo jména té osoby, s kterou mluvíme, jako např. *já stojím, ty sedíš.*

Že ve větách „*já stojím*“ a „*ty sedíš*“ slova *já* a *ty* co podměty skutečně zaujímají místo jmen osobních, vysvitá nejpatrněji ze spůsobu, kterým děti do jistého věku též myslénky vyslovují. Chce-li totiž chlapec, kterého na př. Matějem zovou, jinému chlapci, jménem Ondřeji, o sobě samém povědít, že stojí, neřekne mu: *já stojím, nébrž dí mu: Matej* stojí. Podobně, má-li o chlapci Ondřeji a sice jemu samému říci, že sedí, neřekne mu: *ty sedíš, nébrž i místo ty potřebuje křestného jména jeho: Ondřej* sedí.

Zájmeno *já* znamená tedy první čili tu osobu, která mluví; *ty* druhou čili tu osobu, s kterou osoba první mluví. Slovo *já* je zájmeno první a *ty* je zájmeno druhé z těch osob, které spolu mluví.

Dvě osoby mluví však vespolek nevždy jen o sobě samých, ale bývá mezi nimi řec i o jiných osobách a věcech. V případech takových místo jmen osob nebo věcí těch užívají v delším hovoru též zvláštního slova, totiž *on*.

Tak na př. když otec s matkou o synovi svém, jménem Jindřichovi, rozprávějí, nejmenejí ho pořád Jindřichem, nýbrž mluví asi takto: „Jindřich je dobrý, *on* rád pracuje, *on* se chrání zlých tovaryšův“ a t. d. Podobně užíváme slova *on*, když na př. někomu povídáme o psu: „*Pes* jest užitečné zvíře; *on* strží dům, *on* pomáhá člověku všelijak.“

Slovo *on* stojí tu místo podstatných jmen *Martin* a *pes*.

Slovo *on* též je zájmenem. Ačkoli ho i místo jmen věcí, jako *pes* a jiných, potřebujeme, nazývá se přece též osobním čili zájmenem třetí osoby.

Jako podstatná jména, tak i zájmena osobná *já*, *ty* a *on* bývají podmětem vět, na př. *já čtu*, *ty píšeš*, *on ryje*.

Čtvrté zájmeno osobné čili *se* nikdy nebývá podmětem vět, a proto nemá ani nominativu, kterýžto pravidelně jest pádem podmětu. Nejčastěji přichází co akkusativ jednotný čili co *se*, a sice nejen o třetí osobě, nébrž i o první a druhé, jako na př. ve větách: „*já se* (místo: *mne*) umývám, *ty se* (místo: *tebe*) umýváš, *on se* umývá“.

Zájmeno *se* a pošlé od něho přisvojovací *svůj* nazýváme zvláště *zvratnými* (reflexivum).

§. 122. Zájmena *já*, *ty* a *se* užíváme o všechněch třech rodech bez rozdílu.

Zájmeno *on* naproti tomu mění se též dle rodu.

Tak na př. o vlastovici, ježíž jméno je ženského rodu, řikáme takto: „*Vlastovička* jest užitečná; *on-a* sbírá škodlivý hmyz.“ O ptáčeti jakémkolи naopak zní totéž takto: „*Ptač-e* anebo *ptačátko* jakékoli jest užitečné; *on-o* sbírá škodlivý hmyz“, a sice proto, že slova *ptač-e* a *ptačátk-o* jsou jména středního rodu.

§. 123. Všecka zájmena osobná skloňujeme dle pádův, ale žádné z nich dle všech a nekaždé dle obou čísel. Vokativ roven jest nominativu. Pročež ve všech následujících vzorech skloňovacích vokativu vynecháváme. Zvratné *se* pak kromě toho ani nominativu nemá, a jen jednotně se skloňuje.

N.	<i>já</i>	<i>ty</i>	—
A.	<i>mne</i> , <i>mě</i>	<i>tebe</i> , <i>tě</i>	<i>sebe</i> , <i>se</i>
D.	<i>mně</i> , <i>mi</i>	<i>tobě</i> , <i>ti</i>	<i>sobě</i> , <i>si</i>
L.	<i>mně</i>	<i>tobě</i>	<i>sobě</i>
I.	<i>mnou</i>	<i>tebou</i>	<i>sebou</i> .

V množném čísle u *se* užíváme jednotných pádův.

Množné pády zájmen *ja* a *ty* jsou tyto:

N.	my	vy
A.	G. L. nás	vás
D.	nám	vám
I.	námi	vámi

§. 124. Zájmeno třetí osoby *on* tvoří všecky své kosé pády od jiného, nyní již zastaralého a neužívaného kmene, totiž od *i*, *ja*, *je*.

Jednotné číslo.

Muzky.	Středně.	Žensky.
N. on	on- <i>o</i>	on- <i>a</i>
A. <u>je-ho, ho, jej (i)</u>	je	ji
G. je- <i>ho</i> a ho		ji
D. je- <i>mu</i> a mu		ji
L. ně- <i>m</i> (je- <i>m</i>)		ní (ji)
I. ji- <i>m</i>		ji

Množné číslo.

Živ. Neživ.

N.	on- <i>i</i> ,	on- <i>y</i>	on- <i>a</i>	on- <i>y</i>
A.	je,	G. L. ji- <i>ch</i> ,	D. ji- <i>m</i> ,	I. ji- <i>mi</i>

ve všech třech rodech.

§. 125. Všecky kosé pády zájmena *on* po předložkách mají *ň*, kteréž vždy vsuto mezi ně a předložky.

Na př. do *n-ěho* m. do *j-eho*, k *n-ěmu* m. k *j-emu*, v *n-ěm* m. v *j-em*, s *n-ím* m. s *j-im*, u *n-ich* m. u *j-ich*, na *n-ě* m. na *je* a t. d.

Starobylý akkusativ mž. *i* vyskýtá se jen ve spojení s předložkami, na př. na-*ň*, o-*ň*, po-*ň*, pro-*ň*, za-*ň*, nade-*ň*, přede-*ň*, ve-*ň* a t. d. místo: na-*i*, po-*i* a t. d. Zde *i* všude přešlo v *ň*.

V obecné mluvě instrumentál obou čísel i bez předložek s *n* přichází, na př. otec koupil chleba, aby *ním* (m. *jim*) syna svého nakrmil; matka vody donesla, aby *ní* děti napojila. Čehož v písmě užívati nesluší. Čistého lokálu *jem*, *ji* nikdy se neužívá; vždy se pád tento vyskytá jen s předložkami: v *něm*, v *ní*.

Akk. *jej* kladě se o věcech i osobách muz. rodu, *ho* č. *jeho* říká a piše se jediné o osobách; na př. viděl jsem *jej* (syna, vůz), spatřil jsem *ho*, *jeho* (Václava).

Nominativ množný *oni* klademe místo jmen životních bytosti a *ony* místo neživotních. Na př. *Žáci* byli dnes ve škole; *oni* tam četli a psali. *Buky* jsou stromy; *ony* nesou ovoce, kterým bukvice říkáme.

O zájmenech přisvojovacích.

§. 126. *Můj, tvůj* a *svůj* skloňujeme posud dvojím spůsobem.

Jednotné číslo.

Muz.	Str.	Žen.
N. mů-j	m-é	m-á
	mo-je	mo-je
A. m-ého, můj (mo-jeho)	m-é	m-ou
	mo-je	mo-ji
G. m-ého (mo-jeho)		m-é, mo-ji
D. m-ému (mo-jemu)		m-é, mo-ji
L. m-ém (mo-jem)		m-é, mo-ji
I. m-ým (mo-jím)		m-ou, mo-ji.

Množné číslo.

N.	m-í, m-é mo-ji, mo-je	m-á, mo-je	m-é mo-je
A.	m-é, mó-je	m-á, mo-je	m-é, mo-je
G.	m-ých, mo-jich,	D.	m-ým, mo-jim,
I.	m-ými, mo-jimi	ve všech třech rodech.	

První a kratší spůsob skloňování rovná se vzoru *dobrý*. Vzniknul z druhého stažením *oje* v é, *aja* v á, *aji* v i aneb ý a t. d., na př. m-é z mo-je, m-á z moj-a, m-ého z moj-eho a t. d. (§. 48).

Z nastažených pádů se užívá jen těch, které tutو v závorkách zavřeny nejsou.

Jednotné číslo.

Muz.	Str.	Žen.
N. náš	naš-e	naš-e
A. <u>naš-eho</u> , náš	naš-e	naš-í
G. naš-eho		naš-i
D. naš-emu		naš-i
L. naš-em		naš-i
I. naš-ím		naš-i

Množné číslo.

N.	naš-i, -e	naš-e	naš-e
A.	naš-e,	G. naš-ich,	D. naš-im.
I.	naš-imi	pro všecky tři rody.	

§. 127. Šesté zájmeno přisvojovací *jej-i* skloňuje se zcela dle vzoru *dnešní*: *jej-iho*, *jej-imu*, *jej-im*, *jej-ich* a t. d.

O zájmenech ukazovacích.

§. 128. Slova *ten*, složené *ten-to*, a *onem* jsou ukazovací zájmena. Slovou tak proto, že, když se jich místo podstatných jmen neb jináč ústně užívá, obyčejně jimi ukazujeme na to, o čem řeč jest.

Tak na př. na otázku učitelovu: „Kdo šepce?“ může se dvojako odpovědít. Může totiž odpovídat buď jmenovati toho kdo šepce, na př. „*Jan* šepce“, anebo může na Jana ukázati prstem a přitom řeči: „*Ten* anebo *tento* šepce“. Měl-li by pak totéž ještě i o Jakubovi, který od něho dále sedí, učiteli označiti, může též odpovědít zájmenem: „*Onen* šepce“ m. „*Jakub* šepce“.

Zájmeno *tento*, řídčeji prosté *ten*, stává též písemně na místě podstatných jmen aneb i celých vět k němu bližších, *onen* naopak na místo těch, které jsou vzdálenější. Stojí-li místo podstatných jmen, srovnávají se s nimi v rodě a čísle; na př. *Jan* a *Martin* jsou žáci: *tento* (to jest, *Martin*) se rád učí, *onen* (t. j., *Jan*) rád lenoší. *Anna* a *Maria* jsou žačky: *on-a* (totiž *Anna*) ráda lenoší, *ta-to* (t. *Maria*) ráda se učí.

Užíváme-li jich místo celých vět, znějí vždy středně a jednotně: *to* anebo *to-to* a *ono*. Na př. *Jan* se rád učí, *Jozef* rád lenoší. *Toto* (t. lenošení *Jozefovo*) je nechvalné, *ono* (čili to, že se *Jan* rád učí) je chvalitebné.

§. 129. Zájmeno ten skloňujeme jednotně takto:

Muz.	Stř.	Žen.
N. <i>ten</i>	<i>t-o</i>	<i>t-a</i>
A. <i>to-ho</i> , <i>ten</i>	<i>t-o</i>	<i>t-u</i>
G. <i>to-ho</i>		<i>t-e</i>
D. <i>to-mu</i>		<i>t-e'</i>
L. <i>to-m</i>		<i>t-e'</i>
I. <i>ti-m</i>		<i>t-ou</i> .

Množné číslo.

N. t-i, t-y	t-a	t-y
A. t-y	t-a	t-y
G. L. tě-ch, D. tě-m, I. tě-mi.		

Zcela tak skloňujeme i *on-en*, žen. *on-a*, stř. *on-o*: *ono-ho*, *ono-mu*, *ono-m* a t. d. U *ten-to* zůstává *to* vždy beze změny: *ta-to*, *to-fo*; *toho-to*, *tomu-to*, *té-to* a t. d.

§. 130. Zájmeno *tý-š*, jináče *ten-š* anebo *tý-še* a *ten-še* též složeno jest, a znamená tolik, co: *právě ten*, anebo co: *ten jistý* a *ten samý*. Klademe je pak vůbec tam, kde bychom jináče opakovati měli buď podstatná jména buď celé věty.

Druhá část jeho, čili še neb š, zůstává beze změny, kdežto se první skloňuje:

ten zcela jako mimo složení: *ta-š*, *to-š* neb *taše*, *to-še*; gen. *toho-š*, dat. *tomu-š* a t. d.;

tý naopak rovná se příponami svými zcela vzoru *dobrý*, znějíc na př. žensky *tá-š*, stř. *té-š*, muzky v gen. *tého-š*, v dat. *tému-š* a t. d.

O zájmenech tázacích.

§. 131. Slova *kdo* a *co* jsou zájmena tázaci, proto že první z nich klademe místo jmen osob a druhé m. jmen věci, když se po nich tážeme.

Tak na př. když se učitel zeptá: „*Kdo šepce?*“ a některý žák jemu odpoví: „*Jan* šepce“, stojí slovo *kdo* v otázce učitelově na místě jména *Jan* v odpovědi žákově. Právě tak se má *co* v otázce: „*Co praští?*“ ke slovu *stůl* v odpovědi: „*Stůl* praští“.

Zájmena ta skloňují se jen jednotně, a sice: *kdo* podle *ten* a *co* dle středního rodu zájmena *on* (§. 124) takto:

N. k-do	co
A. ko-ho	co
G. ko-ho	če-ho
D. ko-mu	če-mu
L. ko-m	če-m
I. ký-m	č-im.

Tak skloňujeme i záporné *ni-kdo* a *ni-c*: *ni-koho*, *ni-čeho*; *ni-komu*, *ni-čemu* a t. d.

§. 132. Z ostatních tázacích zájmen skloňujeme *či* dle *dnešní*: *č-iho*, *či-mu*, *č-im* a t. d.; *ký*, *který* a *jaký* dle *dobrý*. *Ký* zřídka kdy, a to nejvíce jen v muzkém rodě užíváme, vykřikujíce na př. „*ký kozel*, *ká střela*; *ký-ho dasa*, *ký-mu dasu*“ a podobně.

Toto řídké užívání právě přičinou jest, že se do skloňování zájmena *ký* obeoné ý vloudilo m. ē: *ký-ho* m., *ké-ho*, *ký-mu* m., *ké-mu* a t. d.

O zájmenech vztašných.

§. 133. Vztažné zájmeno máme vlastně jen jedno, a to zní v nom. jedn. muzky *jen-š*, žen. *je-š* (m. *jaš*) a str. *je-š*.

Muz.	Stř.	Žen.
N. <i>jen-ž</i>	<i>je-ž</i>	<i>je-ž</i>
A. <i>jeho-ž, jej-ž</i>	<i>je-ž</i>	<i>ji-ž</i>
G. <i>jeho-ž</i>		<i>ji-ž</i>
D. <i>jemu-ž</i>		<i>ji-ž</i>
L. <i>něm-ž</i> (<i>jem-ž</i>)		<i>ni-ž</i> (<i>ji-ž</i>)
I. <i>jím-ž</i>		<i>ji-ž,</i>

Množné číslo.

N. ji-ž je-ž je-ž

A. je-ž, G. L. jich-ž, D. jim-ž, I. jimi-ž.

§. 134. Místo *jenš* užíváme i tázacího *který* anebo s přirážkou *š*: *který-š*. Často se k přirážce *š* v *který-š* a *jen-š* přilepuje ještě *to*: *jenš-to*, *kterýš-to*. Tak na př. ve průpovědi: „žák, *jenš* se pilně učí, je chvály hoden“, m. *jenš* může státi i *jenšto* anebo m. *který* i *kterýš* také *kterýšto*.

Od dávných již časů užívá se v jednotném i ve množném čísle všech rodů též nominativu *jenš*.

Kosé pády zájmena *jenš* anebo *jenšto* mívaly po předložkách též vsuvné *n*: do *n-ěhož*, k *n-ěmuž* a t. d. (§. 60). Lokál bez *n* nikdy se nevyskytá.

O zájmenech obecných.

§. 135. Obecná zájmena větším dílem jsou složená, jako: *ně-kdo*, *ně-co*, *kdo-koli* a *co-koli* neb *kdo-kolivěk* a *co-kolivěk*, *leda-kdo*, *leda-co*. U těch a podobných neskloňujeme nic jiného než jen *kdo* a *co*: *ně-koho*, *ně-če-ho* a t. d. U *ně-který*, *ně-jaký*, *který-koli*, *jaký-koli* a j. skloňuje se též jen *který* a *jaký* (dle *dobrý*); u *ně-čí*, *čí-koli*, *leda-čí* jen *čí* (dle *dnešní*).

Každý a opak jeho *žádný* patří zcela pode vzor *dobrý*: *každ-ého*, *žádn-ého*; *každ-ému*, *žádn-ému* a t. d.

Totéž platí o *samý*, když se jím znamená *čirý* anebo *pouhý*, jako na př. když říkáme: *samý* chléb sme jedli a *samou* vodu pili. *Sám* naopak

skloňuje se v nom. a akk. dle *ten* anebo dle *synův*, znějíc žensky: sam-*a*, str. sam-*o*; v akk. muz. sám u neživotných, u životních sam-*a* nebo sam-ého, žen. sam-*u*, str. sam-*o*; v mn. nom. sam-*i*, -*y*, -*a*; v akk. sam-*y*, -*y*, -*a*. V ostatních pádech náleží zcela pode vzor *dobrý*: sam-ého, -é; sam-ému, -é a t. d.

3) Přídavné jméno.

§. 136. Třetí sklonitelná částka řeči jest přídavné jméno, kteréž znamená, bud' jaké co jest, bud' či co jest.

Přídavná jména dle toho jsou dvojí: *jakostná* a *přisvojovací*. Jakostními oznamujeme rozličné vlastnosti osob a věcí, čili to, jaké jsou osoby neb věci dle podoby, barvy, povahy a t. d., na př. hranatý, bílý; červený, dobrý, zlý, sladký a j. Přisvojovacími jmény přídavnými naopak označujeme, komu co náleží, od koho anebo z čeho co pochází, k čemu se co vztahuje, jako: synův, sestřin, Boží, lidský, jarní, letní, dnešní a t. d.

Obojí nazýváme jmény přídavnými proto, že jich nejen co příslušků, nébrž i co přídavků ku podstatným jmenům potřebujeme všelijak, jako na př. když o vrabci říkáme: vrabec je malý, vrabec je malý pták, malý vrabec letí a t. d.

Slovo *malý* jen ve první z těchto vět je přísluškem, ve druhé naopak je jím vlastně podst. jméno *pták*, ku kterému *malý* proto je přidáno, aby se vědělo, jakým ptákem je vrabec proti jiným ptákům.

Podobně ve třetí větě je vlastně podstatné jméno *vrabec* podmětem a přídavné *malý* přídavkem. Tímto se oznamuje posluchač anebo čitateli, že letí takový vrabec, který proti jiným vrabcům je malý.

Podobně se věc má s příd. jménem *bratrův* v těchto větách: klobouk je bratrův, to je klobouk bratrův, klobouk bratrův shořel.

§. 137. Přídavná jména jsou i dle svého zakončení dvojnásobná, totiž *neurčitá* a *určitá*, pak *tvrdá* anebo *měkká*.

1) Neurčitá končí se tak, jako většina podstatných jmen: v muzkém rodě na souhlásky, v ženském na *a*, ve středním na *o*, na př. *bratrův*, *-ova*, *-ovo*; *sestř-in*, *sestř-ina*, *-ino*; *hod-en*, *-na*, *-no* a j. Nejvíce neurčitých pochází od podst. jmen, ježto osoby znamenají, a sice: příponou *ův* od muzkých a příponou *in* od ženských. Před *ův* vypadává pohyblivé *e* (§. 59): *chlapec-ův* od *chlapec*, *otc-ův* od *otec* a j. Před *in* hrdelnice rozlišujeme v sykavky *č*, *š*, *šč*, tvrdé pak *d*, *t*, *n*, *r* obměkčujeme, na př. *matč-in* od *matk-a*, *maceš-in* od *macech-a*, *dcer-in* od *dcer-a*, a t. d.

2) Určitá přídavná po tvrdých souhláskách končí se v rodě muzkém na *ý*, v ženském na *á*, ve středním na *-é*: *dobr-ý*, *-á*, *-é*. Po měkkých pak ve všech třech rodech vycházejí na *i*: *vlč-i* (staročes. žen. na *ia*: *vlč-ia*, stř. na *ie*: *vlč-ie*). Jako *vlčí* od *vlk*, tak i většina měkce zakončených přídavných pochází od podstatných jmen příponou *i*, před níž kménové hrdelnice v *č*, *š*, *šč*, zubnice *d* a *t* v *z* a *c* se rozlišují, aneb aspoň *d*, *t*, *n*, *c* a *r* se obměkčují v *d'*, *t'*, *n'*, *č* a *ř*, na př. *raroš-i*, *strač-i*, *kuliš-i*, *hověž-i*, *telec-i*, *had-i* a t. d. od *raroň*, *strak-a*, *vrabec*, *hovad-o*, *tele*, (dle §. 113 m. *telet*), *hád*.

§. 138. Neurčitá přídavná za starodávna zcela tak byla skloňována jako podstatná jména

přiměřeného jim rodu a zakončení, to jest: *cist* jako *had*, *cist-a* jako *ryba*, *cist-o* jako *dělo*; na př. G. *cist-a* dle *had-a*, D. *cist-u* dle *had-u* a t. d. Nejvíce pádů, témto vzorům přiměřených, zachovalo se posud u přisvojovacích na *uv* a *in*. Pročež i skloňovacím vzorem všech budiž jedno z těchto a sice: *synuv*.

Jednotné číslo.

Muz.	Stř.	Žen.
N. <i>synuv</i>	<i>synov-o</i>	<i>synov-a</i>
A. <i>synov-a</i> , <i>synuv</i>	<i>synov-o</i>	<i>synov-u</i>
G. <i>synov-a</i>		<i>synov-y</i>
D. <i>synov-u</i>		<i>synov-ě</i>
L. <i>synov-ě</i>		<i>synov-ě</i>
I. <i>synov-ym</i>		<i>synov-ou</i>

Množné číslo.

N. <i>synov-i</i> , <i>y</i>	<i>synov-a</i>	<i>synov-y</i>
A. <i>synov-y</i>	<i>synov-a</i>	<i>synov-y</i>
G. L. <i>synov-ych</i> , D. <i>synov-ym</i> , I. <i>synov-ymi</i> ve všech třech rodech.		

§. 139. Pády na *ym*, *ych* a *ymi* vznikly dle vzoru, přídavným určitým vlastního, čili dle *dobry*.

U jiných nepřisvojovacích přídavných zachovaly se jen některé pády, vzoru předešlému přiměřené; nejčastěji nominativ, a sice v případku, jako na př. když říkáme: pilný žák je pochvaly *hoden*, pilná žačka je pochvaly *hodna*, já jsem *vesel*, *zdráv* a t. d. Akkusativ přichází téměř jen s *učiniti* a jinými podobného významu slovesy: *učiniti* někoho *šťastn-a*, *spasen-a* a t. d. Místo

toho užívá se jich však i s instrumentálem určitým: učiniti někoho šfastn-ým a t. d. Totéž platí o dativu ve větách: žáku sluší býti piln-u (piln-ým) a podobných.

S předložkami nejčastěji užíváme neurčitých genitivů středního rodu co příslovek jako: bez mál-a, do jist-a; do nah-a, do cel-a, z blízk-a, z čist-a jasn-a, za živ-a, ode dávn-a, za starodávn-a. Po such-u, po česk-u jsou dativy středního rodu; lokálny téhož rodu jsou: na kráte-e, po hotov-e, na mál-e a j.; akkusativy: na dobro, na tvrdo. Čisté pak nominativy a lokálny stř. r. jsou příslovky: hodno, slušno; hodně, dobrě.

§. 140. Určitá přídavná řídí se ve skloňování svém dvěma vzory, totiž: tvrdým *dopr-ý* a měkkým *dnešn-i*.

Vzor I. *dopr-ý*.

Vzor ten se sklání jednotným číslem:

Muz.	Stř.	Žen.
N. <i>dopr-ý</i>	<i>dopr-é</i>	<i>dopr-á</i>
A. <i>dopr-ého, -ý</i>	<i>dopr-é</i>	<i>dopr-ou</i>
G. <i>dopr-ého</i>		<i>dopr-é</i>
D. <i>dopr-ému</i>		<i>dopr-é</i>
L. <i>dopr-ém</i>		<i>dopr-é</i>
I. <i>dopr-ým</i>		<i>dopr-ou</i>

Množné číslo.

N. <i>dopr-í, -é</i>	<i>dopr-á</i>	<i>dopr-é</i>
A. <i>dopr-é</i>	<i>dopr-á</i>	<i>dopr-é</i>
G. L. <i>dopr-ých</i> , D. <i>dopr-ým</i> , I. <i>dopr-ými</i> ve všech třech rodech.		

Před *i* v nom. množném rozlišují se hrdelnice v *c*, *š*, *z*; *ck* a *sk* v *čt* a *št*; *d*, *n*, *t* a *r* měknou: *velic-i*, *naž-i*, *tiš-i*, *nemečt-i*, *slovenšt-i*, *chud-i*, *piln-i*, *tlust-i*, *star-i* a t. d.

§. 141. Kromě přídavných na *ý*, *á*, *é* skloňujeme dle vzoru toho mnoho podstatných jmen jim podobných, jako jména vlastní osob a míst: **Jablonsk-ý**, **Jablonsk-á**; **Jesensk-ý**, **Jesensk-á**; **Slan-ý**, **Blatn-á**, **Hlubok-á**, **Vysok-é** a jiná, pak přemnohá obecná jména úřadů, cel a daní rozličných, na př. **hlásn-ý**, **glasn-á**, **komorn-á**, **pansk-á**; **mostn-é**, **trhov-é**, **vchodn-é** čili **vstupn-é**, **zlat-ý**, **úter-ý** a t. d.

Vzor II. *dnešni*.

§. 142. O někdejší rozmanitosti přípon přišla u přídavných tohoto vzoru čeština týmž během, jako u *znamení*, totiž přehlasováním a stahováním.

Jednotné číslo.

Muz.	Str.	Zen.
	(staročes.)	(staročes.)
N. <i>dnešn-i</i>	<i>dnešn-i</i> (-ie)	<i>dnešn-i</i> (-ia)
A. <i>dnešn-ih-o</i> , <i>-i</i> <i>dnešn-i</i>	<i>dnešn-i</i> (-ie)	<i>dnešn-i</i> (-iu)
G. <i>dnešn-ih-o</i>	<i>(-ieho)</i>	<i>dnešn-i</i> (-ie)
D. <i>dnešn-ímu</i>	<i>(-iemu)</i>	<i>dnešn-i</i> (-ěj)
L. <i>dnešn-ím</i>	<i>(-iem)</i>	<i>dnešn-i</i> (-ěj)
I. <i>dnešn-ím</i>	<i>(-ím)</i>	<i>dnešn-i</i> (-iū).

Množné číslo.

N. <i>dnešn-i</i>	<i>dnešn-i</i> (-ia)	<i>dnešn-i</i> (-ie)
A. <i>dnešn-i</i>	<i>dnešn-i</i> (-ia)	<i>dnešn-i</i> (-ie)
L. G. <i>dnešn-ich</i> , D. <i>dnešn-ím</i> , I. <i>dnešn-ími</i> ve všech třech rodech.		

§. 143. Dle tohoto vzoru kromě přídavných, ježto pošla od podstatných jmen příponou *i*, jako: vlc-*i*, hověz-*i*, hus-*i*, ryb-*i* a j., zvláště ještě skloňujeme:

1) všecky srovnatele a svrchovatele: lepší, nejlepší, milejší, nejmilejší;

2) všecka přičestí na *ci* a *ši*: nesaucí, nesší; pijící, pivší;

3) několik jmen tvarem přídavných, významem však podstatných na *i*, jako: bližní, kočí, krejčí, lovčí, náhončí, sirotčí, výběrčí, důchodní, a pod.;

4) podkoní, podstoli, sudi, purkrabí, Brykei, Jiří, Jiljí, a pod.; avšak jen tehdy, když před sebou neb za sebou přídavného jména nemají; jináče se drží vzoru *znamení*. Na př. půjdeme k sud-ímu, k Jiř-ímu a t. d. Ale: půjdeme k nejvyššímu sud-*i*, k svatému Jiř-*i* a t. d. (§. 110).

§. 144. Kromě skloňování měníme většinu přídavných jmen i *srovnávaním* (die Steigerung, comparativ).

Srovnavaeći přípony máme tři: *ši*, *ější* a *i* (m. *ěji*), předponu jednu *nej*, na př. mlad-*y*, mlad-*ši*, nej-mlad-*ši*; krásn-*y*, krásn-*ější*, nej-krásn-*ější*; lehk-*y*, lehě-*i*, nej-lehě-*i*.

První tvar přídavných jmen, totiž ten, jakého obyčejně bývají, nazývá se naproti dvěma ostatním *položitelem* (der Positiv, positivus) čili *prvním stupněm* vlastnosti jimi znamenané.

Příponami *ši*, *ější* a *i* od položitele rozdílný tvar jejich zase slove *srovnáratelem* (der Komparativ, comparativus) anebo *druhým stupněm*

vlastnosti jimi znamenané, jako: mlad-ší proti mlad-ý a t. d.

Třetí stupeň liší se ode druhého jen předrážkou *nej*: nej-mlad-ší a j. Stupeň tento označuje svrchovanou čili největší míru vlastnosti, po ložitelem vyslovené, i zove se proto *svrchovatelem* (der Superlativ, superlativus).

§. 145. Příponu *ší* mají nepravidelní srovnavatelé: *del-ší*, *hor-ší*, *lep-ší*, *men-ší* a *vět-ší*, jichž položitelé znějí: dlouhý, zlý, dobrý, malý a veliký.

Raději příponu *ší* než *ejší* mají přídavná na *dý*, *hý* a *chý*, rozlišujíce před ní *h* a *ch* v *š* a *š*, na př. bledý — bledší, chudý — chudší, drahý — dražší, tuhý — tužší, suchý — sušší, tichý — tišší, vetchý — vetší i vetšejší.

Přídavná na *ký* všecky tři přípony připouštějí. Nejčastěji přijímají *ší*, a to bezprostředně ku kmenu. Přitom poslední jich živly *o* a *e* zanikají, a *s* i *z* měknou před *ší*, na př. vysoký — vyšší, daleký — další, blízký — bližší, sladký — sladší a t. d. Před *ejší* a i nezaniká *k*, nébrž rozlišuje se v *c*: lehký — lehčejší a lehčí, trpký — trpčejší a trpčí.

Ostatní přídavná raději mívají *ejší* než *ší*: milý — milejší, bílý — bělejší, hustý — hustejší a t. d.

Svat-ý má vždy: světější, nej-světější (§. 42).

§. 146. Při stupňování, zvláště příponou *ší*, se kmenová souhláska dlouhá pravidelně zkracuje: krátký — kratší, bílý — bělejší, řídký — řidší, vypouklý — vypuklejší, úzký — užší, a j. Proto psáti sluší: další, nikoli: dálší.

4) Číslovka.

§. 147. Číslovka je poslední sklonitelná částka řeči. Označujeme číslovkou rozličné počtu se týkající věci, a sice buď zevrubně, jako: jeden, dva, první, druhý a t. d., buď jen vůbec čili obecně, jako: všecek, mnoho, málo, tolík, několik, a j. I jsou tedy číslovky, dvojí: *zevrubné* a *obecné*. Obecné významem svým nejvíce se podobají obecným zájmenům, jako: každý, některý, něco, několik a j.

Zevrubné číslovky dle významu jsou:

- 1) *základné* (die Grundzahl, numerale cardinale): jeden, dva, tři, čtyři, pět, šest a t. d.
- 2) *hromadné*: dvoje, troje, čtvero, patero a t. d.
- 3) *řádové* (die Ordnungszahl, num. ordinale): první (prvý), druhý, třetí, čtvrtý, a t. d.
- 4) *druhové* (die Gattungszahl, num. speciale): dvojí, trojí, čtverý, jednaký, dvojaký a pod;
- 5) *násobné* (die Vervielfältigungszahl, num. multiplicativum): jednoduchý, dvojnásobný, trojnásobný.
- 6) *zlomečné* (die Bruchzahl): polovice, třetina, devětina, setina, tisícina.
- 7) *rozdělovací* (die Eintheilungszahlen, num. distributivum) nemají u nás zvláštního tváru, nýbrž opisujeme je předložkou *po* a lokálem číslovek základních: po jednom, po dvou, po stu, po tisíci.

O skloňování číslovek.

§. 148. Ze základních číslovek skloňujeme:

- 1) *jeden, jedn-a, jědn-o* zcela tak jako *ten: jedn-oho, -é; jedn-omu, -é; jedn-om, -né; jed-*

ním, jednou; jedn-i, -a, -y; jedn-něch, jed-něm, jed-němi.

2) *Dva* a *oba* skloňují se dvojně takto: N. A. dv-*a*, ob-*a*; žen. a stř. dv-*ě*, ob-*ě*; G. L. dv-*ou*, ob-*ou*; D. I. dv-ěma, ob-ěma. D. dv-*oum* a ob-*oum*. L. a G. dv-ouch a ob-ouch nesprávné jsou tvary, jako ruk-ouch a noh-ouch.

3) *Tři* a *čtyři* mají množné číslo tvořené větším dílem dle *kostí*: N. A. tř-*i*; čtyř-*i*; G. tř-*i*, čtyr; D. tř-*em*, čtyř-*em*; L. tř-ech, čtyř-ech; I. tř-*emi*, čtyř-*mi*. Čtyři (s ř) užívá se nyní jen o jmenech životných: čtyři páni, čtyři koně; sic jinak se ř obecně zanedbává: čtyry děti, čtyry paní, ke čtyřem a t. d.

4) *Pět*, *šest*, *sedm* a t. d. až po *sto*, kde by se koli skloňovati měly, přijímají jen příponu *i*, na př. po pět-*i* dnech přišel, z padesát-*i* a šest-*i* děl stříleli a t. d.

5) *Sto* se skloňuje dle *dělo*, *tisíc* dle *mec*, *milion* dle *sud*. U *sto* zachoval se ještě dvojný N. a A. po *dvě*: dvě st-ě. Lokál jednotný stále zní: st-*u*; gen. množný je *set*, D. *stům*, L. *stech*, I. *sty*.

Tisíc má v gen. množném *tisíc* a *tisícův*: devět tisíc mužů, patnáct tisíců (§. 88, č. 2).

§. 149. Všecky hromadné číslovky jsou stř. rodu. První tři z nich: *dvoje*, *oboje* a *troje* znějí obyčejně staženě: *dvě*, *obé* a *tré*. Někdy se skloňují dle dobré: dv-ého, -ému, -é a t. d.; nejčastěji jich však jen co nom. a akk. užíváme místo základných *dva*, *oba* a *tři*, kdykoli rod osob a věci počítaných označiti bud' nechceme buď ne-

víme, jako na př. když říkáme: dv-*oje* neb dv-*e* lidí umřelo, tr-*oje* neb tré dětí sem viděl.

Čtvero s ostatními na *ero* zakončenými skloňuje se dle *dělo*, vyjma instrumentál, který se pravidelně nominativem nahrazuje, na př. se čtver-*o* pacholaty (m. čtver-*em* pacholat) přišel.

§. 150. Řádové číslovky tvarem svým jsou přídavná jména určitého zakončení; proto se i skloňují dle vzorů těmto vlastních, a sice: *prvn-i*, *třet-i* a *tisíc-i* dle *dnešní*, ostatní pak, jež se vesměs končí tvrdě, dle *dobrý*: *prv-ého*, *-ému*, *-é*, *druh-ého*, *-ému* *-e*, a t. d. Od *sto* je řádová číslovka *stý*, *dvoustý* a t. d., od *tisíc* zní *tisící* (nikoliv *tisictý*), *dvoutisící*, *osmitisící* a t. d.

Jen po nesklonitelném *půl* zachovaly se u *druhý* a všech tvrdých ještě dva pády neurčité (dle *synův* tvořené) a sice: jedn. genitiv a dativ muz. a stř. na *a* a *u*: *půl druh-a*, *půl druh-u*; *půl čtvrt-a*, *půl čtvrt-u* a t. d. Tak na př. říkáme posud: „Koupil sem knihu za *půl druhu zlatého*, k *půl osm-u groši*, přidal mi *půl čtvrt-a archu papíru*, po *půl pát-u dni* se navrátim“ a t. d.

§. 151. U druhových číslovek se též jen některých neurčitých pádů užívá, a i to se děje zřídka kdy, jako muzkého nom. a akk. jednotného: *dvůj*, *obůj* a *trůj* (spůsob); akk. ženského na *i*: *dvoj-i*, *oboj-i*, *troj-i* (cestu) dle *moji*; čtver-*u* (věc jsem viděl) dle *rybu* a t. d.

Obyčejně znějí již v nom. určitě čili co: *dvoj-i*, *oboj-i*, *troj-i*, *čtver-y*, *pater-y*, a t. d. a skloňují se i v ostatních pádech dle *dnešní* a *dobrý*.

Násobné číslovky: jednoduch-*y*, dvojnásobn-*y*
a j. patří bez výminky pod vzor *dobrý*. Zlomečné
jsou tvarem svým podst. jména ženského rodu.

§. 152. *Všecek* jináč zní také *všechen* anebo
všecken.

Jednotné číslo.

Muz.	Str.	Žen.
N. všecek	všeck-o, vš-e	všeck-a
A. vš-eho, všecek	všeck-o, vš-e	všeck-u, vš-i
G. vš-eho		vš-i
D. vš-emu		vš-i
L. vš-em		vš-i
I. vš-im		vš-i.

Množné číslo.

N. všicc-i, všeck-y všeck-a, vš-e všeck-y

A. všeck-y všeck-a, vš-e všeck-y, vš-e

G. L. vš-ech, D. vš-em, I. vš-emi ve všech
třech rodech, anebo: všechn-ěch, všechn-ěm,
všechn-ěmi.

I m. *všicc-i* oblibenější jsou tvary: všichnn-i
a všickn-i.

Veškeren, vešker-a, vešker-o jen v nom. a
v akk. obou čísel má přípony krátké jako *všecek*;
v ostatních pádech drží se vzoru *dobrý*: vešker-
eho, -ému, -é.

§. 153. *Mnoho*, *kolik*, *tolik* a *ně-kolik*, kdy-
koli co přídavky přicházejí, jen tři pády mívají,
totiž nominativ a akkusativ, jež sobě jsou rovny,
potom genitiv na a: mnoh-a, kolik-a, tolik-a a
několik-a. Genitiv ten všecky ostatní pády za-

stupuje, na př. otec ke mnoh-*a* lidem mluvil, otec o mnoh-*a* lidech mluvil, otec s mnoh-*a* lidmi mluvil.

Málo ve všech těch případech zůstává beze změny: otec k mál-*o* lidem mluvil, otec o mál-*o* lidech mluvil, otec s mál-*o* lidmi mluvil.

Nejsou-li *mnoho* a *málo* holými přídavky, skloňují se dle *dělo*, na př. kdo si mál-*a* neváží, po mnoh-*u* ať nebaží; kdo s mál-*em* není spokojen, mnoh-*a* není hoden; na mnoz-*e*, na mál-*e* a t. d. (§. 139).

5) Sloveso.

§. 154. Sloveso jest ohebná částka řeči, která bytí, stav a působení podmětu čili to znamená, že podmět bud' jen vůbec jest, bud' že se s ním něco děje, anebo že podmět i sám něco činí čili nějak působí.

Sloveso, kteréž by bytí znamenalo, máme vlastně jen jedno, totiž *býti*.

Užíváme ho, když na př. o Pánu Bohu říkáme: „Bůh jest, Bůh byl a Bůh bude všady a vždy“; anebo když o sobě samých takto mluvíme: „My nyní jsme, ale před narozením nás nebylo a po smrti nás co lidé nebude. Až umřeme, přestaneme být lidmi. Tělo naše bude znova prst, ale duše naše nikdy nepřestanou být, než co duchové budou na věky.“

§. 155. Slovesa dělí se na *podmětná* (subjektiv) a *předmětná* (objektiv).

Podmětná slovesa znamenají:

a) pokojný čili takový stav, ve kterém podmět nic nedělá, jako: ležetí, seděti, spáti a jiná ve větách: „dítě leží, žák sedí a otec spí“;

b) takové působení, které z podniětu nevyniká na věci, kromě něho jsoucí, čili na předmět

nějaký, nýbrž v podmětě takořka zavřeno zůstává, jako: běžeti, letěti, skákat, stoupati a pod., na př. ve větách: „chlapec běží, pták letí, pes skáče“ a pod.

Předmětná slovesa naopak znamenají takové působení, které, vynikajíc z podmětu, vždy se vztahuje k nějakému předmětu, jako: bíti, pítí, nésti, slíbiti a jiná ve větách: „chlapec bije psa, otec slíbil synovi knihu“, a j.

§. 156. Předmětná slovesa opět jsou dvojí: *přechodná* (übergehend, transitivum) a *nepřechodná* (unübergehend, intransitivum).

a) K přechodným počítáme všecka ta slovesa, která čistý akkusativ anebo, jsou-li se záporným *ne* spojena, genitiv u sebe mívají, jako na př. *nést* i v těchto větách: „žák nesl knih-u — žák ne-nesl knih-y“.

Kromě toho vynikají přechodná slovesa i tím, že se jich dvojím spůsobem potřebovat může: *cinně* (thätig, active) a *trpně* (leidend, passive). Činně užito jest sloveso „nésti“ ve dvou předehších větách, kteréž trpně takto znějí: „od žák-a (žák-em) byla nešena knih-a, od žák-a (žákem) ne-byla nešena knih-a“.

V trpných větách stává podmět pravidelně v genitivě s předložkou *od*, řidčeji v čistém instrumentále, předmět pak stává v nominativě.

Nejsilnější působení vyslovují ta přechodná slovesa, která nazýváme *přičinnými* (faktitiv, kaušativ). Většinou pocházejí stupňováním samohlásek od jiných sloves přechodných aneb i nepřechodných. Jako: poj-iti od pi-ti, toč-iti od té-ci, tráp-iti od trp-ěti, sad-iti od sed-ěti a j.

Slovesa taková znamenají totiž takové působení podmětu; kterým se předmět takořka nutí to činiti, co prvočinným slovesem jest vyjádřeno, na př. věta: „pastýř pojí stádo“ znamená vlastně tolik, jako: „pastýř je přičinou toho, anebo spůsobuje to, aby stádo *pilo*“.

b) Nepřechodná jsou všecka ostatní slovesa předmětná, která u sebe mívají buď akkusativ s předložkou, buď některý jiný z kosých pádů, ať již s předložkou nebo bez předložky, na př. dbáti *o něco*, sloužiti *někomu*, pohrdati *někým*. Sloves nepřechodných neužíváme trpně, jelikož neříkáme na př. „já jsem sloužen, já jsem dbán“, nébrž takto: „mně se slouží, o mne se dbá“.

§. 157. Říkat o sobě „mně se slouží“, o jiných „jemu se slouží, jí (chospodyni) se slouží, jim se slouží“ a podobně, znamená mluviti *zvratně*; slovce *se*, v takých případech užívané, jest totiž zajmenem *zvratným* (§. 121).

Sloveso *sloužiti* vyskytá se i bez *se*, jako na př. když říkáme: „sloužím pánovi, Jan mně sloužil“ a t. d. Máme však i takových sloves hojně, kterých bez *se* nikdy neužíváme, jako tato: báti se, modliti se, smáti se, styděti se. Taková slovesa zovou se zvláště *zvratnými*, znamenajíce takové působení, které není obráceno na jiné věci, nébrž jediné na ten podmět, od něhož právě pochází, na př. *báti se* znamená vlastně tolik jako *strašiti* ne jiné osoby, nébrž *sebe samého*.

§. 158. Sloveso je nejdůležitější částka řeči, nejen proto, že i samo o sobě větou bývá a že bez něho vlastně žádné věty není (§. 14), nébrž i proto, že ze všech jest nejohebnější.

Sklonitelné částky řeči měníme vlastně jen dle rodu, čísla, a pádu; slovesa, kromě rodu a čísla, měněna bývají i také dle času, osoby a spůsobu.

Měnit slovesa dle těchto patera věci slove časovati je (abwandeln, conjugare).

O čase.

§. 159. Dle času (die Zeit, tempus) měníme slovesa k vůli tomu, abychom oznamiti mohli, do které doby padá to, což o podmětě pověditi jest.

Máme tři hlavní časy, totiž: 1) přítomný (gegenwärtig, praesens), ve kterém právě mluvíme, na př. Václav pije; 2) minulý (vergangen, praeteritum), který před mluvením našim minul, na př. Václav pil; 3) budoucí (künftig, futurum), který teprv po mluvení našem nastane, na př. Václav bude piti.

§. 160. Dle času měníme slovesa i také proto ještě, abychom oznamiti mohli, po kterou dobu a kterak trvá to, což o podmětě pověditi jest, zdali to totiž trvá bez přestání po kratší neb delší čas, anebo s přestávkami čili tak, aby se to čas po čase opakovalo.

Na př. o nešení knihy od žáka přítomně říkáme takto: „žák nese knihu“, minule: „žák nesl knihu“, budoucně: „žák po-nese knihu“.

Máme-li však oznamiti, že nešení knihy déle trvá, trvalo a trvati bude, změníme sloveso nés-ti stupňováním v nos-iti, i řekneme přítomně takto: „žák nosí knihu“, minule: „žák nosil knihu“, budoucně: „žák bude nositi knihu“.

Majíce konečně takové nešení knihy oznamiti, které se čas po čase opakuje, opakovalo a opakovati bude, říkáme o něm přítomně takto: „žák nosívá knihu“, minule: „žák nosíval knihu“, budoucně: „žák bude nosívat knihu“.

Dle tohoto rozdílu časového dělí se slovesa naše na *dokonavá* čili *jednodobá* (perfectivum) a na *nedokonavá* čili *vícedobá* (imperfectivum).

Dokonavá slovesa znamenají takové působení, stav a bytí, které, sotva že se počalo, již i přestává, jako: *dáti*, *chytiti*. Slovesa tato přítomného času vlastně nemají. Kdykoli totiž tak vypadají, jako nedokonavá v přítomném čase, vždy znamenají ne přítomnost, nébrž budounost. Tak na př. *dá-m* a *chytí-m*, *dá-š* a *chytí-š* a t. d. znamenají budoucí čas, ačkoli se z celá tak končí, jako nedokonavá *dávati* a *chytati* v přítomném čase, kdež znějí: *dává-m* a *chytá-m*, *dává-š* a *chytá-š* a t. d. V minulém čase znamenají dokonavá slovesa minulosť úplně dokonanou, nedokonavá pak takovou minulosť, která více neb méně trvá, jako na př. když o chytání ptáků říkáme: „celý den sme *chytá-li* a nic sme *nechytí-li*“; o kupování něčeho: „dlouho sem *kupova-l* a nic jsem *nekoupi-l*“ a t. d.

§. 161. Nedokonavá slovesa naopak znamenají takové působení, stav a bytí, které po delší neb kratší čas trvá, buďto bez přestání čili pořád, buďto s přestávkami čili tak, že se čas po čase opakuje. Toť jest příčina, že slovesa ta přítomným časem označují trvající ještě přítomnost, jako *dávám*, *chytám*, *kupuji*; minulým nedokonanou minulosť: *dával* sem, *chytal* sem, *kupoval* sem; a

budoucím trvající budoucnost: bud-u dávati, chytati a kupovati.

Nedokonavá slovesa dělí se ještě zvláště na *počinaci* (inchoativum), *trvací* (durativum), *pokračovaci* (continuativum) a na *opakovaci* (iterativum).

Počinaci znamenají takový stav, který se teprvě počíná. *Hluchn-u*, *šediv-ím* a pod. značí tolik jako: počinám býti hluchým, počinám býti šedivým.

Pokračovacími se delší toho, co znamenají, trvání označuje, nežli *trvacími*. Na př. *nosím*, *vozím*, *honím* a t. d. delší působení vyslovují, než *trvací*: *nesu*, *vezu* a *ženu*.

Opakovací konečně znamenají takové působení, stav a bytí, které se čas po čase opětuje, jako: *nosívám*, *vozívám*, *honívám*, *bývávám*, *sedávám*.

Jiné jazyky, na př. německý a latinský, slovesa opakovací opisovat musejí, potřebujíc k tomu sloves *pflegen* a *solere*. Tak na př. naše věta „*žák nosívá knihy*“ zní něm. takto: „*der Schüler pflegt Bücher zu tragen*“, lat. „*studiosus solet portare libros*“, čili vlastně, jako kdy bychom my řekli: „*žák uvykl nositi knihy*“.

§. 162. Hlavní prostředek, kterým se tvoří slovesa, delší působení, stav a bytí označující, záleží ve stupňování kmenových samohlásek (§§. 43—47), na př. *sázím* proti *sadím*, *létám* proti *letím*, *vidám* proti *vidím*, *nosím* proti *nesu*, *napáj-ím* proti *napojím*, *zavírám*, *umírám*, *postilám* proti *zavr-u*, *postel-u*.

Kratší trvání toho, co se slovesy o podmětě vyřknouti má, označujeme naopak *a)* tím, že sa-

mohlásky zůstanou nestupňovány, anebo *b)* předložkami.

Předložkami mění se význam sloves takovou měrou, že se mnohá z nedokonavých stávají dokonavými, jak náhle je s předložkami složině. Tak na př. *po-nesu*, *od-vezu*, *za-ženu*, *u-mru*, *o-hluchnu*, *z-sedivím* a j. jsou dokonavá slovesa, znamenajícé budoucí čas, ačkoli se od nedokonaných přítomného významu: *nesu*, *vezu* a t. d. ničím jiným nerozeznávají, leč předložkami *po*, *od*, *za*, *u*, *o* a *z* (§. 167 a 224).

O osobě a čísle.

§. 163. Dle *osoby* (die Person, persona) i *čísla* měníme slovesa proto, abychom označití mohli, které osoby i věci a kolika osob i věci se dotýče to, což slovesem pronášíme.

Slovesa měníme dle tří osob, t. dle první, druhé i třetí, a spolu dle dvou čísel, t. jednotného a množného. Tak na př. sloveso *volati* v přítomném čase jednotně zní takto: 1. volá-*m*, 2. volá-*s*, 3. volá, množně: 1. volá-*me*, 2. volá-*te*, 3. volaj-*í*.

§. 164. Dle osoby dělíme slovesa na *osobná* a *neosobná* (persönlich a unpersönlich, personale a impersonale).

K neosobným patří těch několik sloves, kteřich obyčejně jen ve třeti osobě jednotné užíváme, chtejíce označit takové výjevy, o kterých budeme nechatceme říci, od koho by vlastně pocházely. Taková jsou na př. slovesa, kterými rozličné výjevy povětrnosti oznamujeme, jako: blýská se, hřmi, smráká se, prší, chumelí se, mží, krápi, rozednívá se, svítá, zebe, mrzne a pod.

O spůsobě.

§. 165. Dle *spůsobu* (die Art, modus) proto slovesa měníme, abychom oznámiti mohli, jak sobě co o podmětě myslíme a jak chceme, aby posluchač větě naší rozuměl.

O každém podmětě můžeme cokoliv trojím spůsobem sobě pomyslit a jiným povědít.

Můžeme totiž, co sobě o podmětě myslíme a jiným oznamujeme, pokládati za věc buď *jistou* čili *skutečnou*, buď za *nutnou* čili *potřebnou*, buď konečně za *mоžnou*.

Tak na př. o žákově psání mohu sobě trojím spůsobem pomyslit a jiným povědít, a po každé mi jináče rozuměno bude.

1) Mohu to s jistotou *oznámiti*, říka přitomně: „žák plše“, minule: „žák psal“, budoucně: „žák bude psát“.

Každý, kdo tak o žákově mluví, má za *jistou* anebo *skutečnou* věc, že žák buď píše, buď psal, buď bude psát.

2) Kdyby žák nepsal, mohlo by se mu to rozkázati takto: „žáku, piš!“ Kdo takto žákově rozkazuje, tomu se to, aby žák psal, vidí nejen možným, něbrž i *potřebným a nutným*.

3) Nemůžeme-li neb nechcemeli žákově doprosta kázati, smíme sobě aspoň žádati, aby psal, pravice: „kéž by“ anebo „kdyby žák psal.“ Kdyby žák chtěl psát, ale neměl by péra, černidla a jiných k tomu potřebných věcí, řekli bychom o něm: „žák by psal, kdyby měl čím psát.“ Ríkajíce tak, pokládám pod *výminkami* ku psání potřebnými za možné, aby žák psal.

Máme tedy tři spůsoby mluvení: *oznamovací* čili *ukazovací* (anzeigend, indicativus), *rozkazovací* (befehlend, imperativus) a *šádací* čili *spojuvací* (verbindend, conjunctivus).

Oznamovacím spůsobem posluchači věděti dáváme, že to, což o podmětě říkáme, máme za věc jistou anebo skutečnou.

Rozkazovacím spůsobem oznamujeme, že se to, což o podmětě říkáme, má teprve státi, a sice

proto, že se nám to vidí nejen možným, alebrž i potřebným čili nutným.

Spojovacím spůsobem konečně dáváme na jevo, že se to, což o podmětě říkáme, pod jistými výminkami může státí.

§. 166. Spůsob oznamovací žádné zvláštní známky nemá.

Časy oznamovacího spůsobu jsou tři: *přítomný*, jako na př. *nes-u*, *nosím* a *volám*; *minulý*: *nesl sem*, *nosil sem* a *volal sem*, a *budoucí*: *po-nesu*, *bud-u* *nositi* a *budu volati*.

Přítomný čas oznamovací je vždy *jednoduchý*, t. j. záleží vždy jen v jednom slově, jako: *nesu*, *nosím*, *volám*; *neseš*, *nosiš*, *voláš* a t. d.

Minulý čas naopak je vždy *opsaný*, t. j. záleží pravidelně ve dvou slovech, ježto v jedno složena nejsou. Prvním z nich je vždy přítomný čas slovesa *být* čili *jsem*, *jsi*, *jest* čili *je*, *jsme*, *jste*, *jsou*; druhým pak jest přičestí, zakončené jednotně mužky na *l*, žensky na *la*, středně na *lo*; množné muzky na *li*, žensky na *ly*, středně na *la*.

V třetí osobě obou čísel zamlčujeme obyčejně *jest* čili *je* a *jsou*, říkajíce na př. *nes-l*, *nes-la*, *nes-lo* m. *nes-l*, *-la*, *-lo* jest čili *je*; množné: *nes-li*, *-ly*, *-la* m. *nes-li*, *-ly*, *-la* *jsou*. V první osobě obou čísel a v druhé osobě množné dovoleno jest i dle vyslovení psáti: *sem* m. *jsem* (bez *j*), *sme* m. *jsme* a t. d. na př. *nesl sem*, *nesli sme*, *nesli ste*, žen. *nesla sem*, *nesly sme*, *nesly ste* a t. d. Ale: *nesl jsí* (nikoli *si*) pro rozdíl od zájmena *si* (sobě).

§. 167: Budoucí čas oznamovací je trojí: *jednoduchý*, *slošený* a *opsaný*.

Jednoduchý budoucí čas pochází od sloves dokonavých a vypadá zcela tak, jaký čas přítomný, na př. dám, hodím, chytím, koupím, padnu, sednu a t. d.; dáš, hodíš, chytíš, koupiš, padneš, sedneš; dá, hodí a t. d.

Složený budoucí čas záleží ve dvou slovech, ježto v jedno spojena jsou. Jedním z nich je vždy některá z předložek, druhým je buď jednoduchý budoucí čas, jako: po-dám, za-hodím, u-chytím a j. buď přítomný čas sloves nedokonavých jako: po-vezu, u-mr-u, za-volám, po-razím a j. (§. 162).

Opsaný budoucí čas záleží též ve dvou slovech, ale v jedno nespojených. Prvním z nich je vždy jednoduchý budoucí čas slovesa *býti*, čili: *bud-u*, *-eš*, *-e*, *bud-eme*, *-ete*, *-ou*; druhé končí se na *ti* a zove se infinitivem, jako: *vola-ti*, *nosi-ti*, *milova-ti* a j. na př. *буду volati*, *budeš volati* a t. d.

Jednoduchý budoucí čas znamená okamžitou budoucnost čili takové působení, stav a bytí, které se po promluvení takovka za jedno okamžení odbude. *Opsaný* naopak značí vždy poněkud trvající budoucnost. *Složený* značí budoucnost trvající jen tehdy, když pochází od sloves, která delší trvání znamenají, jako: nosím, vodím, vozím, honím a pod. Pochází-li však od sloves dokonavých a nedokonavých kratšího trvání, jako: nesu, vedu, vezu a ženu, znamená též okamžitou budoucnost. Tak např. když řeknu: „žák *vy-nese knihy*“, rozumím tím takové vynešení, které se po vyřknutí té věty najednou anebo za okamžení stane. Řeknu-li však: „žák *vy-nosi knihy*“, míním takové vynešení, které se nestane najednou, něbrž trvati bude, ač i ne tak dlouho, jako kdybych řekl opsaným budoucím časem: „žák *bude vynášet knihy*“.

§. 168. *Rozkazovací mluvení* spůsob nedopouští vlastné ani minulého ani přítomného času, protože všecko, cokoli rozkazujeme, teprva po

rozkaze daném se stává. Ani první osoby jednotné není v něm, protože sobě samému vlastně nikdo nerozkazuje. Třetí osoba obou čísel se buď opisuje, buď vyslovuje druhou osobou.

Známkou rozkazovacího spůsobu je samohláska *i*.

Toto *i* se zachovalo jen po souhláskách v takových slovesech, kteráž by sice nebyla vyslovitelná: *tí*, *sekni*, *mří*, *modli*. Ale i zde se v ostatních osobách mění v ě (*e*): *tněme*, *tněte*; *mřeme*, *mřete*.

Při jiných slovesech vniklo *i* do předcházející souhlásky a obyčejně ji zmékčilo: *plet* (*plet-i*), *nes* (*nes-i*), *sed* (*sed-i*), *chval* (*chval-i*). Nicméně se zase vrací, kdykoli přistoupí š: *plet-iš*, *nes-iš*, *sed-iš*, *chval-iš*. Množně: *plet-me*, *plet-te*; *nes-me*, *nes-te* a t. d.

Po samohláskách se *i* proměnilo v *j*: *du-j*, *bi-j*, *hra-j*, *de-j* (m. *da-j*), *ka-j*, *la-j*, *ta-j*, *ku-pu-j*, *umě-j*, *snáše-j*; množně: *du-j-te*, *umě-j-te* a t. d.

Kmenové samohlásky v rozkaz. spůsobě pravidelně se krádí; na př. *kaž*, *kaž-me* a *kaž-te* od *káz-atí*; *cít*, *cít-me*, od *cít-ití*; *tul*, *tul-te* od *touliti* (§. 26) a t. d.

Třetí osobu obou čísel opisujeme nejčastěji slovcem *nech* (m. *nech-ej*) nebo spojkou *at*, řidčeji oběma spolu čili *nech-at*, a třetí osobou buď přítomného, buď jednoduchého a složeného budoucího času oznamovacího spůsobu, na př. *nech nese*, *nech nesou*; *at dá*, *at dají*; *nechať zavolá*, *nechať zavolají* a t. d.

Často však vyslovujeme třetí osobu i druhou, jako na př. v Otčenáši: *posvěl se* (m. nech se posvěti) jméno tvé, *bud'* (nech bude) vůle tvá, *přijd'* (nech přijde) království tvé.

§. 169. Mluvíme-li šádacím čili spojovacím spůsobem, rozeznáváme sice též tři časy, ale žádného z nich nemůžeme vlastně bez opsání vyslovnosti. K opisování tohoto spůsobu mluvení užíváme:

1) zastaralého minulého času slovesa *býti*, čili *bych*, *bys*, *by*, *bychom* (*bysme*), *byste*, *by*, a přičestí na *l* na př. dal *bych*, dal-a *bych*; byl *bych* dal, byl-a *bych* dal-a a t. d.

2) spojek *kdyš*, *kéš*, *aš*, *-li*, *še* a jiných s časy oznamovacího spůsobu, na př. když (až) dáš anebo dáš-li žákovi pero, bude psati; zdá se mi o žákovi, že píše; nevím, píše-li žák, a t. d.

§. 170. Sloveso *býti*, kdykoli ho k opisování bud časů bud spůsobů potřebujeme, zove se pomocným (Hilfszeitwort, auxiliare).

Pomocná jsou kromě toho ještě tato slovesa: *dáti*, *chtiti*, *kázati*, *míti*, *moci*, *museti*, *nechatati*, *ráčiti*, *směti* a *voliti*, kdykoli je s infinitivem jiných sloves klademe, jako na př. když říkáme: dám si ušití kabát; nic se nedá na světě skrýti; musí vše na jevo jítí; volím umříti, než hřešiti, a t. d.

Užívajíce těchto sloves takovým činem, označujeme spůsob čili to, jak sobě co o podmětě myslíme, mnohem jasněji, nežli samotným měněním sloves dle spůsobu.

Řekneme-li na př. o žákovi: „žáku, pracuj!“ oznámíme sice rozkazovacím spůsobem *pracu-j* posluchači, že se nám nutným anebo potřebným býti zdá, aby žák pracoval; ale není to tak jasné, jako když řekneme: „žáku, *musíš* anebo *máš* pracovati“.

§. 171. Každé sloveso, které kromě osoby označuje i čas a spůsob, jest *určité* (bestimmt, finitum) čili *určitého tvaru*. Každé takové sloveso i *samo* o sobě výslovuje úplně myšlenku nějakou, čili jest *samo* o sobě větou, jako: volá-m, volá-me, volej-me a t. d.

Každé sloveso naopak, které tak vypadá, že osoby, času a spůsobu neoznačuje, jest *neurčité* (unbestimmt, indefinitum) čili *neurčitého tvaru*, i nebývá *samo* o sobě větou. Neurčité tvary slovesa jsou čtyři: *infinitiv* (infinitivus), *supinum*, *přechodník* (transgressivus, gerundium) a *příčestí* (das Mittelwort, participium).

❶ neurčitých tvarach slovesných.

a) O infinitivě a supinu.

§. 172. Infinitiv vzniká u nás příponou *ti*, např. *nés-ti*, *ží-ti*, *chodi-ti* a t. d.

Obecně se infinitivů užívá s příponou *t* anebo *ti*: *nést* a *nest*, *žít* a *žít*, *chodiť* a *chodit*. V písmě se toho vystrihati sluší nejen pro rozdíl od supina (§. 174), ale vůbec proto, že řeč písemná vždy má býtí správnější, řídic se vzorem lepších spisovatelů.

Významem svým rovná se infinitiv odtažitým podstatným jménům *na ní* a *ti*, jež také pošla od sloves, jako: *ucít-ní*, *žít-tí*, *volá-ní*, *bi-tí* a j. Infinitiv je tedy též vlastně odtažité podstatné jméno, ale takové, kteréhož sme odvykli skloňovat.

Němci posud každý svůj infinitiv skloňují, užívajíce ho místo našich podstatných jmen *na ní* a *ti*, na př. *leben* (*žít*) co podstatné jméno znamená tolik, co naše *žít-tí*, živobytí a život, znějíc v genitivě: *des Lebens*, v dat. *dem Leben*.

Infinitivem vyjadřuje se význam sloves v podobě podstatného jména; proto se infinitiv nejlépe hodí k tomu, abychom slovesa, kdykoli o nich řeč jest, vyslovovali v infinitivě, na př.

„Sloveso *volati* zní v první osobě jedn. přítomného času oznamovacího spůsobu: volám“. „Sloveso *běžeti* jest nepřechodné“.

§. 173. Přípona infinitivu *ti* anebo *t'* (*t*) připojuje se šesterým spůsobem ku kořenům neb kmenům slovesným; dle toho dělíme slovesa na šestero tříd.

První třída obsahuje všecka ta slovesa, u kterých přípona *ti* přímo je spojena s kmenem, a kde kmenová samohláska se dlouží, jako: něsti, vésti, pěc-i, bí-ti, dou-ti a t. d., ježto pocházejí od kmenův *nes*, *ved*, *pek*, *bi* a *du*; kmenové tito spolu jsou i kořeny.

Druhé třídy slovesa mají před *ti* slabiku *nou* (krátce *nu*), na př. *mi-nou-ti* a *pad-nou-ti*. Krátce zní na př. *mi-nu-l* a *pad-nu-l*.

Třetí třída vyniká nad ostatní samohláskou *e* aneb *e* před *ti*: *vid-ě-ti*, *trp-ě-ti*, *hoř-e-ti* a j.

Čtvrtá třída sloves má *i* před *ti*: *nos-i-ti*, *chod-i-ti* a j.

Pátá třída rozeznává se od ostatních samohláskou *a* a přehláskami *ě* neb *e* před *ti*: *vol-a-ti*, *pad-a-ti*, *shán-ě-ti* a *snáš-e-ti* (m. někdejších: *sháň-a-ti* a *snáš-a-ti*).

Sestá třída konečně liší se od ostatních slabikami *ova* před *ti*, jako: *kup-ova-ti*, *mil-ova-ti* a j.

Samohlásky a slabiky tyto, čili: *a*, *ě*, *i*, *nu* a *ova*, kterými se slovesa posledních pěti tříd od sebe vespolek a od první třídy rozdělují, slouvou *známkami třídnými*.

§. 174. Infinitivu příbuzné jest *supinum*. Když na př. říkáme: „půjdu *spat*, přišel mně *přivitati*, odešel *lovit* ryb, půjdu stromem *zatřast*“

a pod., nejsou tvary: *spat*, *přivitat*, *lovit*, *zatrast* infinitivy, něbrž jsou to supina. Od infinitivu dělí se tvrdým na konci *t* a namnoze krátkostí kmenové samohlásky, někdy i spodobením jí: *spá-ti* — *spat*, *tři-ti* — *třít*, *lovi-ti* — *lovit*; *titi* — *tat*, *poči-ti* — *počat*, *počinati* — *počinat*.

Supina užíváme po slovesech, ježto znamenají, že někam jdeme a se pohybujeme. Předmět u supina stojí vždy v genitivě, na př. Tobiáš v noci chodil pohřbívat mrtvých. Sel sem si nařast hrušek. Poslal syna svého *past* ovec. Nepríšel jsem k vám *počinat* nové hádky. Přijde *soudit* živých i mrtvých.

b) O přechodníku a příčestí.

§. 175. Přechodníky máme dva. První je přítomného, druhý minulého času. U obou kromě čísla rozeznáváme poněkud i rod.

Přítomný přechodník končí se jednotně muzky po tvrdých souhláskách na *a*, žen. a stř. na *ouc*, množně ve všech třech rodech na *ouce*, na př. *nes-a*, *nes-ouc*, *nes-ouce*; po měkkých souhláskách naopak vychází na *ě* a *e*, žen. a stř. na *ic*, množně ve všech třech rodech na *ice*, na př. *pij-e*, *pij-ic*, *pij-ice*.

Minulý přechodník končí se po samohláskách jednotně muzky na *v*, žen. a stř. na *vši*, množně ve všech třech rodech na *vše*, na př. *vola-v*, *vola-vši*, *vola-vše*; *pi-v*, *pi-vši*, *pi-vše* a t. d. Po souhláskách *v* se vysouvá: *nes*, *nes-ši*, *nes-še*; *plet*, *plet-ši*, *plet-še* a t. d.

§. 176. S příponou *i* končí se oba přechodníky na *ci* a *si*: *nesou-ci*, *padnou-ci*, *honí-ci*, *pi-*

ji-ci; *volav-sí*, *nes-sí*, a t. d., i zovou se *přičestím*, a sice první přičestím přítomného, druhý přičestím minulého času.

Kromě těchto přičestí máme ještě tři: *cinné* i *trpné minulého* a *trpné přítomného času*.

1) Činné přičestí minulého času končí se jednotně muzky na *l*, žen. na *la*, stř. na *lo*; množně muz. na *li* žen. na *ly*, stř. na *la* (obecně na *ly*), jako: *nes-l*, *-la*, *-lo*; *nes-li*, *-ly*, *-la*; *pi-l*, *-la*, *-lo*; *pi-li*, *-ly*, *-la*.

2) Přičestí trpné minulého času vzniká větším dílem příponou *n*, řidčeji příponou *t*, a mění se, dle rodu i čísla zcela tak, jako předešlé, na př. *neše-n*, *-na*, *-no*; *neše-ni*, *-ny*, *-na*; *pi-t*, *-ta*, *-to*; *pi-li*, *-ty*, *-ta*.

3) Trpné přičestí přítomného času vzniká příponou *m* a mění se dle rodu i čísla tak, jako dvě předešlá, na př. *vidom*, *-ma*, *-mo*; *vido-mi*, *-my*, *-ma*. Ale přičestí tohoto nemáme než jen několik zbytků, jako: *vědo-m* od *věděti*, *zná-m* od *znáti*, *lak-om* od neužívaného *lakati* (lačným, hladovým býti), *pito-m* (*krotký*) od neužívaného *pitati* (*krmiti*) a j.

§. 177. Přičestí liší se od přídavných jmen jen poněkud významem svým.

1) Přičestí označuje pomíjitelné vlastnosti osob neb věci, přídavná jména naopak značí stálé čili takové vlastnosti, které s osobami anebo věcmi skoro nerozlučitelně jsou spojeny. Srovnej na př. *pracující* a *pracovavší* s přídavným *pracovitý*, *zelenající* a *zelenavší* se *zelený* a t. d.

2) U příčestí rozeznává se více neb méně jasně čas, u přídavných naopak nepozorovati žádného rozdílu časového.

Na př. *pracující* člověk je ten, který jen přítomně čili v tom okamžení pracuje, když se to o něm vyřkne; *pracovavší* člověk je zase takový, který jen kdysi před tím pracoval, nežli se to o něm vyřklo; *pracovitý* člověk naopak je ten, který stále čili vždy pracovatí uvykl.

Shoda příčestí s přídavnými jmény záleží hlavně v tom, že obě se skloňují, a sice na *cí* a *ší* zakončená dle *dnešní*, ostatní pak buď dle *systémů* buď dle *dobrý*. Z pádův příčestních dle *systémů* obyčejný jest jen nominativ obou čísel. Dle *dobrý* naopak skloňujeme příčestí posud úplně, kdykoli se v nom. jednotném určitě končí, jako na př. *opil-ý*, *-ého*, *-ému*; *nesen-ý*, *-ého*, *-ému*; *vidom-ý*, *-ého*, *-ému* a t. d.

Přechodníků nejčastěji užíváme ke skracování vět, na př. *Služka*, *nesouc* trávu, zpívá. *Služka*, *donesší* trávy, *zazpívala* si.

První z těchto vět známená tolik, jako: *Služka zpívá*, *když nese* trávu, anebo: *Služka nese* trávu *a zpívá*. Druhá zase rovná se asi následujícím dvěma větám: *Služka si zazpívala*, *když donesla* trávy.

Časování.

§. 178. Dle přítomného času oznamovacího dělí se časování na *sponové* a *nesponové*. Kromě sloves *býti*, *dáti*, *jísti* a *věděti*, všecká ostatní slovesa časují se *sponou*, totiž tak, že přípony osobné dotčeného času nejsou v nich s kmeny neb kořeny spojeny přímo, nýbrž pomocí jistých samohlásek; jako na př. *e* v *nes-e-š*, *a* ve *vol-á-m*, kde však spona *a* s kmenovým *a* splynula v *á*.

Přípony osob vůbec jsou: a) jednotně:

1. *m, u, i* (jsem, volám, nesu, biji),
2. *si, š* (jsi, voláš, nešeš, biješ),
3. *t, š* (jest, volá, nese, bije);

b) množně:

1. *me, m* (jsme, voláme, nešeme č. nesem, bijeme č. bijem),
2. *te* (jste, voláte, nesete, bijete),
3. *ou, i* (jsou, volají, nesou, bijí m. bijou).

Kromě toho rozeznáváme ještě *nepravidelné časování* od *pravidelného*, *kusé* od *úplného* a *opsané* od *jednoduchého*.

a. Sponové časování.

První třída.

§. 179. Slovesa první třídy dělí se na dva oddíly. Do prvního oddílu patří všecka, která mají kořen zavřený čili souhláskou zakončený, jako: nés-ti a véz-ti od *nes* a *vez*. Druhý oddíl naopak obsahuje všecka ta, jichž kořen jest otevřený čili samohláskou se končí, jako: bí-ti a dou-ti od *bi* a *du*.

Rozdíl ten zračí se nejpatrněji v infinitivě. U sloves zavřeného kořene je předposlední slabika infinitivu (vyjmouc *moci* a *jeti*) vždy dlouhá, na př. nés-ti, vy-nés-ti, po-klás-ti *). Slovesa otevřeného kořene naopak jen tehdy dlouží samohlásky kořenné, když jsou v infinitivě dvouslabičená, na př. kry-ti, pí-ti, zná-ti, dou-ti. Jak

*) Kmeny zavřené v činném příčestí minulého rodu vyslovuje obecný lid bez *t*: nes, pad, klad m. nesl, padl kladl, čehož v písni nápodobiti dopuštěno není.

náhle je buď s předložkami buď se záporným *ne* složíme, kráti hned kořennou samohlásku, na př. při-kry-ti, vy-pi-ti, po-zna-ti, vy-hra-ti, ne-my-ti. Vymuto jest *u*, kteréž i ve složení zůstává dlouhým, na př.: na-dou-ti, ob-ou-ti, pře-plou-ti, vy-sou-ti a t. d.

Ale dvojslabičná slovesa nejen první, nýbrž i ostatních tříd při kmenech otevřených kráti dlouhou samohlásku, kdykoli se s předložkami nebo se záporným *ne* složí: bráti, psáti — vybrati, nepsati, dáti — rozdati, státi (stanu) — dostati.

Vyňaty z pravidla toho jsou všecky takové infinitivy, kdež i povstalo stažením, na př. utíti (m. uftati), dosíci (dosiaci, dosálnouti), pojiti (pojati), dostáti (dostojati od stojím), zaliti (zalějati), zahříti (zahřejati), umířiti (umřieti), pak odvozená od *jdu*: přijiti, dojiti a t. d. *)

Casování sloves zavřeného kořene dá se dostatečně objasnití třemi vzory: nes-u — nésti, pek-u — péci a tn-u — titi. U sloves otevřeného kořene naopak postačí k témuž cíli dva vzory: bi-ju — bítí a tr-u — tříti.

První vzor: *nes-u — nésti*.

§. 180. Vzor ten časujeme následovně.

Přít. čas oznamovací. Rozkaz. spůsob.

Jedn. 1. nes-u	—
2. nes-e-š	nes
3. nes-e	—
Mn. 1. nes-e-me	nes-me
2. nes-e-te	nes-te
3. nes-ou	—

*) Aby se *dojiti*, *pojiti* a pod. psalo, již k vůli tomu zapotřebí jest, aby je rozeznati bylo od *dajiti* (krávu), *pojiti* (dobytek).

Přechodník přitomného času: nes-a, nes-ouc, nes-ouce.

Infinitiv: nés-ti. Supinum: nes-t.

Přechodník minulý: nes, nes-ši, nes-še.

Činné přičestí minulé: nes-l, nes-la, nes-lo.

Trpné přičestí minulé: neš-e-n, neš-e-na, neš-e-no.

Samohláska *e*, jenž stojí před příponami přitomného času oznam. a před *n* v trpném přičestí min., jest spona.

§. 181. Dle tohoto vzoru časujeme:

1) Slovesa, jichž kořen na *s* anebo na *z* vychází, zejména: hryz-u — hrýzti, lez-u — lézti, pas-u — pásti, vez-u — vézti, rost-u — růsti, třes-u — třásti.

2) Slovesa, zakončená v kořeni na *d* a *t*, rozlišují tyto souhlásky v infinitivě v *s*: bod-u — bůsti, břed-u — břísti, hud-u — housti, klad-u — klásti, krad-u — krásti, před-u — přísti, ved-u — vésti; hnět-u — hnísti, kvet-u — kvéstti, mat-u — másti, met-u — mésti, plet-u — pléstti (§. 56, č. 1). Všecka tato slovesa obměkčují *d* a *t* v rozkaz. spůsobě: pleť, břeď a t. d. Čtu — čisti naopak zachovalo *i* v dotčeném spůsobě: čt-i, čt-ěme, čt-ěte. Ostatně časuje se takto: čt-u, čt-eš, čt-e a t. d. čt-a, čt-ouc, čt-ouce; čet, čet-ši, čet-še; čet-l, čet-la (m. čtla), čt-en.

3. Ze sloves kořene retnicemi zavřeného patří sem jen neosobné: zeb-e, záb-lo, záb-sti. Hláska *s* před *ti* je vsuvka (§. 60).

Druhý vzor: *p e k - u — p e c i.*

§. 182. Pod tento vzor spadají slovesa kořene hrdebnicemi *k* a *h* zavřeného: řk-u, tek-u, tluk-u, vlek-u; moh-u, střeh-u, střih-u, vrh-u a žh-u. V časování jejich rozlišuje se *k* v *c* a *h* v *š* písemně jen před sponou *é*. V obecné mluvě se hrdebnice ty chybou rozlišují i také před *u* a *ou*: peč-u, -ou a střeš-u, -ou, na místo pravidelných: pek-u, -ou a střeh-u, -ou. V imperativu obecná mluva klade *ě* a *š* na místo spisovných *c* a *z*: peč, tluč, střeš, vrš, místo pravidelných: pec, tluc, střez, vrz. *Z kt* a *hť* vzniká v písemné řeči *c*: pekti — péci, mohti — moci (§. 57).

Přít. čas oznam.

Rozk. spůsob.

Jedn. 1. pek-u	—
2. peč-e-š	pec
3. peč-e	—
Mn. 1. peč-e-me	pecme
2. peč-e-te	pecte
3. pek-ou	—

Přech. přítomný: pek-a, pek-ouc, pekouce.

Infinitiv: pěc-i. Supinum: pec.

Přech. minulý: pek, pek-ši, pek-še.

Čin. příč. minulé: pek-l, pek-la, pek-lo.

Trp. příč. minulé: peč-en, peč-e-na, peč-e-no.

§. 183. Odchylky od tohoto vzoru:

1. řk-u a žh-u.

V přít. č. mají:

řku, rečš, reč, rečme, reče, řkou.

žhu, žžeš, žže, žžeme, žžete, žhou.

V rozkazovacím spůsobě:

rei, reeme, reete.

žží, žžeme, žžete.

V infinitivu: říci, žíci.

Přechod. přít.: řka, řkouc; žha, žhouc.

Přech. minulý: řek, řekší, řekše; žeh, žehší, žehše.

Čin. příč. min.: řekl (vy-řkl), žehl (za-žhl).

Trpné příč. min.: rěčen, žžen.

Obecná mluva ve přít. čase a rozk. spůsobě, mimo nemnohé případy, zvlášť ve složení (já řku, neřku-li, arcí, nercí-li, rozžlu, rozžžeš, rozžzi), raději užívá tvarů *řeknu* a *žehnu*, jižto do druhé třídy náležejí.

2) *Moh-u* v přít. čase oznam. před sponou *e* dlouží *o*, znějíc v něm takto: *moh-u*, *můž-eš*, *můž-e*, *můž-eme*, *můž-ete*, *moh-ou*; v infinitivě naopak zanedbává dloužení, znějíc v něm: *moci*.

3) *Střih-u* měloby, jako i *střeh-u*, v infinitivě: *stříč-i*. Toť jest příčina, že se od kmene *střih* i v písémné řeči užívá infinitivu *střhnouti*.

Třetí vzor: *tn-u — titi*.

§. 184. Vzorem tím se řídí časování sloves, jejichž kořen se končí na *n* a *m*. Takových je ve spisovné mluvě naši jen osmero, totiž: *tn-u*, *čn-u*, *pn-u*, *šn-u*, *žhn-u*, *jm-u*, *dm-u*, *šdm-u* *).

Přít. čas oznam. **Rozk. spůsob.**

Jedn. 1. *tn-u*

2. *tn-e-š*

3. *tn-e*

—

—

Mn. 1. *tn-e-me*

tn-ě-me

2. *tn-e-te*

tn-ě-te

3. *tn-ou*

—

*) *ždm-u* (ždít) z tohoto vzoru téměř docela vypadlo; málokde zajisté se říká: ždít, ždal, ždav, nébrž buďto se užívá *ždmouti* anebo spíše pokračovacího *ždimati*.

Přech. přítomný: tn-a, tn-ouc, tn-ouce.

Infinitiv: ti-ti. Supinum: ta-t.

Přech. minulý: ta-v, ta-vši, ta-vše.

Čin. příč. minulé: ta-l, ta-la, ta-lo. *)

Trp. příč. minulé: ta-t, ta-ta, ta-to.

1) Nyní se tohoto vzoru užívá jen tehdy, když přítom ani libozvuk ani smysl netrpí. Místo *šiti, piti, jiti, čiti, titi* klade se obecně: *žnouti, pnouti, jmouti, čnouti, tnouti*. I v jiných případech přeskakuje slovesa tato do druhé třídy na př. *žnul, žnut, dmul, dmut* a pod.

2) Kořene *čn-u* užívá se jen s předložkami: *po-čnu, za-čnu, na-čnu* a t. d.

3) *Žhn-u* vyskytá se hlavně s předložkou *roz*: *roz-žhnu, roz-žžiti, roz-žžav, roz-žžal, roz-žžat*. Mimo složení řídí se obecně podle vzoru *trhnouti*, přijímajíc přitom polyblivé *e*: *žehnu, žehni* a t. d. Srovnej též *žhu* (§. 183).

4) Kořen *jm-u* čili vlastně *im-u* naopak s předložkou *vz* přichází o své *j* (*i*), a zní takto: *vezm-u, -eš, -e, -eme, -ete, -ou; vezm-i, -ěme, -ěte; vezm-a, -ouc, vezm-ouce*; v infinitivě a v ostatních neurčitých tvarech: *vzi-ti, vza-t, vza-v, vza-l, vza-t*. Po jiných předložkách objevuje se u téhož kořene často vsuvka *n* (§. 60) m. *j*, na př. *s-niti, s-ňal, s-ňav, s-ňat* a t. d. m. *s-jiti, s-jal, s-jav, s-jat*.

*) V obecné mluvě slýchatí též *tl, tla, tlo*: *zatl (zat) mu žilu; podebně: začl (zač), začla, začlo; zapl (zap), zapla, zaplo*.

Čtvrtý vzor: *bi-ji — biti.*

§. 185. Časování tohoto vzoru vypadá následovně:

Přít. čas oznam.	Rozkaz. spůsob.
-------------------------	------------------------

Jedn.	1. bi-j-i	—
	2. bi-j-e-š	bi-j č. bí
	3. bi-j-e	—
Mn.	1. bi-j-e-me	bi-j-me č. bí-me
	2. bi-j-e-te	bi-j-te č. bí-te
	3. bi-j-i	—

Přech. přítomný: bi-j-e, bi-j-íč, bi-j-íče.

Infinitiv: bí-ti, Supinum: bi-t.

Přech. minulý: bi-v, bi-vši, bi-vše.

Čin. příč. minulé: bi-l, bi-la, bi-lo.

Trp. příč. minulé: bi-t, bi-ta, bi-to.

Hláška *j* v přít. čase oznam. a v přechodníku téhož času je vsuta proto, aby se dvě samohlásky nestýkaly. V rozk. spůsobě naopak *j* povstalo ze známky *i* (§. 168). Tato se však s kořenným *i* a *y* spojiti může, tak že vznikne: bí, pi, kry, my a t. d. m. bi-j, pi-j, kry-j a my-j.

§. 186. K tomuto vzoru patří slovesa kořene otevřeného čili takového, který samohláskami *a*, *e*, *ě*, *i*, *y* a *u* zakončen jest, jmenovitě: hra-ji — hráti, zra-ji — zráti; kle-ji — klíti, ple-ji — plíti, se-ji — síti, chvě-ji — chvíti (chvěti), pě-ji — pěti (zpívati), spě-ji — spěti (spěchat); hni-ji — hnítí, li-ji — líti, pi-ji — píti, vi-ji — víti (vinouti), ži-ji — žíti; bli-ji — blíti, či-ji — čít (cititi), kli-ji — klíti (kličiti); kry-ji — krýti, my-ji — mytí, ry-ji — rýti, ty-ji — týti (tučnití), vy-ji — výti; ku-ji — kouti, plu-ji —

plou-ti, slu-ji — slouti, snu-ji — snouti, su-ji — souti.

1) Některá ze sloves vzoru tohoto přecházejí častečně ke vzoru *volati*, jako *zrati*, *hráti*, ježto mají v přít. č. ozn. spůsobu: *zraji* i *zrám*, *hraji* i *hrám*, v rozk. spůsobu: *zrej*, *hraj* i *hrej*, v trpném přičestí minulém: *zrán* a *hrán* (§. 198, č. 3).

2) Jiná přeskakují ke vzoru *umeti*, jako: chviti (chvěti), skvíti, tkvíti, a pod., jež mají: chvím a chvěji, skvím a skvěji, tkvím a tkvěji (§. 194, č. 4).

Docela pod onen vzor přešlo: *smiti* (směti): smím, smiš a t. d. Stalo se to hlavně proto, aby slova toho rozeznati bylo od směji — smáti (dle *hřeji*).

3) *Plouti*, *slouti*, *šili*, *kouti* mají: plov-u, slov-u, živ-u, kov-u; plov-eš, slov-es, živ-es, kov-eš a t. d. vědle pluj-i, sluj-i, žij-i, kuj-i; pluj-eš, sluj-eš, žij-eš, kuj-eš a t. d.

Pátý vzor: *tr-u — třiti*.

§. 187. Časování tohoto vzoru vypadá takto:

Přít: čas oznam. Rozkaz. spůsob.

Jedn. 1. tr-u —

2. tř-e-š tři

3. tř-e —

Mn. 1. tř-e-me tř-e-me

2. tř-e-te tř-e-te

3. tr-ou —

Přech. přítomný: tr-u, tr-ouc, tr-ouce,

Infinitiv: tří-ti. Supinum: tři-t,

Přech. minulý: tře-v, tře-vši, tře-vše.

Čin. příč. minulé: tře-l, tře-la, tře-lo.

Trp. příč. minulé: tře-n, tře-na, tře-no.

§. 188. Tak časujeme z celá: dr-u — dřiti,
mr-u — mřiti, pr-u — přiti (podpírati), stru —
střiti, vr-u — vřiti (vařiti se, zavírat).

Mliti v přít. čase oznam. a v přechodníku téhož času odchyluje se od vzoru tím, že má před *l* samohlásku *e*: mel-u, -eš, -e, -eme, -ete, -ou; mel-a, -ouc, mel-ouce. V rozk. spůsobě zní též dvojako: mel, mel-me, mel-te; anebo bez *e*: ml-i, ml-eme, ml-ete.

Druhá třída.

§. 189. Slovesa druhé třídy jsou též buď otevřeného buď zavřeného kořene, na př. *mi-nou-ti* a *trh-nou-ti*. V časování mají otevřené kořeny všude *n*, kdežto slovesa zavřeného kořene v přechodníku a příčestí min. času ráda též přijímají přípony bez *nu*, čili tak, jako kdyby náležela do první třídy. Pročež časování sloves druhé třídy dvěma vzory se řídí: *mi-nouti* a *trh-nouti*.

První vzor: *mi-nou-ti*.

§. 190. Časuje se následovně:

Přít. čas oznam. Rozkaz. spůsob.

Jedn. 1. min-u

2. min-e-š

3. min-e

—

miň

—

Mn. 1. min-e-me

2. min-e-te

3. min-ou

miň-me

miň-te

—

Přech. přítomný: min-a, min-ouc, min-ouce.

Infinitiv: minou-ti. Supinum: minou-t.

Přech. minulý: minu-v, minu-vši, minu-vše.

Čin. příč. minulé: minu-l, minu-la, minu-lo.

Trp. příč. minulé: minu-t, minu-ta, mi-nu-to.

Druhý vzor: *trh-nou-ti*.

§. 191. Časuje se pravidelně takto:

Přít. čas oznam. Rozkaz. spůsob.

Jedn. 1. trhn-u	—
-----------------	---

2. trhn-e-š	trhn-i
-------------	--------

3. trhn-e-me	—
--------------	---

Mn. 1. trhn-e	trhn-ě-me
---------------	-----------

2. trhn-e-te	trhn-ě-te
--------------	-----------

3. trhn-ou	—
------------	---

Přech. přítomný: trhn-a, trhn-ouc, trhn-ouce.

Infinitiv: trhnou-ti. Supinum: trhnou-t.

Přech. minulý: trhnu-v, -vši, -vše a trh, -ši, -še.

Čin. příč. minulé: trhnu-l, -la, -lo a trh-l, -la, -lo.

Trp. příč. minulé: trhnu-t, -ta, -to a trž-e-n, -na, -no.

§. 192. V trp. příč. min. se před e nejen hrdelnice *h*, *ch*, *k* rozlišují v š, š, č, ale i také *sk* mění se v šť, na př. postižen, nadšen, zamčen, tištěn a t. d. od postih-nouti, nadch-nouti, zamk-nouti a tisk-nouti.

V přechodníku min. objevuje se pohyblivé *e*, kdekoli by bez něho skupeniny souhlásek těžko anebo doprostá nemožno bylo vyřknouti, na př. usech, dotek, nadech; usech-ši, -še a t. d., od uschl-nouti, dotk-nouti se, nadch-nouti. Totéž platí o čin. příč. min. muzkého rodu a jedn. čísla: usech-l, dotek-l, nadech-l. Ostatní osoby znějí také bez *e*: uschl-*a*, dotkl-*a*, nadchl-*a* a t. d.

Tretí třída.

§. 193. Známka třídy té, samohláska *ě*, objevuje se v infinitivě jen po retnicech a po *d*, *t*, *n*, kdykoli je infinitiv trojslabičný nebo víceslabičný, jako na př. trpě-ti, svrbě-ti, němě-ti, lete-ti, kameně-ti a j.

Dvojslabičné infinitivy *ě* zdlužují druhdy *v i*: bdě-ti vedle bdě-ti, tlí-ti vedle tle-ti a j. Všecky ostatní, kromě bá-ti se a stá-ti, mají stále *e* m. *ě*. K objasnění všeho toho třeba dvou vzorů: umě-ti a hoře-ti.

První vzor: *um-ě-ti.*

§. 194. Casování vzoru toho osnováno jest na jednom kmenu: *umě*.

Přít. čas oznam.	Rozkaz. spůsob.
Jedn. 1. um-í-m	—
2. um-í-š	umě-j
3. um-í	—
Mn. 1. um-í-me	umě-j-me
2. um-í-te	umě-j-te
3. umě-j-i	—

Přech. přítomný: umě-je, -jíc, -jíce.

Infinitiv: umě-ti. Supinum: umě-t.

Přech. minulý: umě-v, -vši, -vše.

Čin. přič. minulé: umě-l, -la, -lo.

Trp. přič. minulé: umě-n.

1) Tak se časují slovesa pošlá od podst. a příd. jmen, jako: bohatěti, bujněti, dražeti, kameněti, lačněti, mrzačeti, tučněti, většeti (od vetch-ý, starý), želeti, žilnatěti a j.

2) Dále sem patří slovesa, kteráž prvotně pode vzor *volati* náležela (§. 198, č. 2), jako: váleti, vraceti, mijeti, otáleti, pobízeti, mizeti, lécti (polikovati na ptáky), pobouzeti, vycházeti, snášeti, věšti, srážeti, pouštěti, přemýšleti, vyjížděti, klaněti, rozprávěti, pobijeti, zapíjeti a t. d. Všecka vznikla z jiných sloves stupňováním kmenových samohlásek a rozlišením souhlásek, na př. pobouzeti od buditi, utráceti od tratiti a t. d.

3) Pod vzor *uměti* přeskočila z první třídy vzoru *biji* slovesa: chvěti, směti, skvěti, tkvěti (§. 186, č. 2).

Druhý vzor: *hor-e-ti*.

§. 195. Tento vzor časujeme dle dvou kmenů.

Známka třídy ě neb e objevuje se jen v infinitivním čili v tom kmenu, od kterého, kromě infinitivu a supina, pocházejí přechodník a příčestí min. času. Druhý kmen naopak je beze známky třídné a zove se jak tuto tak i jinde, kdekolи jej rozeznáváme, přítomným, protože od něho všecky ostatní tvary časovací větším dílem přítomného významu pocházejí.

Přít. čas oznam.	Rozkaz. spůsob.
Jedn. 1. hoř-i-m	—
2. hoř-i-š	hoř
3. hoř-i	—
Mn. 1. hoř-i-me	hoř-me
2. hoř-i-te	hoř-te
3. hoř-i	—

Přech. přítomný: hoř-e, -íc, -íce.

Infinitiv: hoře-ti. Supinum: hoře-t.

Přech. minulý: hoře-v, -vši, -vše.

Čin. příč. minulé: hoře-l, -la, -lo.

Trp. příč. minulé: hoře-n (ohořen).

1) Tak se časují vesměs všecka slovesa **třetí** třídy, která pod *uměti* nespadají, jako: bdati, č. bdati, čníti č. čníti, držeti, letěti, seděti, trpěti, vězeti a j.

2) Některá slovesa, která sem patří, mají v **muz.** příčestí trpném *-án* i *-en*: držán, držen.

3) Obecná mluva množnou 3. osobu přítomného času rozeznává od 3. osoby jednotné příponou *ej*: jedn. hoři, mn. hořej, čehož však v **písemné** řeči následovati nesluší, právě jako nikoho **není**, kdo by chtěl psát: hořejou a pod. *)

*) Chceme-li poznati, zdali sloveso nějaké třetí třídy v 3. os. mn. má i nebo *ejí* (*ejí*), zpomeňme si, kterak má v rozkazovacím spůsobě. Uměj, rozuměj, sázej, vracej a t. d. **jistým** jsou důkazem, že v 3. os. množné a tudíž i v přítomném přechodníku sluší psati *ej* (*ejí*): umějí, rozumějí, sázejí, vracejí; umějice, rozumějice, sázejice, vracejice. Naopak rozkazovací tvary: kleč, hoř, bdi ukazují, že 3. os. mn. a přech. přítomný znáti musejí: klečí, hoří, bdi; kleče, hoře, bde; klečice, hořice, bdice.

4) *Báti se a státi* vznikla stažením oja, vás boj-ati se a stoj-ati (§. 48).

Od kmene *boj* a *stoj* pochází přít. čas a rozk. spůsob, pak přechodník přítomného času: *boj-im* se a *stoj-im*, *boj* a *stůj* (*stoj-iž*), *boj-e* a *stoj-e*. Všecky ostatní tvary jdou od staženého kmene *bá*, *stá*: *bál*, *stál*, *báv*, *stáv* a t. d.

Čtvrtá třída.

§. 196. Všecka slovesa této třídy časujeme dle následujícího vzoru:

Přít. čas oznam.	Rozkaz. spůsob.
-------------------------	------------------------

Jedn.	1. čin-í-m	—
	2. čin-í-š	čiň
	3. čin-í	—
Mn.	1. čin-í-me	čiň-me
	2. čin-í-te	čiň-te
	3. čin-í *)	—

Přech. přítomný: čin-ě, -ic, -ice.

Infinitivum: čini-ti. Supinum: čini-t.

Přech. minulý: čini-v, -vši, -vše.

Čin. příč. minulé: čini-l, -la, -lo.

Trp. příč. minulé: čin-ě-n, -na, -no.

V trpném příč. minulém objevuje se ě před *n* jen po *d*, *t* a *n*. Po všech ostatních souhláskách stojí *e* m. ě. Druhdy pak *d* a *t* rozlišuje se před *e* v *z* a *c*, *s* přechází do *š*, *z* do *ž*, *st* do *št* a *sl* do *šl*, na př. *hoz-en* od *hod-ití*, *souz-en*

*) V obecné mluvě slyšet: činěj, chválej, podobně jako hořej, čehož písemná řeč nesnáší.

od soud-iti, chyc-en od chyt-iti; noš-en, vož-en,
pušt-ěn, myšl-en a j. od nos-iti, voz-iti, pust-iti
a mysl-iti.

Pátá třída.

§. 197. Slovesa páté třídy rozpadají se i dle kořene i dle kmene na dva oddíly. Jsou totižto buď zavřeného buď otevřeného kořene, buď jednoho buď dvou kmennů. K objasnění zvláštností, které se v časování jich objevují, potřebujeme čtyř vzorů: vol-ati, tes-ati, brá-ti a hřá-ti. Časování prvního vzoru osnováno je na jednom, ostatních tří vzorů na dvou kmenech.

První vzor: *vol-a-ti.*

§. 198. U tohoto vzoru samohláska kmenová *a* v přítomném čase oznamovacího spůsobu (krom 3. osoby množné) zaniknula stažením *aja* ve dlouhé *á*: vol-á-m m. vola-j-am, vol-á-š m. vola-j-aš (§. 48).

V rozkazovacím spůsobě přehlasuje se *a* zpátečně: vole-j m. vola-j (§. 41).

V příčestí trpném minulého času se *a* dlouží, kdykoli příčestí to neurčitě klademe; ale v určitém tvaru vraci se krátké *a*: volán — volaný.

Pří t. čas oznam.

Rozkaz. spůsob.

Jedn. 1. vol-á-m

—

2. vol-á-š

vole-j-

3. vol-á

—

TMn. 1. vol-á-me

vole-j-me

2. vol-á-te

vole-j-te

3. vol-a-j-i

—

Přech. přítomný: vola-je, -jíc, -jíce.

Infinitiv: vola-ti. Supinum: vola-t.

Přech. minulý: vola-v, -všl, -vše.

Cin. přič. minulé: vola-l, -la, -lo.

Trp. přič. minulé: volá-n, -na, -no, určitě: volan-ý, -á, -é.

1) Tak časujeme slovesa, ježto před známkou *a* opatřena jsou tvrdou aneb obojetnou souhláskou, jako: ček-ati, děl-ati, dáv-ati, chyt-ati, lap-ati, nosív-ati, pad-ati a j.

2) Po měkkých souhláskách kmenové *a* dílem se přehlasilo v *ě* neb *e*, k. p. vrace-ti m. vrac-a-ti, dílem stažením (§. 48) vzniklo i: vrac-ém m. vrac-a-jam, vrac-i-am, vrac-i-em. Všecka slovesa tohoto rázu časují se nyní podle vzoru *uměti* (§. 194, č. 2).

3) Naproti tomu sem přeskakuji mnohá slovesa první třídy vzoru *bijí* dílem částečně, jako hrám (*hraji*), zrám (*zraji*); dílem zcela k. p. znám (m. *znaji*), nechám (m. *nechaji*) a j. (§. 186, č. 1).

Druhý vzor: *tes-a-ti*.

§. 199. Vzor ten časujeme dle dvou kmenů: *tesi* a *tesa*.

Přít. čas oznam.

Rozkaz. s působ.

Jedn. 1. teš-i)

—

2. teš-e-š

teš

3. teš-e

—

Mn. 1. teš-e-me

teš-me

2. teš-e-te

teš-te

3. teš-i

—

Přech. přítomný: teš-e, -íc, -íce.

Infinitiv: tesa-ti. Supinum: tesa-t.

Přech. minulý: tesa-v, -vsi, -vše.

Čin. příč. minulé: tesa-l, -la, -lo.

Trp. příč. minulé: tesá-n, -na, -no; ale:
tesa-ný.

§. 200. Dle tohoto vzoru časovali předkové naší mnohem více sloves než my nyní.

Nyní jen asi tato slovesa v písemné řeči stále dle tohoto vzoru časujeme: kázati (káži), mazati (maži), řezati (řeži), tázati (táži), vázati (váži), plakati (pláči), a psátí (piši).

Obecná mluva přípony *i* nepřehlasuje; neříká se totiž: káži, váži, piši a t. d., nýbrž: kážu, vážu, píšu a t. d. Tak též v mn. 3. osobě: vážou, kážou, píšou a t. d. m. váži, káži, piši.

Všecka skoro ostatní slovesa, která za starodávna zcela pod tento vzor patřívala, řídí se nyní více méně dle *volati*: česám, stonám (obecně též stůňu), orám (ob. též ořu), hvizdám, trestám, dýchám, skákám (obecně též skáču), křesám (ob. též křešu) kousám (ob. též koušu) a t. d.)

1) V přítomných tvarech mění se při nich *s* v *š* (česati — češi), *z* v *ž* (lizati — líži), *n* v *ň* (stonati — stůni), *r* v *ř* (orati — oři), *zd* v *žd* (hvizdati — hvíždi), *st* v *sc* (trestati — tresci), *d* v *z* (hlodati — hloži), *t* v *c* (reptati — repci), *ch* v *š* (páchatati — páši), *k* v *č* (skákatati — skáči), *h* v *ž* (strouhati — strouši).

2) *Plakati* má před sponou *e* dlouhé *á*, všude jinde krátké *a*: plač-i, pláč-eš, pláč-e, pláč-eme, pláč-ete, plač-i.

3) *Psátí* staženo je *z pisati*. Prvotné *i* se jen v přít. čase oznamovacím a v rozk. spůsobě,

pak v přechodníku přítomném zachovalo: piši, pišeš, piš, piše, pišíc; všude jinde zaniklo: psal, psav, psán.

Třetí vzor: brá-ti.

§. 201. Vzor tento časuje se též podle dvojího kmene. Kmen přítomného času končí se souhláskou, kmen infinitivu samohláskou *a*. Stel-u — stláti, šl-u — sláti (pošlu — poslati), der-u — dráti, per-u — práti, žer-u — žráti, rv-u — rváti, řv-u — řváti, zv-u č. zov-u — zváti, žv-u — žváti, štv-u — štváti, žen-u — hnáti, lh-u — lháti, cp-u — cpáti, ss-u — ssáti (m. ss-u však obvyklejší jest: sesám a ssaji).

Přít. čas oznam. Rozkaz. spůsob.

Jedn. 1. ber-u	—
2. ber-e-š	ber (beř)
3. ber-e	—
Mn. 1. ber-e-me	ber-me (beř-me)
2. ber-e-te	ber-te (beř-te)
3. ber-ou	—

Přech. přítomný: ber-a, -ouc, -ouce.

Infinitiv: brá-ti. Supinum: bra-t.

Přech. minulý: bra-v, -vši, -vše.

Čin. příč. minulé: bra-l, -la, -lo.

Trp. příč. minulé: brá-n, -na, -no; ale: bra-ný.

1) *Kláti* a *stláti* v některých případech přehlasují přípony své: koli, kolí; kole, kolíc, kolice; steli, stelí; stele, stelic, stelice.

Obecně a i písemně však užívá se nyní: stelu, stelou, stela, stelouc. Misto *kolu* obvyklejší je *kolím* (podle *chválím*).

2) *Lháti* před sponou e rozlišuje h v š: lh-u, lž-eš, lž-e, lž-e-me, lž-e-te, lh-ou.

Ctvrtý vzor: *hřáti*.

§. 202. Přítomný kmen vzoru tohoto zní *hře*, infinitivní *hřeja*. Od *hře* pošlé tvary časují se zcela tak, jako u bítí: *hřej-i*, *hřej-eš*, *hřej-e* a t. d. *hře-j*, *hřej-me*, *-te*; *hřej-e*, *-jíc*, *-jice*.

V infinitivě a v ostatních neurčitých tvarech stahuje se *eja* v á, někdy až v ī (§. 49): *hřá-ti* č. *hří-ti*, *hřá-v*, *hřá-vši*, *-vše*; *hřá-l*, a *hřa-n* i *hřá-t*.

Zcela tak časujeme: *o-křeji* — okřáti č. okříti (zotaviti se), *přeji* — přáti č. příti, *směji* — smáti se, *věji* — váti č. víti a t. d.

Tři slovesa sem naležitá v přít. čase mají kmen na a: *ka-ji*, *la-ji*, *ta-ji*, v infinitivě pak na á m. *aja* (§. 48): *káti*, *láti* a *táti*. Rozkazovací spůsob jejich zní bez přehlásky: *ka-j se*, *la-j*, *ta-j* a t. d.

Šestá třída.

§. 203. Třída šestá obsahuje samá taková slovesa, která odvozena jsou buď od jiných sloves, naležitých ke předešlým pěti třídám, buď i od jiných částek řeči, jako: *boj-ovati*, *kral-ovati*, *mil-ovati*, *noc-ovati*, *nocleh-ovati*, *cizinco-vati*, *opak-ovati*, *opět-ovati* a j.

Porovnáme-li slovesa této třídy se slovesy jiných tříd, shledáme, že se v nich kmenová souhláska kráti, na př. odsuzovati od *soud-iti*, osvěcovati od *svít-iti*, rozněcovati od *roznítiti*, vraco-vati od *vrát-iti*, o-hlašovati od *hlásiti*, vyjadřovati od *vyjádřiti*, shromažďovati od *shromážditi*, nařizovati od *nařídit*, zmíňovati od *zmíniti*, přilepovati od *lépati* a t. d.

§. 204. Časování všech sloves šesté třídy řídí se jedním vzorem: *kupova-ti*.

Kmen přítomného času zní *kupu*, kmen infinitivní *kupova*. Od *kupu* pošlé tvary časují se zcela tak jako u *bíti*; *kupuj-i*, *-eš*, *-e* a t. d.; *kupu-j*, *-jme*, *kupu-jte*; *kupuj-e*, *-íc*, *-íce*. Infinitivní tvary pak spravují se zcela dle *volati*: *kupova-v*, *-vši*, *-vše*; *kupova-l*, *kupová-n*.

b. Nesponové časování.

§. 205. Beze spony časujeme nyní již jen čtvero sloves: *dá-ti*, *jís-ti*, *vědě-ti* a *bý-ti*.

Nejmeně zbytků časování toho zachovalo se u *dáti*, totiž jen třetí osoba mn. přít. času oznamovacího: *dad-i* a přít. přechodník: *dad-a*, *-ouc*, *-ouce*. Ale i tohoto i oné málo kdy již užíváme, volice místo nich tvary: *daj-e*, *daj-ic*, *-ice* a *daj-i*. Tyto řídí se dle *volati*, kamž sloveso to i ostatně patří.

§. 206. *Jís-ti* m. jed-ti infinitivními tvary svými patří pod vzor *néstti* (§. 180); v mn. přechodníku zní; jed, jed-ši, -še; v přičestích pak téhož času: jed-l a jed-e-n. Ostatní tvary jeho vypadají takto:

Přít. čas oznam. Rozkaz. spůsob.

Jedn.	1. jí-m	—
	2. jí-š	jez
	3. jí	—
Mn.	1. jí-me	jez-me
	2. jí-te	jez-te
	3. jed-i	—

Přech. přítomný: jed-a, -ouc, -ouce, neb:
jedě, -íc, -ice.

§. 207. *Věděti*. Přítomného času kmen jest
věd.

Přít. čas oznam. Rozkaz. spůsob.

Jedn.	1. ví-m	—
	2. ví-š	věz
	3. ví	—
Mn.	1. ví-me	věz-me
	2. ví-te	věz-te
	3. vě-dí	—

Přech. přítomný: věd-a, -ouc, -ouce.

Trp. příč. přítomné: věd-o-m (§. 176,
č. 3).

Infinitivné tvary pocházejí od kmene *vědě*
dle vzoru *hořeti*: vědě-v, -vši, -vše, vědě-l a
vědě-n.

§. 208. *Bý-ti* časujeme dle tří kmenů: *jes*,
by a *bud*.

a) Od *jes* (*js*) pochází

1) přítomný čas oznamovací:

Jedn.	1. jse-m	Mn.	1. js-me
	2. js-i		2. js-te
	3. jes-ti, jes-t, je		3. js-ou

2) Přechodník přítomný: js-a, -ouc, -ouce.

- b) **Z bud** vzniká: 1) bud-oucí čas: bud-u, -eš, -e, bud-eme, -ete, -ou; 2) rozkaz. spůsob: bud', bud'-me, bud'-te; 3) přechodník budoucí, málokdy potřebovaný: bud-a, -ouc, -ouce.
- c) **Od by** pocházejí všecky ostatní tvary časovací, a sice: 1) zastaralý minulý čas jednoduchý, jehož posud užíváme, skládající spůsob spojovací: by-ch, by-s, by, by-chom, by-ste, by; 2) infinitiv: bý-ti; 3) přech. minulý: by-v, -vši, -vše a 4) čin. příč. minulé: by-l, -la, -lo. Se záporným *ne* zní třetí osoba jednotná přítomného času stále: *ne-ní* (m. ne-je, prvoň se vsutým *n*: ne-nie).

c. Nepravidelné časování.

§. 209. Nepravidelně časujeme následující slovesa: *je-ti*, *jí-ti*, *stá-ti*, *chtí-ti*, *mí-ti*, *vidě-ti* a *spá-ti*.

Jeti (m. jed-ti).

a) s d: Přít. č. ozn.	Rozkaz. spůs.
jedu, jedeš, jede,	jed',
jedeme, jedete, jedou.	jedme, jedete.

Přech. přít.: jeda, -ouc, -ouce.

b) bez d: Infinitiv: jeti. Supinum: jet.
--

Přech. min.: jev, jevši, jevše.

Čin. příč. min.: jel, -la, -lo.

Trp. příč. min.: jet, -ta, -to.

§. 210. *Jiti* (m. jid-ti, idti).

a) kmen *jd* (*id*):

Přít. č. ozn.	Rozkaz. spůs.
jdu, jdeš, jde,	jdi,
jdeme, jdete, jdou.	jdeme, jdete.

Přech. přít.: jda, jdouc, jdouce.

b) bez d: Infinitiv: jiti. Supinum: jit.
--

c) kmen *šed*: Přech. min.: šed, šedší, šedše.

d) bez d: Čin. příč. min.: šel (m. šed-l), šla, šlo.

§. 211. *Státi* (zastaviti se, trvatí), *státi se* (geschehen, werden).

a) dle <i>minu.</i> Přít. č. ozn.	Rozk. spůs.
stanu, staneš, stane,	staň,
staneme, stanete, stanou.	staňme, staňte.
Přechod. přít.: stana, stanouc, stanouce.	
b) dle <i>biji:</i> Infinitiv: státi č. stanouti. Supinum: stat.	
Přech. min.: stav, stavši, stavše.	
Čin. příč. min.: stal, -la, -lo *).	

§. 212. *Chtiti* patří vlastně pod *hořeti*, nicméně má v přít. čase oznam. a v rozkaz. spůsobě, pak v přech. přítomném:

chci, chceš, chce; chceme, chcete, chtí č. chtějí,
chtěj, chtějme, chtějte.
chtě č. chtěje, chtěe č. chtějice.

§. 213. *Míti* v přít. čase oznam. a přechodníku časuje se dle *volati*: mám, máš, má a t. d., maj-e, -ic, maj-ice; ostatně dle *uměti*: mě-j, mě-l, mě-v, jmě-n.

§. 214. *Viděti* má v rozkaz.: viz, viz-me, -te. Kromě toho podobá se k *věděti* (§. 207) i přechodníkem: vid-a, -ouc, vid-ouce, a trpným příčestím přít. času: vid-o-m. Ostatně se časuje zcela dle *hořeti*: vid-im, -iš a t. d. vidě-v, -l, -n.

§. 215. *Spá-ti* v infinitivních tvarech patří ke *bráti*: spa-v, spa-l, spá-n; v přítomných spravuje se dle *hořeti* anebo *ciniti*: sp-ím, -iš, -i, -ime, -i; sp-i, sp-ěme, -ěte; sp-ě, -ic, -ice.

d. Kusé časování.

§. 216. Kusé časování vyskytuje se jen při několika málo slovesech, jichžto se nezachovalo

*.) *Státi* (stehen) od stojím řídí se vzorem *hořeti*.

celé časování, nébrž jen některé jeho zlomky. Jsou pak slovesa kusého časování tato:

1) *Di-m*, *di-š*, *di*, *di-me*, *di-te*, *děj-i*. S předložkami času je se úplně: vzdím (nazvu), převzdím.

2) *Pry* a *vece*. Místo *prý* říká se obecně *prej*; jest to vlastně třetí osoba mn. zastaralého slovesa *praju* (pravím), od něhož se podnes zachovalo i min. čin. příčestí: *prál*, *práli*.

3) *Vece* je třetí osoba též zastaralého slovesa *věcati* (říkat).

e. Opsané časování.

§. 217. Opsaným časováním nazývá se vůbec to, kterým nahrazujeme jednoduché tvary časovací.

Kterak opisujeme minulý a často i budoucí čas oznamovací, třetí osobu rozkazovacího spůsobu a celý spojovací spůsob, o tom již řeč byla (§. 166—169).

Mimo to opisujeme i tehdy, když sloves užíváme *trpně*.

§. 218. Celé trpné časování opisujeme vůbec dvojím spůsobem:

1) Sloves předmětných užíváme zvratně čili se zájmenem *se*, na př. volá-m *se*, volá-š *se*, volá-j *se*, volá-ti *se*; pij-e *se*, buď-e *se* pítí a t. d.

2) Spojujeme trpné příčestí minulé sloves přechodných s pomocným *býti*. Příčestí měníme přitom dle rodu i čísla, *býti* pak jako obyčejně časujeme na př.

Přít. čas oznamovací.

volán, -ána, -áno jsem
 " " " jsi, 's
 " " " jest, je
 volání, -ány, -ána jsme
 " " " jste
 " " " jsou.

Min. čas oznamovací.

byl jsem volán, byla jsem volána, bylo jsem voláno a t. d.

Bud. čas oznamovací.

budu volán, -ána, -áno a t. d.

Rozkaz. spůsob.

bud' volán, -ána, -áno a t. d.

Infinitiv.

býti volán, -ána, -áno; -ání, -ány, -ána.

Přechodník přítomný.

jsa volán, jsouc volána, věláno; jsouce voláni, volány, volána.

Přechodník budoucí.

buda volán, budec volána, voláno; budouce voláni, -ány, -ána.

Přechodník minulý.

byv volán, byvši volána, -áno; byvše voláni, -ány, volána.

Neohebné částky řeči.

I) Předlošky.

§. 219. Předložky jsou dvojí: rozlučitelné a nerozlučitelné (trennbar a untrennbar, separabilis a inseparabilis).

Nerozlučitelné pricházejí stále jen ve složených slovech, a jsou tyto: *pa*, *pra*, *pře*, *roz*, *sou*, *vy* a *vz* (*vze*).

Pa značí rozlučitelné *po*, na př. pa-česy a pa-toky proti po-česati a po-tok. *Pra* značí prvnost toho, s čímž jménem je složeno, jako něm. *ur*, na př.: pra-děd, pra-vnuk, pradávný a j. něm. *Ur-grossvater*, *Ur-enkel*, *ur-alt*.

Pře dlouží se v *při*; v případě tom nehrubě ho lze rozseznati od *při*, příměřeného rozlučitelné předložce *při*, na př. *při-vez* odvozeno je buď od *pře-vezu*, buď od *při-vezu*.

Roz, něm. *zer*, značí rozlučování, *sou* naopak spojování, jako rozlučitelné *s* anebo *se* a příslovka *spočtu*, na př. *roz-bor* a *sou-bor*, *sou-sed*, *sou-hláška* (spolu-hláška) a t. d.

Vy značí opak toho, co rozlučitelné *v* anebo *re*, na př. *vy-ložiti* proti *v-ložiti*, *vy-hnatí* proti *ve-hnatí*, *vý-chod* proti *v-chod* a j.

Vz znamená směr zdola na horu obrácený, na př. *vzášeti*, tolik co vzhůru nositi. Často však z něho jen *v* neb jen *s* slýchatí, na př. *v-státi* m. *vz-státi*, *z-růst* m. *vz-růst*.

§. 220. Rozlučitelných předložek užíváme i mimo složení s jedním neb několika kosými pády. Ony tak pomáhají vůbec všecko to označiti, co se koli čistými čili samotnými pády buď naskrže označiti nedá, buď jen tenue a neurčité označuje. Jmenovitě znamenají *místo*, *čas*, *spůsob* a *přičinu* čili kde, kdy, jak a proč se co děje. Jako na př. když řekneme: „Otec pracoval *na* poli *od* rána *do* večera *s* velkou pilností *pro* nastávající svátek“.

O předložkách, kterých se jen s jedním pádem užívá, říkáme mluvnicky, že řídí anebo šá-

dajz (regieren, z lat. regere) jeden pád. Jsou-li s několika pády ve zvyku, říkáme, že řídí několik pádů. Zádná předložka neřídí více pádů, nežli tři.

§. 221. Jeden pád a sice

1) genitiv řídí předložky: *bez*, *do*, *od*, *u*, *z*, *dle*, pak složené *po-dle* a *ve-dle*. Týž pád stává i s některými příslovkami, jako: *kolem* aneb *o-kolo*, *vůkol* (m. v-okol), *krom* či *kromě*, *konec*, *kraj*, *po-kraj*, *v-čas*, *po-čas*, *vně* (venku), *bлизко*, *daleko*, *niže*, *výše*, *prostřed* a j.

2) Dativ řídí: *k*, *proti*, *na-proti* a příslovky: *k vůli*, *vstříc*, *v ústřety*.

3) Akkusativ stává s předložkami: *ob*, *pro*, *přes*, *skrz* a s příslovkou *mimo*.

4) Lokál řídí jen *při*.

Bez bázně není kázuč. Spávám *do úsvitu*, bdím *do noci*. *Od města* k městu jde silnice. *Z jara* milo seděti u potoka, *dle něhož* plno loučného kvítí. *Podle* práni tvého se zachovám. *Vedle* našeho domu *teče* voda. *Kolem* studně je ohlubeň. *Okolo* vsi jsou role. *Konec* chlumu zelená se les. Půjdu *kraj* světa. *V čas* bouře není hodno *vně* domu dliti. *Bлизко* kostela stojí *zvonice*. *Daleko* tebe zůstaň všeliká všeň zlá. Kdo se *výše* jiných vypíná, *niže* jiných klesne. Les *proti* lesu stojí. *K tobě* se *vracím*. *Bratrovi* k vůli. Poslání *vstříc* (v ústřety) smě vyšli. Pole se ob rok osívá. Ob noc se střídáme v bdění. Hvězdy pro měsíc bledou, pro slunce zanikají. Odešel přes hory doly. *Při* hluku spátí nelze. *Prostřed* města je náměstí, *prostřed* vesnice návští.

§. 222. Dva pády, a sice 1) akkusativ hlavně na otázku *kam?* řídí předložky: *na*, *o*, *v*; *nad*, *pod*, *před* a příslovka *mezi*; na př. *Zák skočil ve stodolu*, pohledl před vrata, vyšel na pole, běžel o mez a sedl si pod strom mezi jiné žáky.

Na otázku *kde?* stává po *na*, *o* a *v* lokál; po *nad*, *pod*, *před* a *mezi* instrumentál; na př. Dělník ryje *v* poli. Žák sedí *na* zemi *pod* stromem *mezi* jinými žáky a povídá jim *o* tom, co se *před* honí stalo.

§. 223. Tři pády, t. genitiv, akkusativ a instrumentál řídí *s* a *za*; dativ, akkusativ a lokál řídí *po*.

5) genitivem znamená *s (se)* směr s hora dolů obrácený, na př.: Děšf padá *s* oblakův. Hrnec spadl *s* police. *S* akkusativem označuje nejčastěji míru (podobně jako příslovka *asi*) a možnost, na př.: *S (asi)* holbu vína vypil. *S (asi)* cent sena koupil. Má všeho *s* potřebu. *Býti s něco (seč býti)* znamená: mocí něco; na př. věta „*jsem s to, abych cent uzdvihl*“ rovná se větě: „*mohu cent uzdvihnouti*“. *S* instrumentálem je *s* opak předložky *bez*; značí totiž společenství, kdežto *bez* znamená nedostatek spojenosti, jako na př. v těchto větách: Dcera šla *s* matkou. Dcera šla *bez* matky.

Za s genitivem označuje to, co příslovka *v čas* anebo *po čas*; na př. *Za Štěpána* krále stali se Uhři křesťany. *Za tmy* (když bylo tma) vyšel otec z domu. *S* akkusativem znamená *za* nejčastěji místo na otázku *kam?* *S* instr. totéž, ale na otázky *kde?* a *kady?* na př. Učitel si sedl *za* stůl. Žák stojí *za* stolem. Dítě běží *za* matkou.

Po s dativem označuje spůsob na otázku *jak?* ale jen v příslovkách, jako: po česku, po německu, po tichu a j. *S* akkusativem a lokálem naopak přichází *po* i mimo příslovky, a znamená nejčastěji místo a čas, řidčeji příčinu. Na př. Sedí

až po krk ve vodě. Až po třetí vrch. Po dnes žije. Po dvě noci se mi zdálo. Plavili se po moři. Po světě se toulá. Po hlavě choditi. Po slaných jídlech chce se pití.

§. 224. Předložky, spojeny jsouce se slovesy, mění jich význam trojím činem:

1) uréuji směr, odkud působení vychází a kam jest obráceno. Tak na př. *vy-néstí* značí takové nešení, které zevnitř některé věci vyniká ven; *v-néstí* naopak takové, které jest z venku dovnitř něčího obráceno. Podobně značí *od-néstí* opak *toho*, co *do-néstí* anebo *při-néstí*; *vz-néstí* tolik, co vzhůru nésti, *s-néstí* zas opak toho čili dolů *néstí* a t. d.

2) Mnohá nepřechodná slovesa stávají se přechodnými, jaknáhle je s předložkami složíme, jako: *vy-ležeti* a *vy-seděti* (na př. kuřata), *přestoupiti* (zákon), *vystáti* (strasti), *pře-kročiti* (plot) a jiná, pošlá od nepřechodných: *ležeti*, *seděti*, *stoupiti*, *státi*, *kročiti*.

3) Mnohá nedokonavá slovesa předložkami mění *se* v dokonavá. Tak na př. *vy-nesu*, *v-nesu*, *od-nesu* a j. znamenají budoucí čas, ačkoli se od nedokonavého *nesu* neliší nicméně jiným, než předložkami *vy*, *v* a *od* (§. 162 a 167).

§. 225. Všecky předložky, které buď v souhláskách záležeji, jako: *k*, *s*, *v*, *z* a *vz*, buď souhláskami se končí, jako: *bez*, *od*, *roz*, *pod* a jiné, pravidelně opatřeny bývají samohláskou *e*, kdebykoli **sice** stýkajících se souhlásek těžko anebo doprostá nemožno bylo vyřknouti. Jen *k* přijímá před *p* a *k* též u m. *e*, na př. ku' prospěchu, ku' knězi, **ke** štěstí, se strachem, ve škole, se-brati,

ode-hnati, roze-staviti, pode-zřeni, pode-zřely, vze-zření a t. d. m. k prospěchu, k knězi, k štěsti, s strachem a t. d. (§. 59).

2) *Příslovky.*

§. 226. Příslovky jsou částice, kterými místo, čas, spůsob a příčinu určitěji označujeme, nežli se to státi může pády buď samotnými buď s předložkami spojenými, anebo měněním sloves dle času a spůsobu.

K tomu cíli se příslovky přidávají buď ke slovesům, buď ku přídavným jmenům, anebo konečně i k jiným příslovkám, na př. *Žák včera velmi pěkně psal*; učitel ho proto ve škole, *doma* i *jinde nazýval velice pilným*.

Všecka ležaté tištěná slova těchto vět jsou příslovky. Poslední z nich čili *velice* přidána je ku přídavnému jménu *pilným* na otázku *jak?* Druhá čili *velmi* stojí na touž otázku u příslovky *pěkně*. Všecky ostatní náležejí ke slovesům *psal* a *jmenvoval*. *Včera* označuje zevrubnější čas, *doma* a *jinde* místo, *proto* příčinu, *velmi* *pěkně* a *velice* spůsob.

§. 227. Dle významu dělíme příslovky vůbec na *tázaci* a *odpovídaci*; zvláště pak na příslovky *místa*, *času*, *spůsobu* a *příčiny*.

Skoro všecky tázací příslovky pocházejí od týchž kmenů, jako zájmena tázací *kdo* a *co*. O mistě tážeme se příslovkami: *k-de*, *ka-m*, *ka-dy*, *od-kud*, *po-kud*; o čase: *k-dy*, *od-kud*, *do-kud*; o spůsobě: *jak*, *kolikrát*, *košlik*; o příčině: *pro-č*, *za-č* a j.

I odpovídacích příslovek mnoho vzniklo z kmenů zájmen tázacích a jiných. Takové jsou na př. příslovky místa: *z-de* čili *tu*, *ta-m*, *ta-dý*, *od-tud*, *od-sud*, *ni-k-de*, *ně-k-de*, *jin-de*, *on-de* a

jiné; příslovky času: te-d', nyní, te-hdá, tehdy, jin-dy, on-dy, vž-dy, po-tom a jiné; příslovky spůsobu: tak, jinak, onak, toli-krát, na-kolik a jiné; příslovky příčiny: pro-to, za-to, na-to a j.

§. 228. Nejvíce příslovek pochází od přídavných jmen. Takové jsou na př. do jist-a, do cel-a, z voln-a. Dovoleno jest psáti je i co jedno slovo: dojista, docela, zvolna.

Od přídavných jmen jakosti pošlé příslovky určují spůsob. Jsou to obecně buď lokály, buď nominativy středního rodu přídavných jmen neurčitého tvaru (§. 139): dobr-e, tvrd-ě, jist-ě, pěkn-ě, lehc-e, tiš-e, draz-e; a nebo: lelik-o, tich-o, drah-o. *)

Na y se končí příslovky, které odvozeny jsou od přídavných na *cký*, *ský* a *zky* (šsky), jako: německ-y, česk-y, lidsk-y, prazk-y. Přibuzného významu jsou výrazy: po německu, po lidsku a t. d., to jest: spůsobem, obyčejem německým, lidským (§. 223).

§. 229. Příslovky některé bývají též srovnávány, a sice dvojí příponou: *ě* (*e*) a *ěji* (*eji*).

a) S příponou *ě* (*e*): dobr-e — lépe, zle — hůře, dlouho — déle, málo — méně, mnoho i velmi — více, blízko — bliže, daleko — dále, hluboko — hloubě, široko — šíře, vysoko —

*) Zvláště zajímavá je příslovka *lze*, jížto se obecně užívá se slovesem pomocným *být*: je-li ti lze, učin to; není mi lze; s neděle bude mi lze. *Lze* pochodi od neužívaného přídavného *lhý* (smyslem i kořenem rovného přídavnému *lehký*). Hrubé se tedy chyby dopouští, kdo říká nebo píše: mně lzelo (*lze* bylo).

výše, nízko — niže, draho — dráže, záhy — záze, snadno — snáze. Druhdy se e také odmítá: víc, lép, hůř, dél, méně, bliž, dál.

b) S příponou *ěji* (*eji*): pěkn-ěji, čist-ěji, moudr-ěji, měkč-ěji, rad-ěji a t. d.

Obeeně česky zní srovnavatel často na *eje*: dál-eje, víc-eje, pozd-eje a t. d., čehož písemná mluva netrpí.

Svrchovatel liší se od srovnavatele předrážkou *nej*: nej-lépe, nej-pěkněji a t. d.

§. 230. Čistých pádů podstatných jmen málo užíváme co příslovek, s předložkami však velmi mnoho; jmenovitě

1) genitivů: dom-a, včer-a (m. večer-a), dn-e-s, ze-jtra (za-jitra č. z-jitra), s-ho-ra, z-dol-a, s vrch-u, do-st-i (m. do-syt-i, t. j. do sytosti), do pol-onu, od-pol-onu, s neděle a jiných;

2) dativů: dol-ů a dom-ů (též dom-ův, m. dom-ovi), k vůl-i a jiných;

3) akkusativů: troch-u, večer, ráno, ven, konec, kraj, prostřed, leto-s, nahlas, na-před, na-zad, na-po-sled-y, na-vzdor, o-kol-o, v-ůkol (v okol), v-ůbec (m. v obec), vz-hůr-u, ve-směs a jiných;

4) lokál-ů: dol-ě, na-hoř-e, mez-i, v-lon-i č. lon-i, v-nitř, vně, venk-u, po-zejtř-i, po-před-u, po-zad-u a jiných;

5) instrumentálů: celk-em (z cela), díl-em, hon-em (rychle), ven-konc-em (naskrze), přede-včírem, s-těž-i (z těžka), před-loni, mimo-chod-em a j.

§. 231. Příslovky pošlé od číslovek, určují hlavně spůsob dle kolikosti. Nejužívanější z nich jsou:

1) na otázku *kolikrát*: jednou čili jedenkrát, dva-krát, tři-krát a t. d.

2) na otázky *po kolikrát* a *koliknásobně*: po prv-é, po druh-é, po třet-í; jednoduš-e, dvojnásobn-ě, trojnásobn-ě a pod.

3) na otázku: *po kolika?* po jednom, po dvou a t. d. (§. 147).

§. 232. Příslovek pošlých od sloves máme též dosti. Taková na př. jest *arci*, složené ze spojky *a* a *z* rozkaz. spůsobu slovesa *říci*. Významem se rovná příslovkám: *a-no* a *o-všem*. *Ano* je staženina z *a-ono*, *ovšem* je jednotný lokál číslovky *všecek* s předložkou *o*. Všecky tři jsou přisvědčovací. Opak jejich čili záporná příslovka zní *ne* a složeně *ni-koli*.

Kro-m i *krom-ě* a *mi-mo* jsou vlastně přičestí trpná přít. času (§. 176, č. 3), ježto pošla od sloves kry-ti a mijeti. Téhož původu jsou i jiné příslovky na *mo*, jako: *dar-mo* od *dař-iti*, *okroč-mo* od *okroč-iti*, *zavěs-mo* od *zavěs-iti*, *let-mo* od *let-ěti*, *pad-mo* od *pad-nouti* a pod.

Chtě ve složené příslovce samo-*chtě*, kteráž jináče samo-volně a dobro-volně slove, je přechodník přítomný slovesa *chtí-ti*: Samochtě se podrobil. Samochtice dali se v podruzství.

3) Spojky.

§. 233. Spojky jsou částice, které buď jednotlivé částky vět buď i celé věty spojují, jako na př. *a* a *i* v těchto větách: Nebe a země pomíhou. Žák je pilný i poslušný. Učitel sedí a žák stojí.

V prvním z těchto příkladů spojuje *a* dva podměty; ve druhém *i* dva příslušky jedné a téžé věty; ve třetím naopak jsou dvě rozdílné věty sloučeny spojkou *a* v jeden celek.

§. 234. Spojky *a*, *i* a několik jiných, jako: *at*, *či*, *li*, jsou prostné. Takových je vůbec velmi málo. Většina spojek zajisté odvozena jest od jiných částek řeči, na př. *bud* (od býti *).

4) *Citoslova.*

§. 235. Citoslova jsou částice, kterými buď rozličné city, jakož jsou radosť, žalost, podivení a jiné, dáváme na jevo, buď zvuky v přírodě slyšitelné nápodobujeme. Několik jich vytknuto již v §. 19.

Jiná slova, ježto v mluvnicích též citoslový čili mezislovci nazývána bývají, vlastně jsou výrazy rozličných citů, a to sice buď úplné buď kusé věty, jako: *bohdá!* *bohdej* čili *bodej!* *bohušel!* *zdarbüh!* *pro Büh!* *vzhůru!* a j.

Úplné věty z nich jsou: *zdarbüh*, *bohdá* m. *Büh dá*, *bohdej* m. *Büh dej!* U *bohušel* a *beda* zamlčeno je čili *jest*, u *pro Büh* sloveso *prosim* a u *vzhůru* rozkaz. spůsob *vstan*.

*) Spojka *ale* vždy se klásti má na začátku věty, a nikdy nemá státi po některém teprv slově. Chybné jest říkat: *On mi ale odpověděl* m. Ale *on mi odpověděl*. To platí též o spojce *avšak*.

Díl třetí.

Nauka o větě.

§. 236. Nauku a větě (die Satzlehre) zoveme jináče skladbou (syntaxis), a sice proto, že se nejvíce zanáší skládáním dvou neb i více slov ve věty a spojovaním vět vespolek. Slovy o sobě obírá se skladba jen potud, pokud jsou slova o sobě zároveň i větami.

Vět o jednom slově je málo, a sice jen ty, které záležejí ve slovesech určitého spůsobu jako: volá-m, volá-me, volej-j, volej-me a jiné. Všecky ostatní věty záležejí ve dvou neb i ve více slovech (§. 11).

§. 237. Věty dělíme vůbec na jednoduché a složené.

a) *Jednoduchá* a sice *holá* (nackt, nuda) je každá taková věta, ve které, mimo podmět, příslušek a sponu, čili mimo hlavní částky (§. 8), jiných částek není, jako: žák je pilný, žák piše, píšeme a j.

Pakli věta kromě hlavních částek obsahuje i částky vedlejší, na př. přídavek, předmět neb nějaké příslovkové určení, zove se *rozvinutou* (*Ausgebildet*, *evoluta*) anebo *zaoděnou* (*bekleidet*). Takovými byly by věty předešlé, kdyby na př. takto zněly: *nekašdý žák je pilný*, *žák dnes piše úlohy*, *úlohy píšeme obyčejně doma*.

V první z těchto vět, je slovo *nekaždý* přídavkem, slovo *úlohy* ve druhé a ve třetí je předmětem; ostatní tři ležaté tištěná slova jsou příslovková určení, a sice: *dnes* času, *doma* místa a *obyčejně* spůsobu.

b) Složená věta jest každá taková, která záleží ve dvou neb i ve více větách, v jeden celek spojených, na př. Učitel sedí a žák stojí. Žák je pochvaly hoden, jestli všecko pilně vykonává, co mu učitel přikazuje.

Ve prvním z těchto příkladů sloučeny jsou spojkou *a* dvě věty, ve druhém tři věty spojkami *jestli* a *co*.

Prostřed mezi větami jednoduchými a složenými stojí věty *stažené* (*zusammengezogen*, *contracta*), t. j. takové, ve kterých jest buď hlavních buď i vedlejších částek více, než po jedné; na př. dva podměty: *nebe* a *země* pominou; dva přisudky: žák byl *pilný* i *poslušný*; dva přídavky a dvě příslovková určení: *pilný* a *poslušný* žák bývá *doma* i *ve škole* chválen a t. d.

Rozdílné od stažených jsou věty *skrácené* (*verkürzt*) čili takové, ve kterých je některá částka doprosto zamlčena, anebo kde dvě rozdílné věty tak v jeden celek splynuly, že se jedna z nich stala částkou druhé. Zamlčením spony je anebo jest skrácena je na př. tato věta: Mladost radosť ní. mladost je radosť.

Dvě rozdílné věty skracujeme nejčastěji pomocí přechodníků, jako na př. když říkáme. „Služka, *nesouc* trávu, *zpívá*“, místo: „Služka *nese* trávu a *zpívá*“, anebo: „Služka *zpívá*, *když* *nese* trávu“ (§. 177).

A) O jednoduché, a sice:

1) O holé větě.

a) Podmětem vět

§. 238. *Podmětem* vět nejčastěji bývají sklonitelná slova, a sice: podstatná jména vlastně, všecka pak ostatní slova sklonitelná nevlastně čili tak, že jich vždy užíváme buď místo podstatných jmen (jako všech zájmen), anebo že po nich nějaké podstatné jméno zamlčujeme.

To platí kromě přídavných jmen a číslovek i také o příčestích, na př. v těchto větách: *Mladý umřiti může, starý umřiti musí. Dřímající neslyší. Učený bývá skromný. Jeden hovoří, druhý mlčí.*

Ve čtyřech prvních z těchto vět vlastně je podmětem zamlčené podst. jméno *člověk*; přídavná *mladý* a *starý* s příčestím *dřímající* jsou přídavky k nim náležité. Ve dvou posledních větách jsou číslovky *jeden* a *druhý* vlastně též přídavky, ale kromě *člověk* mohou patřiti i k jinému též zamlčenému podst. jménu mužského rodu, na př. k *žák*, kdyby se takto řeklo: *Vidím dva žáky: jeden z nich hovoří, druhý mlčí.*

Ridčeji podmětem bývá infinitiv, a to vždy vlastně proto, že též je podstatným jménem (§. 172), na př. *Zaháleti je hřich. Jiná pak slova podmětem bývají nevlastně*, na př. *Volati je sloveso, proto je předložka, a je spojka a t. d.*

§. 239. Podmět stává v nominativě, vokativě a genitivě. V nominativě stává podmět pravidelně a vlastně proto, že jen tento pád přímo jest přiměřen otázkám *kdo?* a *co?* kterýmiž se o podmětě dovídáme, jako na př. v těchto větách: *Chlapec je dobrý. Péro piše.*

Vokativ co podmět vyskýtá se ve větách nejčastěji se slovesy rozkazovacího spůsobu a vždy za sebou mívá čárku (Beistrich, comma). Čárka stává i před ním, kdykoli se někde prostřed věty nachází. Na konci takových vět pravidelně vidati bývá znak podivení čili zvolání (Ausruſungszeichen, signum exclamationis). Na př.: „Ty, chlapče, buď dobrý!“ Konečně i citošlova, zvlášt o, objevují se před vokativem na př. „O člověče, pomni na smrť!“

Po těchto známkách lze i takové vokativy snadno rozoznati, které se jináče poznati nedají, rovnajíce se příponou buď nominativu, buď i jiným pádům, jako na př. šáku a šáci ve předešlých větách, ačkoli se onen ode dativu jedn. a tento od nom. množného příponou některak neliší.

§. 240. V genitivě stává podmět pravidelně jen u záporného slovesa *ne-byti*, když se ho co přísluk, ne pak co spony užívá, jako na př. v těchto větách: Pána tu není. Chleba nebylo. Vody nebude.

Že sloveso *nebyti* v těchto a podobných větách skutečně přísludek označuje, vysvitno nejpatrněji, přidáme-li k němu nějaké příslovkové určení, na př. *doma*, *na stole* a *ve džbáně*: pána není doma, chleba nebylo na stole, vody nebude ve džbáně. Nozáporně věty tyto znějí s nominativy co podměty: pán jest doma, chléb byl na stole, voda bude ve džbáně.

Někdy i se slovesy, které podobného jako *nebyti* jsou významu, na př.: *chyběti*, *scházeti*, *nedostati se*, *nenalézti se*, *nevyskýtati se* a jinými, stává podmět v genitivě, na př. Chybí nám peněz. Nenalezlo se místa. Schází vám dobré vůle. Na skalách nevyskýtá se rostlin a t. d.

Jen *nic* co podmět i s *nebyti* zůstává obyčejně v nominativě, na př. *nic není*, *nic nebylo*,

nic nebude; ačkoliv též řici lze: není tam *nichoho*, a t. d.

§. 241. Podměty osobné někdy dvakrát bývají označovány, totiž nejen příponami, ale i zájmeny osobnými, ze kterých přípony ty vznikly, na př. já volá-*m*, my volá-*me* a t. d. (§. 11).

V češtině podmět osobný jen tam označujeme zájmeny osobnými, kde nám oň zvláště jde, jako na př. když říkáme s důrazem: já volá-*m* a ne *ty*; *ty* volá-*s* a ne Václav.

Němcí jen tehdá, když rozkazují jedné nebo několika druhým osobám, nepotřebují jich zvláště označovati zájmeny, říkajíce na př. jedním slovem: schreibe, piš! a schreibet, pište! Jinde všude musejí osobu i zvlášť označiti a říci na př. dvěma slovy: ich rufe m. našho jednoho: volá-*m*, du rufe-st m. volá-*s*, schreiben wir! m. piš-*me*! a t. d. Proto je u nich mnohem méně vět o jednom slově, než u nás, totiž jen ty, ježto záležejí ve slovesech rozkaz. spůsobu druhé osoby.

b) *Přisudek*.

§. 242. *Přisudek* je nejdůležitější částka věty. Nejpatrněji to vysvitá odtud, že jej pravidelně vyslovujeme s *přízvukem* (der Ton, accentus), čili poněkud vyšším hlasem, nežli podmět a sponu. Tak zní na př. slovo *pilný* ve větě: Martin bude pilný.

Vyslovování přisudku a jiných jednotlivých částek vět vyšším než ostatních hlasem nazýváme *přízvukem věty* (Satzton). Takové též vyslovování celých vět aneb i jednotlivých částek jejich v delší řeči slove *přízvukem řeči* čili *řečnickým* (Redeton). Obojí přízvuk je dvojnásobný, totiž buď *přirozený*, buď *umělý* čili *úmyslný*.

Přirozený přízvuk věty a řeči je ten, kterým jednotlivé částky vět neb i celé věty pravidelně vynikají naproti ostatním. Umělý přízvuk záleží v jakýchkolivěk odchýlkách od přízvuku přirozeného.

V holé větě přízvuk přirozeně padá na přísudek, ku př. na slovo *pilný* ve větě: „Martin bude pilný“. Kdo však místo toho bud' podmět *Martin* bud' spona *bude* vysloví vyšším hlasem, ten přizvukuje uměle aneb úmyslně, a sice proto, že má v úmyslu, aby se mu pokaždě jináče rozumělo.

Vysloví-li totiž podmět předešlé věty vyšším hlasem, nežli přísudek a spona, říka: „*Martin* bude pilný“, tedy chce, aby se mu asi tak rozumělo, jako kdyby obšírněji byl řekl: „*Martin*, a ne *Jan* aneb kdokoli jiný, bude pilný“. Podobně se změní poněkud význam té věty, jestliže se v ní vyšším než podmět a přísudek hlasem vyřkne spona *bude*: „*Martin* posud není, ale příště bude pilný“.

§. 243. Kromě přízvuku věty a řeči rozeznati lze v každém jazyku ještě i *přízvuk slov* (Wortton). Ten je vždy jen přirozený a vězi u nás pravidelně na první slabice slov, na př. na slabikách *Mar*, *bu* a *pil* ve větě: „*Martin* bude pilný.“

Z jednoslabičných slov jen předložky mají přízvuk, a sice tou měrou, že jej přejímají s první slabiky slova, ježto jimi jest řízeno.

Tak na př. ve větě „žák chodí do školy“ poslední slovo „školy“ nemá přízvuku samo o sobě, něbrž jen společně s předložkou *do*: *do školy*. Podobně se přizvukuje: *na hřbetě*, *na povrchu*, *po mně* a t. d.

§. 244. Přísudkem nejčastěji bývá sloveso určitého i neurčitého tvaru. Každým slovesem přisuzujeme podmětu: a) co sloveso znamená, na př. byti, když říkáme o Pánu Bohu: *Bůh jest*; b) stav nějaký, když říkáme o trávě: *tráva uvalila*; c) působení nějaké, když říkáme o žákovi: *žák bude psát* a t. d.

Mimo to příslukem bývají podstatná a přidavná jména, číslovky a přisvojovací zájmena: Tolita je rostlina. Slon je zvíře. Já jsem zdráv. Studně je hluboká. Karel je pátý. My jsme čtyři. Nůž je můj.

c) *Spona.*

§. 245. Sponu zvláště, a sice slovesem *býti*, záporně *ne-býti*, označujeme jen tehdy, když příslukem jest některé ze sklonitelných slov, k nimž vlastně patří i také infinitiv a přičestí.

Já *jsem* člověk. Pes *je* zvíře. Žák *bude* pilný. My *sme* pracovali. Vy *budete* pracovati. Bůh *jest* všemohoucí. Člověk *není* všemohoucí. Lidé *nejsou* nesmrtelní. Žák *bývá* chválen. Bohu sloužiti *jest* kralovati.

Spona *jest* čili *je* a *jsou* v minulém čase pravidelně se nyní zamlčuje, na př. žák psal a žáci psali m. žák *jest* psal a žáci *jsou* psali (§. 166). Starí Čechové obecně psávali v případech takových *jest* a *jsou*. Ze záporné spony *ne-jest* a *ne-jsou* zůstává jen *ne*, které se spojuje s přičestím co příslukem: žák *ne-psal* a žáci *ne-psali*.

Kromě toho i jinde, zvláště v příslovích, vycházíme rádi sponu *jest* a *jsou*, na př. mladost radosť, staroba choroba, dobrý počátek půl práce, mladí ležáci starí žebráci, bez ochoty zlé roboty.

Z *není* zůstává v těchto případech též jen *ne* i spojuje se s tím slovem, jehožto se zápornost hlavně týká, na př. I v Praze *ne-každému* (m. *není každému*) blaze. *Ne* vše (m. *není vše*) zlato, *co* se leskne; *ne* vše (m. *není vše*) pravda, *co* se pleskne.

§. 246. Pakli příslukem je sloveso tvaru určitého a jednoduchého, tehdy spona žádným zvláštním slovem označována nebývá: Paseme. Paste. Tráva roste. Obilí poroste. Ohnice vyroste. Sníh nepadá.

d) Shoda.

§. 247. Přísludek, pokud může, srovnávati se musí s podmětem.

Srovnalosť přísluku s podmětem nazývá se *shodou* (die Übereinstimmung, congruentia) a týká se čtyř věcí: osoby, čísla, rodu a pádu.

§. 248. *Přísludek shodorati se musí s podmětem nejprve v osobě*, t. j. přísludek musí být též osoby, které jest podmět. Není-li příslukem sloveso, tehdy se aspoň spona s podmětem v osobě shodorati musí.

Podmety první a druhé osoby jsou jen zájmena: *já, my, ty, vy*.

Já chodím, ty chodíš; my chodíme, vy chodíte; já jsem žák, my sme žáci; ty jsi žák, vy jste žáci.

Všecky ostatní podmety jsou třetí osoby.

Žák poslouchá, žáci poslouchají; on pracoval, oni pracovali; pes je zvíře, psi jsou zvířata.

Jestli příslukem sloveso *nebyti* anebo některé jiné stejného významu (§. 240), tehdy podmět stojí v genitivě a sloveso ono ve třetí osobě jednotně.

Mne není, nás není, tebe nebylo, vás nebude, pána není, ohleba nebylo, vody nebude, vody se nedostává, schází mu peněz.

Pakli příslukem čislovka základná od pěti výše, hromadná, zlomečná neb obecná, anebo podstatné jméno, obecné čislovce významem se rovnající (síla, moc, množtví, hojnost, dost, hro-

mada), stojí podmět v genitivě a sloveso v třetí osobě jednotné středního rodu.

Jakubových synů bylo dvanácte. Božích příkázání je desatero. Vás je pětina. Peněz bylo třetina. Ovsa bylo hromada. Neprátele bylo sítla, moc, množtví, mnoho. Vojáků bylo málo (§. 258).

§. 249. Shoda přísudku s podmětem co do čísla řídí se následujícím pravidlem: **S** podměty jednotnými stává přísudek i spona v jednotném, **s** podměty množnými a dvojnými v množném číslu.

Žák piše, žáci piší; já sem chodil, my sme chodili; strom roste, stromy rostou; ruka jest ohebná, ruce jsou ohebné.

Přísudek se co do čísla v následujících vážnějších případech s podmětem neshoduje:

1) když podmět stojí v genitivě, zůstávají slovesa co přísudky vždy v jednotném číslu. Příklady viz v předešlém §. 248.

2) Vykajíce někomu, zůstavujeme přísudky, ježto sklonitelnými částkami řeči vysloveny jsou, pravidelně též v jednotném číslu.

Vy ste mluvil. *Vy* jste dobr-ý. Jak *ste* se měl-a? *Vy* ste chybíl-a.

Hovořice však s osobami, kterým z jakých koli příčin úctou sme povinni, klademe sloveso v množném číslu:

Vy ste velmi laskaví. *Vy* ste nám oznámili. Ráčily *ste* nám, milostivá paní, věděti dáti (Srov. str. 201).

§. 250. Přísudek v rodu shodovati se má s podmětem. To přirozeně jen tam býti může, kde přísudkem takové jest slovo, jejž dle rodu měnit lze.

Orel je král ptactva, růže je královna květin. Duše je společnice těla. Římané byli pohané, ženy římské byly pohankyně. Otec je hotov, matka je hotov-a. Žáče byl-o chválen-o. Klobouk je můj, kniha je m-á, pero bude tv-é. Václav je prv-ní, ty budeš pát-ý, Ludmila bude šest-á a t. d.

Kde podmětu bud' nevíme, bud' určitě vysloviti nechceme, tam přísudek stojí vždy ve třetí osobě jednotné středního rodu.

Němoi v případě tom vyslovují podmět zájmenem třetí osoby středního rodu *es*, na př. prší — *es regnet*, pršelo — *es regnete*, pije se — *es wird getrunken*, jedlo se — *es wurde gegessen*, tma a zima bylo — *es war finster und kalt*, třeba bylo — *es war nöthig*, lze jest — *es ist möglich*, nebylo lze č. nelze bylo — *es war nicht möglich*.

Jest-li podmětem *to*, shoduje se spona v číslu a rodě ne se zájmenem tímto, nébrž s přísudkem.

To jsou páni, to byl-a (m. byl-o) hrůza, to byl-y (m. byl-o) hody a t. d.

§. 251. V němčině se přísudek, sklonitelným slovem pronešený, s podmiňem shodovati musí nejen v číslu a rodu, ale i také v pádu. Děje se to jen při nominativu a vokativu. V češtině zákon ten dopouští následující výminky.

1) Přísudek stává u nás nejen v nominativě, než často i v instrumentále, jehož němčina nemá. Tak na př. větu německou: Ich bin ein Herr, můžeme my dvojím spůsobem vysloviti. Můžeme totiž přísudek její zůstaviti též v nominativě a říci: **Já jsem pán**, anebo přeložiti ho z nominativu do instrumentálu takto: **Já jsem pánum**.

Otec můj je soukenníkem, já bohdá budu koželuhem. Ty jsi můj přítel; ty jsi mým přitelem. Představený obce slove starosta č. starostou.

2) Druhá výminka týče se vět, kde podmět je v genitivě, přísudek pak anebo spona ve třetí osobě jednotné (§. 248).

2) O rozvinuté větě.

§. 252. Rozvinuté věty tím se od holých vět liší, že kromě a vedle hlavních částeck (podmětu, příslušku a spony) jednu neb i více jiných částeck obsahují. Částky takové proto, že vedle anebo po boku hlavních stávají, zevou se vůbec vedlejším cíli pobočnými. Zvláště pak slovou přívlastkem (attributum), doplňkem anebo předmětem (Ergänzung, Gegenstand, complementum, objectum) a příslovkovým určením (adverbiale Bestimmung, adverbialis determinatio).

V rozvinutých větách přízvuk náleží přirozeně vedlejším jejich částkám, na př. přívlastku *malý* v této větě: Malý pták letí: doplňku *šáka* ve větě: Učitel chválí žáka: příslovkovému určení *doma* ve větě: Žák piše doma.

a) O přívlastku.

§. 253. Přívlastkem zoveme každé slovo, kterým se podstatná jména anebo jiná spůsobem jejich užívaná slova zevrubněji určují, jako na př. když říkáme: Vrabec je *malý* pták! *Bratrův* klobouk je *veliký*.

V první z těchto vět ku podstatnému jménu *pták* co příslušku přidáno je přídavné *malý*, aby se vědělo, jakým ptákem je *vrabec* proti jiným ptákům, co se podoby jeho týče. Ve druhé zase přídavné jméno *bratrův* stojí před podstatným *klobouk* co podmětem proto, aby se zevrubněji určilo, či *klobouk* je *veliký*.

Přívlastek buď stojí v též pádě, jako jméno jím určované, buď v jiném, nežli toto. V případě prvním zove se přívlastek souřadným, jako na př. *malý* a *bratrův* ve dvou předešlých větách, ještě oba stojí v nominativě zároveň se jmény *pták* a *klobouk*, ku kterýmž patří.

Pakli se přívlastek v pádě s jménem určeným nesrovnává, tehdy slove podřízeným, jako na př. *bratra mého* v této větě: *Klobouk bratra mého* je veliký.

Tu jméno určené čili *klobouk* stojí v nominativě, a přívlastek k němu náležitý a dvěma slovy proneseny čili *bratra mého* v genitivě.

§. 254. Souřadným přívlastkem kromě osobních, tázacích a vztažných zájmén bývají všecka ostatní sklonitelná slova, shodujíce se dle možnosti s určenými jmény, co se dotýče pádu, rodu a čísla.

Podstatné jméno co souřadný přívlastek objevuje se ve větách dvojako. Buď totiž stojí v nich hned před určeným jménem anebo hned za ním, buď se všim, co k němu náleží, odděleno jest čárkou od určeného jména. V případě prvním zove se přídavkem, jako na př. *pán* v těchto větách: *Pán Bůh* je všemohoucí. Císař *pán* sídlí ve Vídni.

Pakli přívlastek, vyslovený podstatným jménem buď samotným neb s jinými slovy spojeným, před sebou aneb i za sebou má čárku, tehdy nazývá se přistavkem (Beisatz, appositio). Přistavky jsou na př. ležatě tištěná slova v těchto větách: *Věřím v Boha, stvořitele nebe i země.* Kristus Pán, *spasitel světa*, je Bůh. Štěpán, *přítel můj*, onemocněl.

Přívlastky jen tehdá s určenými jmény se srovnávají rodem, když se podle rodu vůbec přeměňovati dají.

Pan učitel pracuje, *pani* učitelka pracuje. Ludmila, někdejší *panovnice* čili *kněžna* česká, je svatá.

§. 255. Přidavná jména jakostná, jakož i přičestí, jsouce přívlastky, vždy se končivají určité,

na př. *Piln*-ý žák byl chválen. *Chválen*-ý žák se radoval. *Uschl*-ý strom neroste.

Sklonitelné přívlastky (krom číslovek v. §. 248 vytčených) shodují s určenými jmény pravidelně pádem, rodem i číslem, na př. *Chválená* žáčka se radovala. *Uschlé* stromy nerostou. *Dva* stromy uschly (*Pět* stromů uschlo). *Dvě* ženy umřely. *Bratrova* kniha je stará a *moje* je nová a t. d.

V poslední z těchto vět po přívlastku *maje* zamlčeno jest určené jméno *kniha*, protože se ho čtenář nebo posluchač snadno domyslí může. Z podobné příčiny stává se totéž i jinde, na př.: Černý květ jest obrazem smutku, modrý (t. *květ*) milosti. Čtvero pánů na voziku sedí: jeden (t. *pán*) spí a druhý dřímá, třetí zívá, čtvrtý dýmá.

§. 256. Podřízený přívlastek záleží nejčastěji v genitivě, řidčeji v jiných pádech. Genitiv co podřízený přívlastek je rozličného významu a dle toho se i rozličně jmenuje. Nejobecnější jsou genitivy: *přisvojovací* (genitivus possessivus), *rozdělovací* (gen. partitivus) a *jakoosti* (gen. qualitatis); méně obecní jsou genitiv *doplňovací* čili *předmětný* (gen. objectivus) a jiné.

§. 257. *Genitiv přisvojovací* znamená osobu anebo věc, od které něco pochází anebo které něco buď jako skutečný majetek buď jako jiná jakákoli vlastnost náleží, na př. Klobouk *bratra mého* je nový. Tělo je příbytek *duše*, duše je společnice *těla*. Nebývej přítelem *hněvlivého*. Slyšeti rachot *bouře* a viděti světlo *blesku*. Lomoz *bitvy*. Na vrcholu *Sněšky*, *Milešovky*. Na úpatí *Soboru*, *Radhoště*.

Genitiv tento v češtině mnohem méně jest obyčejný, než v němčině. Máme zajisté přípony

uv (**stč.** *ov*) a *in* (§. 137) které připojujeme ke jmenům osobním a vlastním, kdykoli by tato sice v genitivu přisvojovacím státi měla. Tím povstalo přemnoho jmen osadních, ku př. Janov, Knířov, Džbánov, Tetín, Velechvín, Radešín, Slavětin, Hroznětin *), kteráž stojí místo: dvůr n. hrad Jana, Kníře, Džbána, Tety, Velechy, Rádechy, Slavaty, Hroznaty.

Klobouk bratrův. Výprava *Alešandrova* proti Peršanům. **Porážka Dariova.** — *Karlův* přestol č. trůn. — Cisaře *Karlův* hrad slove Karlštejn. Krále *Václavův* hněv zasáhl sv. Jana. Spisy *Kocinovy* chválí se pro správnou češtinu. *Bojovníkovo* kopí bývá v krvi zbrozeno. *Schillerovy* básně do češtiny jsou přeloženy. *Sestřina* kniha leží na stole. *Ludmilino* oblíbené sídlo byl hrad *Tetin*. *Lunino* světlo je bledé. Prameny *Moraviny* nedaleko Sněžníka se nalezají. *Dujino* a *Myjavino* ústi jsou blízko sebe.

Jiné přípony, ježto témuž účeli slouží jsou: *i* (boží, raroží, koží, berančí), *ský*, *cký* a *zký* (český, bohdanecký, francouzský).

Slyším krkavci krákor. *Vlaškovcův* hnízda nechej s pokojem. *Sokoliho* plemene jsou orli, káně a t. d. Vzácná *beránči kožešina* dováží se z Astrachánu. Na vrcholích *alpských* věčný sníh leží. *Štěpán*, první král *uherský* (Uhrův). Na břehu *dunajském*, *labském* a t. d.

Místo genitivu pána klade se v případech takových nesklonitelné nyní *páně* neb *paně*.

Chrám Páně je kostel. Slovo *Páně* je věčná pravda. *Paně Řehákův* sad je prostranný.

§. 258. Genitiv rozdělovací přichází:

-1) po takových podst. jmenech, která míru, váhu, počet a množtví bud' určité jako: *loket*, *libra*, *sáh*, *cent*, *mile*, *vědro*, *kopa* a jiná, bud' ne-

*) Nyní se obecně ve jmenech těch píše dlouhé *i* (-in), místo prvotního *i* (-in): Tetín m. Tetin.

určitě a všeobecně; jako: *část, díl, čtvrt, hejno, hromada, hrst, kus, ostatek, půl, zbytek, zástup a jiná, označují.*

Lepší libra zlata než olova deset. Lepší hrst jistoty než pytel naděje. Měl sílu peněz. Svatí všeho hojnou mají.

2) po číslovkách základních od *pěti* počnouc až do nekonečna, po hromadných, zlomečných a po obecných: *mnoho, málo, kolik, tolík, několik, vice, méně, dost, nazbyt, plno, hoj, trocha* a podobných, kdekoliv jich užíváme buď co nominativů a vokativů, buď co akkusativů (§. 248).

Pět domů vyhořel-o. Dvoje dětí umřel-o. Sběhl-o se mnoho lidu. Byl-o všechno dosť (hoj), až nazbyt. Kolik hlav, tolík smyslů, kolik dér, tolík syslů. Polovice masa je holba, čtvrtina masa je žejdlik. Třetinu statku svého rozdal chudým. Setina zlatého slove krejcar.

3) Po zájmenech: *co, něco a nic* stává genitiv rozdělovací též jen tehdy, když se jich užívá co nominativů a akkusativů.

Nic není nového pod sluncem. Nic dobrého neučinil. Kdo slýchal co takového?

Po zájmeně *co* i příslušek, byv přídavným jménem vysloven, státi má v genitivě.

Dejte Bohu, co Božího (m. -i) jest. Co dobrého (m. -e) jest, toho se držte.

Po srovnuavateličích a svrchovateličích obyčejnější je nyní genitiv s předložkou *z*, kdežto starší Čechové vůbec kladli prostý genitiv (§. 280).

Mám dva bratry: mladší z nich je vojákem, starší knězem. Nejmladší z bratrů mých umřel. Ty jsi mi všech přátel nejmilejší.

Totéž platí o číslovkách, kdekoliv jimi jen částku většího nějakého celku vytknouti třeba.

Jeden z vás mně zradil. Žádný z nich nebyl očištěn.

Místo: *z nás některí* byli posláni do zahrady, *a vás mnozí* nebyli ve škole, říká se též: *my jsme některí*. posláni byli do zahrady, *vy ste mnozí* nebyli ve škole.

§. 259. Genitivem jakosti opisujeme osoby a věci tehdy, když přívlastek složen z podstatného jména, ku kterémuž některé jiné sklonitelné slovo přidáno jest.

Člověk *sešlého věku* je slabý. Měsíc *blesku libeňského*. Osoby *jedné a těše rodiny* mají sobě zvláště pomáhati vespolek.

Genitiv ten stává často i na místě přísudku, na př. *Já jsem sešlého věku*. Budme dobré myslí! Proč nechceš býti dobré vůle? Avšak znamenati sluší, že zde vlastně přísudek vypuštěn: *Já jsem (člověk) sešlého věku*.

Někdy místo genitivu stojí instrumentál a přidavné jeho jméno se shoduje pádem, rodem i číslem se jmény osob a věci opsaných.

Člověk *sešlý věkem* je slabý. *Já jsem mladý věkem*. Osoba ta byla *vznešená krásou* (m. *vznešené krásy*). Obraz byl *barvou svou tmavý a pošmourný*.

§. 260. Genitiv doplňovací, stává s podstatnými jmény, pošlymi od sloves předmětných.

Nemírné pítí a jedení *čehokoli* škodi. Stavění *domu* stojí mnoho práce. Vození *sena* netrvalo dlouho.

§. 261. Za podřízený přívlastek kromě genitivu považovat třeba i jiné pády jak čisté tak s předložkami, kdekoli se jimí podstatné jméno nějaké zevrubněji určuje.

Pán jsem *bez moci*, boháč *bez jméni*. Láska *k Bohu* a blíznímu je základem křesťanství.

Takovými přívlastky jsou zvláště ty pády, kterými první část složených podstatných jmen německých vyslovujeme, říka-

jíce na př. boty do bláta m. Koth-stiefeln, klíč od vrat m. Thor-schlüssel, masť na vlasy m. Haar-salbe, šaty do práce m. Arbeitskleid a t. d.

b) O předmětě.

§. 262. *Předmět* je každé takové slovo, kterým oznamujeme, koho anebo čeho se týká působení nebo vlastnost, vyslovená slovesem anebo přídavným jménem. Taková jsou na př. slova *šáka* a *pokuty* v těchto větách: Učitel *chválí* žáka. Zločinec je *hoden* pokuty.

Předmět jinak zoveme i *doplňkem*, protože jej k jistým slovesům i přídavným jmenům, ač má-li se jim úplně rozuměti, přidati musíme.

Řekneme-li na př. „Učitel *hani*. Sluha je *věrný*“, každý posluchače snadno tuší, že větám tém něco chybí. Případkům jejich nelze úplně rozuměti, pokud se k nim nepřidá to, koho anebo čeho se týkají, neřekne-li se na př. takto: Učitel hani *neposlušného šáka*. Sluha je věrný pánu svému.

§. 263. Předmět přichází:

a) u dvou částeck řeči, totiž u sloves a u přídavných jmen, na př. Otec miluje syna. Dělník je hoden odplaty.

b) u dvou čátek vět, totiž u případků a přívlastků.

Tak na př. ve dvou předešlých větách stojí předměty *syna* a *odplaty* u případků, z nichž první vysloven jest slovesem *miluje*, druhý přídavným jménem *hoden*. — I případek i přívlastek doplněn jest v této větě: „Sluha věrný pánu svému hoděn je odplaty“, a sice případek *hoden* genitivem *odplaty* a přívlastek *věrný*, náležitý podmičtu *sluha*, dativem *pánu svému*.

Slovesa a přídavná jména, která doplňku nějakého potřebuji, zovou se *předmětnými* (§. 155).

Taková jsou na př. ve předešlých větách: okváliti, haniti, milovati, hoden a věrný.

Předmětem bývají všecka sklonitelná slova a stávají v případech takových vždy v některém z pěti kosých pádů, buď samotný buď s předložkami. Na př. se slovesem *milovati* stává předmět vždy v akkusativě a s přídavným *hoden* vždy v genitivě.

Jako o předložkách, tak i o slovesech a přídavných, u kterých jen jeden z kosých pádů co předmět přichází, říkáme náluvnický, že řídí aneb žádají jeden pád. Pak-li se doplňují více pády, říkáme, že řídí více pádů.

§. 264. Přídavná jména řídí následující pády:

1) genitiv asi tato: *hoden, chtivý, šádostivý, milovný, následovný, pilný, plný, poslušný, povědomý, prázdný, prostý, sytý, šetrný, tajný, účastný, vděčný, pamětlivý, blízký, daleký*.

Hoden jest dělník mzdy své. Nebylo to tajno Mojžíše. Kdo syt jest mouky, otrubů nechce. Umění našeho povědomí nejsou. Syn otce svého poslušný a dobroty jeho vděčný. Buď prost hřichův, i staneš se účasten odplaty věčné. Místo pusté a lidí prázdné. Chtivý buď pokoje, nebudeš účasten rozbroje. Cti žádostivý. Buď šetrný zákonův. Bedna plná klenotů. Pamětliv buď dobrdiní tobě prokázaných. Daleká tebe buď pýcha. Polština je češtiny bližší než chorvatština.

2) Dativ čistý stává s přídavnými: *libý, milý, milostlivý, rád, přijemný, příznivý, věrný, vzácný, prospěšný, škodný, ušitečný, odporný, protivný, mošný, známý, zvyklý*, a s jinými, ježto podobné vlastnosti znamenají.

Každému své milo. Živočichové lidem jsou užiteční. Národ zvyklý vojnám málo dbá pokojného zaměstnání. Budiž tobě

libo s námi pobytí. Bůh nám buď milostiv. Vítěj, vítěj, máji, my sme tobě rádi. Měj do sebe mravy počestné a lidem příjemné. Měli bychom lidem věrní a příjemní býti, ale plní býváme zlovuhosti. Je mně to vzácné, jako děš vyprahlé roli. Kázeň mládeži prospěšná jest. Pondravy škodny jsou osením. Strany sobě odporné, protivné. Bohu nic nemožného není. Známo je všemu světu hrdinství Juditino.

Dativ s předložkou *k* obyčejný jest zvláště u *přihodný*, *přívětivý*, *schopný* a *spůsobný*.

Přívětivi budte k hostem. Ranní hodiny k učení nejspůsobnější jsou. Máme dostatek mládeže k práci schopné.

Podobný užívá se s dativem buď čistým bud s předložkou *k*.

Jsou si podobni jako vejce vejci. Není sobě ani podoben. Synové podobni bývají otcům. Planý kosatec k sahradnímu ve všem je podobný.

3) Instrumentál řídí *jist* a *vinen*.

Jist jsem svou nevinností. Není jist svým životem. Duše nechce hříchem vinna býti. Neopatrný sám svou škodou vinen bude.

§. 265. Ze sloves předmětných některá jeden, jiná dva pády řídí. Jeden pád a sice akkusativ na otázky *koho* a *co* přichází:

1) se slovesy přechodnými a přičinnými.

Štědrého dáree Pán Bůh miluje. Moc železo láme. Pravda nenávisť plodí. Nenávisť vzbuzuje sváry. Utíkajícího i bážlivý honí.

Některá z předmětných sloves doplňujeme předmětem téhož kořene, kterého jsou ona sama, na př. bojovati boj, obětovati oběť; slíbiti slib a t. d.

Z předmětů mnohé přicházejí stále s jistými slovesy i rovnají se v sestavení tomto významem:

často slovesu samému. Tak na př. stále říkáme: *vejce nést, snést, snáseti* m. něm. *Eier legen; pozor dáti, zření miti*, a něm. Acht geben znamená právě to, co sloveso pozorovati.

Podobně říkáme stále: *misi sloušiti* (něm. Messe lesen), *pravdu miti* č. *dobře miti* (něm. Recht haben), *ovoce nést* (Früchte tragen), *život vésti* m. žít, *nousi třiti* m. živořiti čili bídňe žít, *hlady mríti* č. hladověti, *kosti slošiti* m. umřiti, *pocátek a konec vrátili* m. počíti se a skončiti se, *hrich páchat* m. hřešiti a t. d.

2) Se slovesy *boleti, svrběti, štipati, hnisti, zábsti* a pod. jméno té osoby, kterou něco bolí, svrbí, zebe a t. d., stále stává v akkusativě; jméno věci pak, která bolí, svrbí a t. d., v nominativě, se *zábsti* však v akkusativě s předložkou *v*.

Noha mne brní. Matku hlava bolela. Levé oko mě svrbelo. Zebe mě v nohy, v ruce. Křen mě štipe do oči. Pichá mě v životě. Bezbožníky hněte (hryže) svědomí. Písek horký nohy pálí.

§. 266. U sloves, ježto dotčena jsou v předešlém paragrafě pod č. 1., jakož i u těch, která krom akk. ještě nějaký jiný pád řídi, stává pravidelně genitiv místo akkusativu v následujících případech:

1) tam, kde se působení, slovesem znamenané, ne celého předmětu, nébrž jen jisté jeho částky dotýká, na př. nalej mi piv-a, dones mu chleb-a, dej mi vod-y, kupil sem sukn-a, mouk-y, jabl-ek, sliv a t. d.

Mluvíce takovým spůsobem, zamílujeme vlastně pokázdě akkusativ, který by, kdyby byl vysloven, u sebe měl rozdělovací genitiv co přívlastek, na př. *něco, trochu* anebo *kus*. Věta: „*Přines chleb-a*“ úplně by zněla: *Přines něco málo, kus chleba.*

Pak-li se působení celého předmětu týká, musí tento v akkusativě státi, na př. Přines chléb, když se miní celý anebo všecek chléb, o kterém je právě řeč. Dej sem víno, t. všecko víno.

2) Ve větách záporných, na př. Jazyk ošemtný nemiluje pravd-y (m. -u). Chudoba et-i (m. čest) ne-trati. Ptačat ne-chej na pokoji.

V těch a pod. větách zamlčuje se zase pravidelně *nic*, po kterém by jináče též rozdělovací genitiv co přívlastek státi měl.

§. 267. Slovesa, ježto hýbání nějaké znamenají; jako: *hnouti*, *hýbati*, *hoditi*, *kývati*, *lomcovati*, *mykati*, *praštiti*, *strčili*, *třásti*, *trhati* a podobná, řídí u nás instrumentál m. akkusativu jiných jazyků.

Bez pomoci Boží člověk ani jazykem hnouti nemůže. Bůh hýbá srdeci lidskými. Zimnice mnou třásla (lomcovala). Sedlák hadem mrštíl. Strelí sokem svým a popad ho, myknul jím o zem. Stromem třeseme, aby ovoce podalo. Proč mnou trháš?

Podobný tomu jest instruméntál, který přichází se slovesy: *pohrdati*, *vládnouti*, *dýchati*, *páchnouti*, *smrděti*, *voněti* a jinými podobného významu.

Moudrostí a uměním blázni polhrdají. Každá pýcha peklem dýchá. Nevšecko pižmem a kadidlem voní. Bůh štěstím vládne. Víno sudem páchně. Čpi tady pepřem. Smrdíš kozlovinou.

§. 268. Genitiv řídí

1) všecka slovesa, ježto znamenají bázeň a stud, jako: *báti se*, *děsiti se*, *hroziti se*, *ostýchati se*, *strachovati se*, *styděti se*, *štítiti se* a pod.

Dobré svědomí nebojí se zlé pověsti. Zlé svědomí děší se lednáčeho. Zlosyn leká se stínu. Neostřílený voják strachuje

se bitvy. Zhrozíš se svého účinku. Špatný sedlák, který se bran a pluhu ostýchá. Jednaje pravě, nestyď se svědků. Lidé bez příčiny netopýrů se štíti.

2) ze složených s předložkou *do* zvláště ta slovesa, která znamenají dosažení něčeho tím působením, jakovéž mimo složení označují, jako: *dочекati se* (t. j. čekáním dosáhnouti něčeho), *dodělati se*, *doležeti se*, *dopustiti se*, *dověděti se*, *dovtipiti se*, *dovolati se*, *dožiti se*, *dojiti*, *dosáhnouti* a pod.

Živí se všechno dočekají a mrtví všechno doleží. Žádné pomocí se dovolati nemohou. Nešlechetnost a neumělost žádné cti ani chvály nedochází. Mlsný, když jen může mlsnouti, chuti se dodělá. Chyby se dopouští, zamítaje radu moudrých. Horěce dorástá stromu. Dověděl-li se s tajných věcí, nerozhlásuj. Rozpustilostí malé cti dosáhneš. Matuzalem dlouhého se věku dožil. Nepřestaneme prositi, až se milosti doprosíme.

3) *držeti se*, *hájiti se*, *spustiti se*, *chytiti se*, *odříci se*, *šetřiti*, *ostříci se*, *varorati se*, *vystríhati se*, *týkati se*, *zmocniti se*; *potřebovat*, *ušiti* a pod., zvláště pak s *na* složená, jako: *najisti se*, *napiti se*, *naditi se*, *nabyti*, *nahrabati*, *nabrat*, *natrhati*, *nakoupiti*, *nalokati se* a pod.

Neopatrného mluvení stříci se sluší. Achaz spustil se Boha. Budoucích příhod nikdo se odříci nemůže. Zákonů vždy a všude šetřiti sluší. Příležitostí zlých se vystříhej, i. ostřežes se pádu. Nalokal sem se kouře. Nabral sem vody do konve. Nasytil sem se chleba. Zdraví lékaře nepotřebuji. Věc ta se nás všech tyče. Kratochvíli se nikdo nenají ani nenapije. Tonoucí chytá se stébla. Drže se břehu, neutoneš.

Některá však s *na* složená, krom genitivu, přijímají i také instrumentál: nasytil se chleba — chlebem; naplnil zahradu kytičin — kytičinami a t. d.

§. 269. Dativ řídí slovesa: *diviti se, obdivovati se, hověti, klaněti se, libiti se, modliti se, protiviti se, rovnati se, rouhati se, smáti se, rozuměti, sloušiti, slušeti, těšiti se, ubližiti, zvyknouti, odvykati, vésti se, dariti se, sniti se, zdáti se* a podobná.

Dílu tomu všickni lidé se divili. Obdivuji se tvé stálosti, tvé umělosti *). Pyšným se Bůh protiví. Nekaždému štěstí slouží. Strach se smrti rovná. Poklady neprospějí bezbožnosti. Bezbožným často dobré se vede. Jeden druhému hovějte. Každý rozuměj tomu, čemu se ve škole učíte. Musíš zvykatи práci. Mužům odvaha sluší. Svět se směje zármutku našemu.

Sloveso *býti* s dativem znamená tolik co *míti*. Užívá se ho takto nejvíce tam, kde věk osob něb věcí anebo čas nějaké udalosti vytknouti třeba.

Vojtěchovi je dvanáct let. Mně bylo pět let. Asi tisíc let je tomu, co se předkové naši stali křesťany. Je tomu drahně času, co jsem tebe neviděl.

§. 270. Dva pády, a sice dva akkusativy řídí u nás pravidelně jen *státi*, kdykoli tolik znamená, co německé kosten, anebo kdykoli jím o ceně něčeho mluvíme.

Na př. když říkáme: Kniha stála bratra dva zlaté. To tě může státí celý statek. Předsevzetí takové mnoho práce vás stane.

Se slovesy: *učiti, naučiti, přiučiti, odučiti* a podobnými slává u nás obyčejně jen jméno osoby v akkusativě, jméno věci pak v. dativě.

*) Chybné jest rěení: obdivuji tebe, tvou učenost. *Obdivovati* se vždy požaduje dativu: obdivuji se tobě, tvé učenosti. Podebná chyba vyskytá se s slovesy *rozuměti* a *učiti*. „Rozumím tomu, učím se katechismu“ říkati sluší, ne pak: „Rozumím to, učím se katechismus.“

Mládež muzice učili. Abraham vyučoval čeládku svou cestám Božím. Můti deceru svou uměním domácím přinášejí.

Užíváme-li sloves těch zvratně, tehdy akkusativ osoby zastupován bývá zájmenem se.

Vojsko se učí věcem válečným. Sv. Ludmila víře Kristově se vyučila. Synové! neodučujte se dobrým obyčejům předků svých.

§. 271. Slovesa: *ciniti, učiniti, dělati, ustavoviti, jmenovati, zváti, nazývati, ostaviti* a pod. řídí akkusativ osoby a instrumentál věci.

Vědomost mocným činí slabého. Ty jsi ustanovil služebníka svého králem. Mudrci pořádek duchem světa nazvali. Libuše Přemysla manželem svým a knížetem českým učinila. Římané vrchní své správce jmenovali konsuly. Otec zemřev, ostavil mne sirotkem.

Užíváme-li sloves těch zvratně, tehdy zájmenem se zastupován bývá též akkusativ osoby.

Tlumočníkem mým se udělal. Bázeň Boží počátkem moudrosti se nazývá. Jmenoval Saula králem národu izraelského.

Užívajíce jich trpně, překládáme akkusativ do nominativu a nominativ do genitivu s předložkou *od*; to však, čím kdo učiněn, jmenován a zůstaven jest, stává též v instrumentále.

Člověk od Boha stvořen jest pánum zvířat, m. člověka Bůh stvořil pánum zvířat. Lucius vládařem byl ustanoven od císaře, m. Lucia ustanovil císař vládařem.

Nepřechodná předešlými přiměřená slovesa, jako: *býti, státi se, ostatí, zůstati, slouti* a podobná, řídí též instrumentál toho, čím kdo nebo co jest, se stává, čím zůstává a slove.

Bratr můj bude anebo stane se vojákem. Justina zůstala pannou. Hospodárnost lakovitvím slouti nemá. Tělo slove spořejníkem duše.

§. 272. Z ostatních dvěma pády doplnovaných sloves nejvíce je takových, u kterých se dativ osoby vyskytá s akkusativem věci, jako: *dáti, koupiti, obětovati, věnovati, odpustiti, oznamiti, raditi, slibiti, svěřiti* a jiná.

Bůh pokorným dává milosť. Pravda jen zlým lidem oči kole. Srazí Bůh pyšným rohy. Odpusť nám naše viny. Kupec křehké lodi svěřuje své poklady. Kdo jiným mnoho slibuje, málo obyčejně plnívá. Rodiče všecku svou práci obětuji dětem.

U některých z těchto sloves však musí státi genitiv m. akkusativu. Taková jsou zejména: *přibyti, ubytí, zbyti, chtiti se, zachtěti se, zašádati se, odnechtěti se* a několik jiných neosobně užívaných.

Stavu řemeslnickému rozumnosti přibylo. Člověku prostopášnému darív i přirozených i nabytých ubývá. Chleba nám zbylo. Mnohým se kratochvíli odnechtělo. Vlku se zachtělo kořisti. Neposedovi vždy se chce sváru.

§. 273. Dativ zájmen osobních přichází často nejen u předmětných sloves, kteráž obyčejně jen jedním pádem doplnujeme, nébrž také u těch, která podmětná jsouce, vlastně žádného předmětu nepotřebují.

Libuše, knězna a paní naše, již *nám* umřela. Kdo si na svůj rozum lehne, ten se *vám* tak lehce nehně. Žádný *sobě* svého bytu haněti nedá.

Takové dativy zovou se *m r a v n í m i* (dat. *ethicus*). Zájmeno *ti*, jsouc takovým dativem, často pozbývá samohlásky *i*, pozůstalé pak z něho *t* přiráží se ku předcházejícím slovům.

Mám-f (m. *mám ti*) i já knihu. *Znám-f* (m. *znám ti*) o tom. *Což-f* koli se vidí za dobré, učiň. *Poslán-f* jsem, abych s tebou mluvil. *To-f* se ví.

Pak-li po *ti* následuje *je* m. *jest*, stahujeme toto s oním obyčejně v *tě*, a přirážíme je též ku předcházejícím slovům.

To-tě (m. *to* *ti* *je*) hanba. *On-tě* (m. *on* *ti* *je*) dobrý. *Byl-tě* (m. *byl* *ti* *je*) přítel můj upřímný. *Viděl-tě* (m. *ti* *je*), že pomoci není.

c) O příslovkovém určení.

§. 274. Příslovkovým určením slovou všecky ty částky rozvinutých vět, jimiž zevrubněji oznamujeme místo, čas, spůsob a příčinu toho, o čem právě řeč jest; jako na př. když říkáme: žák *včera doma velmi pilně* se učil *rodičům k libosti*.

Všecka ležaté tištěná slova těchto vět jsou příslovková určení. *Včera* označuje zevrubněji čas, vyslovený přísudkem minulého času *učil se*. *Doma* označuje místo, kde se žák učil; *velmi pilně* spůsob, jak se učil, a *rodičům k libosti* příčinu, proč se učil. Příčina ta zněla by jináče takto: proto, že se to rodičům líbilo.

Příslovkové určení, rovněž jako předmět, patří pokaždé buďto ke slovesu anebo k přidavnému jménu. Nejčastěji záleží v příslovkách, řídčí v pádech s předložkami; nejřídčejí v prostých pádech.

Lidé *velmi* náruživí nebývají *dlouhō živi*. Vášně v *nás* ne bez *nás* povstávají. Všecko se časem svým vypláci.

§. 275. Místo na otázku *kde?* určovali starí Čechové nejvíce prostým lokálem. Proto nazývá se pád ten posud místným. Nyní se to děje jen v příslovkách, ježto zastaralými lokály jsou, jako: *dole* (důl), *vně* (ven), *mezí* (mez) atd.

Já sedím na hoře, ty ležíš *dole*. Vnitř města jsou domy, *vně* stodoly. *Mesí* dvěma stolicema sedě, osednes na zemi.

Na otázku *kdy?* naopak určujeme místo **posud** velmi často samotným instrumentálem.

Voda prostředkem města teče. Dým z pece vychází komínem. Provázeli nás městem. Chodili světem. Hlas křepelčin rozléhal se osením.

Instrumentál ten významem svým nejvíce se podobá lokálu s předložkou *po*. Tak na př. v posledních dvou větách mohlo by se dobré též říci: *pó osení* m. *osením*, *pó světu* m. *světem*.

Prostý akkusativ na otázku *kde?* je *prostřed*: Prostřed svých přátel člověk nejšťastnější. Sacha stojí prostřed města.

§. 276. Čas na otázku *kdy?* označujeme z prostých pádů nejčastěji genitivem, řidčeji instrumentálem; na otázku *pokud?* akkusativem.

Té nocí přibylo vody. Času večerního vyšly sme všecky společně. Tři Boží hody světme roku každého. Časem štěstí samo do rukou leze. Dnem i nocí na stráži byli. Včera mne dlaně celou hodinu svrbčela. Velmi krátký čas žili byli.

§. 277. Spůsob označujeme trojím činem, totiž: dle jakosti, dle kolikosti a dle vztaznosti (*qualitas*, *quantitas*, a *relatio*).

Dle jakosti určujeme spůsob na otázku *jak?*

1) samotným instrumentálem.

Dal mu *darem* třicet hřiven zlata. Dobře jest vojákům plným *krokem* choditi, *honem* běhati. Kůň jde *krokem*, *klusem*, žene se *cválem*, *úprkem*, *úpadem*. Hospodář dcerí své věnem dal sedlský statek. Pole *úhorem* leží. Po válce všecka země *poustkou* zůstala.

2) pády s předložkami: *bez*, *s* (s instr.), *na* (s akk.), *po* (s dat.) a některými jinými.

Žádný bez práce nejí koláče. S velikou radostí nás propustil. Proti Alexandrovi na hlas křičeli. Vyslovovatí po německu; nositi se po francouzku a t. d.

3) příslovkami, ježto jakost znamenají: *jak*, *tak*, *nijak*, *dobře*, *zle* a t. d.

Bůh své divně cvičí. Vyšší k nižším přivítavě se mějte. Zrádce mluví sladce.

4) srovnáním, o čemž nížeji řec bude.

§. 278. Dle kolikosti určujeme spůsob na otázky: *kolik?* *kolikrát?* *po kolik?* *zač?* a t. d.

1) akkusativem u přídavných jmen: *dlouhý*, *hluboký*, *široký*, *vysoký*, *veliký*, *tlustý*, *daleký*, *dlušen*, *starý* a podobných na př. dva lokte *dlouhý*, tři pídi *tlustý*, dvě míle vzdálený, čtyry roky *starý* a t. d.

Místo mnohých těchto přídavných potřebujeme často i podstatných jmen: *zdél-i*, *zhloub-i*, *zšíř-i*, *zvýš-i*, *ztloušt-i*, *zvíc-i*, *zdál-i*, *zhroub-i*; míra délky, hloubky a t. d. klade se tu vždy do genitivu.

Následující věta: „Ohrada byla dva sáhy *dlouhá* a tři lokte *široká*“ dobré zní i takto: „Ohrada byla dvou sáhů *zdélí* a tří loket *zšíří*.“ — Naše studně má dvacetí stop *zhloubi*. *Ztlouští* prstu, *ztlouští* stromu. Koprník jest bylina *zvýší* dvou loket. *Zvýši* meče, sáku, člověka. Emaus je od Jerusalenia šedesáti honův *zdálí*. Koule dvou pěsti *zhroubi*. Pes *zvící* telete.

2) Příslovkami kolikosti: *jednou*, *dvakrát*, *málo*, *mnoho*, *velmi* a jinými, pak pády s předložkami: *do*, *z*, *po* (s lok.), *na* a *s* (s akk.), *za* (s akk. a instr.) a t. d.

Postim se dvakrát za týden. Pták nenesе všechn vaječ pojednou, ale po jednom. Poklésky jedny za druhými anebo po druhých povstávaly.

§. 279. Máme-li označiti, že dvě osoby anebo dvě věci působením či vlastnosti nějakou rovno-

měrně vládnou neb nevládnou, spojujeme jména jejich *slovy jako* a *co*.

Bezbožníci hynou jako tráva. *Zdeněk* je pilný jako včela. *Materský jazyk* svůj cti *co* (m. jako) zlato.

Mluvíce tak, stahujeme vlastně dvě věty v jednu na př. první z vět předešlých vznikla z těchto dvou: *Bezbožníci tak* hynou, jako tráva *hyne*; druhá z vět: *Zdeněk* je *tak* pilný, jako je včela *pijná*; poslední z vět: *Materský jazyk* svůj *tak* cti, jako *ctiš* zlato.

Často se však to, s čím něco přirovnáváme, kláde do instrumentálu, kterýž pak slove srovnávací m.

Krev potůčkem (jako potůček) teče. Voda *erčkem* se prýší. Dům *popelem* lehl. Vzchopil se *jelenem* (jako jelen). Zařval *jarým turem* (jako jarý tur). Stojí *panáckem*.

§. 280. K označení toho, že působení anebo vlastnost nějaká jedné ze srovnvaných osob neb věci náleží neb nenáleží větší měrou nežli druhé, jsou u přídavných jmen a u příslovek stupně.

Po srovnavatelích stává jméno druhé ze srovnvaných osob neb věci s předslovkou *než* čili *nešli* a *jako*, i rovná se pádem jménu první ze srovnvaných osob nebo věci; na př. Pavel krásněji píše než Ondřej. Pavel je pilnější nežli Ondřej.

Pak-li žádné z těchto příslovek neklademe, stojí jméno druhé ze srovnvaných osob a věci nejčastěji v genitivě bez předložky anebo v akkusativě s *nad*.

Pavel krásněji píše Ondřeje. Není služebník větší pána svého. Nevinnost spanilejší jest krásy tělesné. Moudrost dražší jest nadě všecko zboží. Nad pověst žádného ve světě ryhlejšího posla nesí.

Po svrchovatelích jméno druhé ze srovnávaných osob neb věci stává se *z*, anebo v akkusativě s *nad*, v instrumentále s *mezi*, anebo posléze v prostém genitivě; na př. Petr nejkrásněji piše *ze* všech žáků, č. *nade* všecky žáky č. *mezi* všemi žáky, č. všech žáků (§. 258).

§. 281. Míru toho, čím jedna ze srovnávaných osob neb věci převyšuje druhou, vyslovujeme nyní nejčastěji akkusativem s předložkou *o*. Někdejšího instrumentálu míry užíváme jen u příslovek *mnohem* a *málem*, potom u spojek *čím — tím*.

Pavel *o rok (rokem)* jest starší než Ondřej. Pavel *mnohem* (*o mnoho*) pěkněji piše než Ondřej. Bez jazyka byl by člověk *málem* (*o málo*) více než-li zvíře. Lakomec *čím* více má, *tím* více žádá.

Míra označuje se instrumentálem i tehdy, když chceme říci, podle čeho se co děje.

Jakou *měrou* měříte, takovou vám bude odměřeno. *Příkladem* předků svých stateční budě. Nejduej *obyčejem* lidí nerozumujících.

§. 282. Dle toho, k čemu se co vztahuje anebo čeho se co dotýče, určujeme spůsob:

1) příslovkou *strany*, předložkami *dle* čili *podle* s genitivem a *proti* s dativem.

Bůh bude bítí hřišníka i strany těla i strany duše. Člověk vše dle svého zraku vidí v světle nebo v mraku. Ruce proti nohám krátké jsou a k chůzi neschopné.

2) Prostým instrumentálem.

Já jsem *rodem* (co se rodu týče) Čech. Po smrti *tělem* se rozpadneme v prach. *Osvouc*, *věkem* a *mravy* vzácnější byl nad jiné. Blahoslavení chudi *duchem*. Pokorný buď *myslí* i *postavou*. *Mlčením* byl sem k něměmu podoben.

§. 283. Příslovkovým určením posléze oznamujeme příčinu čili vůbec to, proč se co děje nebo říká.

Příčinu rozeznáváme trojí: věcnou, rozumovou a mravní (realer, logischer a moralischer Grund, lat. realis, logica a moralis causa). Věcná příčina též jest trojí: skutečná, možná a připustená.

Skutečná příčina buď jest činná, buď trpná.

§. 284. Činnou zoveme každou takovou příčinu, která je sama o sobě s to, aby spůsobila účinek anebo skutek nějaký. Činná příčina vyslovuje se kromě instrumentálu i předložkami *od* a *z* s genitivem, *pro* i *za* s akkusativem.

Hladem a *šízni* život mře. Lid se strachem drkotá. V žaláři se *od smradu* č. *smradem* zadusili. Údy chřadly *pro nedostatek* potravy (t. j. proto že se jim nedostávalo potravy). Raduji se z *přítomnosti* tvé (proto že's přítomný).

Osoby co činné příčiny zovou se původci (*Urheber*, *auctor*) a jména jejich stávají nejčastěji v gen. s *od*, řidčeji v instrumentále prostém anebo v akkusativě s předložkou *skrze*.

Od Boha všecky všeči svůj byt mají a *jím* (jináče: *skrzé* *něho*) stojí. Na Děvině *Mojmirem* (*od* anebo *skrzé* *Mojmíra*) založen byl chrám.

§. 285. Trpná příčina nepůsobí sama o sobě, nébrž jen tehdy, když jí kdo k vykonání něčeho potřebuje, a zove se buď nástrojem buď prostředkem buď látkou (Werkzeug, Mittel a Stoff; instrumentum, medium a materia). Nástroj čili věc, kterou se něco dělá, vyslovujeme vždy prostým instrumentálem: Proto pád ten zoveme *nástrojným*.

Kyjí až do smrti pránj byli. Železo železem se ostří.
Utrhač jazykem více raní, než nepřítel ostrou zbraní.

Osoby, když se jich co nástrojů k dosažení nějakého cíle potřebuje, zovou se prostředkem, a jméno jejich stává nejčastěji v akk. s předložkou *skrze*, řidčeji v lokále s *po*.

Mnohý skrze malého (t. člověka) dojde cíle velikého. První rodiče skrze díbla k hříchu byli přivedeni. Poslali sme to po strážném. Dostal sem list od otce po sestře.

Jména odtažitá, co prostředky stávají též často v instrumentále prostém.

Mlčením člověk mnoho řeči odbude. Okušením rozeznáváme mezi sladkým a hořkým. Rozkoš vábí lahodou a lstí.

Látku čili věc, ze které se co dělá, znamenáme s předložkou *z*, řidčeji s *od*.

Bůh všecko stvořil z nicého. Spojení těla našeho z kostí, chrustáček i svazík složeno jest. Kovář všeliké věci od železa dělá. Přemnoho v knížecí pokladnici jest věci od zlata a stříbra.

§. 286. Možná přičina nazývá se *výminkou* (die Bedingung, conditio). Výminka se však obyčejně vedlejší větou vyslovuje, řidčeji samotným příslovkovým určením.

Tak na př. když řekneme: Slálými déšti úrody zkázu berou, nevyslovíme výminky čistým instrumentálem tak jasně, jako kdybychom místo něho vedlejší věty užili, říkouce: Prší-li stále — ánebo — Když stále prší, úrody zkázu berou.

§. 287. Přičina, proti které se něco děje, zove se připuštěním čili připustkou (Eimräumung, concessio) a znamená se v jednoduchých větách nejčastěji dativem s předložkou *proti* nebo předložkou *přes* s akkusativem. *Navzdor*, *navzdory* klade se tehdy jen, když se skutečně něco na vzdory někomu děje.

Žák přes vši pilnosť nedokonal úlohy. Syn proti vůli otcově stal se vojákom. Přes to přes všecko listy rozeslány byly. Julian navzdor proroctvím Spasitelevým znova chtěl vystavěti chrám jerusalemský.

Máme-li však přípustku vysloviti vedlejší větou, potřebujeme k tomu nejčastěji spojek *ačkoli* — *přece*, ancho jen první z nich, druhou zamítujíce.

Ačkoli žák byl všemožně pilný, nedokonal přece úlohy. Syn se stal vojákom, ačkoli tomu otec nechtěl. Julian chtěl chrámu vystavěti, ačkoliv Spasitel byl předpověděl, že a t. d.

§. 288. Rozumová příčina zove se důvodem neb důkazem, a znamená to, proč o podmětě nějakém tak neb onak myslíme a mluvíme. Příčinu tu vysvětlujeme v jednoduchých větách předložkami *dle* čili *podle* a *z* s genitivem, lokálem s *po*, zřídkakdy samotným instrumentálem.

Není v světě, podle mého vědomí (mým vědomím), věci skvostnější nad dobré svědomí. Poznati ptáka po péři a člověka po řeči. Vím to ze zkušenosti.

§. 289. Mravní příčina slove pohnutkou (Beweggrund), účinek její pak účelem čili cílem (Zweck) a bývá vyslovována samotným instrumentálem, pak dativem s *k*, *k libosti*, *k vůli*, genitivem se *z* a akkusativem s *na* i *pro*.

Svatí mučennici za trapiče těl svých příkladem svatého Štěpána se modlili. Krovovým rozkázaním mnoho lesů popáleno bylo. Lidé jsou stvořeni k práci. Ostatek života svého k užitku bližním svým ztrávil. Kain zabil Abela ze závisti. Pestrota květin lučních očim jest k libosti. Táhl Uhrům proti Vlachům na pomoc. Kristus Pán narodil se pro spasení věrných lidí.

B) **• složené větě.**

§. 290. Složená věta záleží ve spojení dvou nebo více jednoduchých vět v jeden celek, na př.: Bratr piše a sestra se učí. Bratr poslal sestře list, kterým jí oznamuje, že se mu dobře vede.

V prvním z těchto příkladů spojeny jsou dvě věty v jednu spojkou *a*; ve druhém tři věty spojkou *že* a vztažným zájmenem *kterým*.

Jednotlivé věty co částky složených vět mají se vůbec dvojím spůsobem jedna ke druhé; buď totiž každá z nich i sama o sobě, buď jen jedna spolu s druhou úplně myšlenku vyslovuje. Věty, kteréž i samy o sobě znamenají úplně myšlenky, zovou se samostatnými čili neodvislými. Takové jsou na př. tyto: Bratr piše a sestra se učí. Naopak věty takové, které jen vespolek znamenají myšlenku nějakou, slovou odvislými čili nesamostatnými.

Jedna z nich je vždy hlavní (Hauptsatz) a druhá pobočná či vedlejší (Nebensatz). Pobočná je na př. druhá z těchto vět: Bratr oznamil sestře, že se mu dobře vede.

Spojení dvou aneb i více samostatných vět v jeden celek zove se souřadně (beigeordnet, coordinate) složenou větou, na př. Bratr piše a sestra se učí.

Pakli takový celek záleží v jedné hlavní a jedné pobočné větě anebo u více hlavních a více pobočných větách, nazývá se větou podřízeně (untergeordnet, subordinate) složenou čili souvětím (Satzgesüge), na př. Bratr oznamí-

mil sestře, že se mu dobré vede. Bratr poslal sestře list, kterým ji oznuamuje, že se mu dobré vede.

První z těchto souvěti záleží ve dvou větách, z nichž první je hlavní a druhá pobočná. Ve druhém souvěti naopak jsou dvě pobočné věty. První z nich spojena je s hlavní větou vztazným zájmenem *kterým*, druhá sloučena je s ní spojkou *že*.

§. 291. Aby věty, ať souřadně nebo podřízeně, spolu mohly být složeny, třeba jest, aby se vnitřně čili smyslem jedna ke druhé hodily, anebo aby jedna s druhou něco měla společného, jako na př.: **Učitel mluví a žák poslouchá.** Žák má poslouchati, když učitel mluví.

Kdo by takto řekl: Slunce svítí a žák poslouchá, anebo: Žák má poslouchati, když slunce svítí, nesmyslně by spojoval, co k sobě nikterak nepatří.

Nieméně není třeba, aby spojení dvou vět vždy označeno bylo i také zevnitřně. Tak na př. místo „Bratr piše a sestra se učí“ můžeme i bez spojky a říci: „Bratr piše, sestra se učí“. V písme a tisku se mezi takové věty klade čárka.

Podobně je zamlčena spojka a aneb ale v příslivích:

Člověk míní, Pán Bůh mění. Pravdu sobě mluvme, dobrí spolu budeme.

Obyčejně však věty složené bývají i zevnitřně spojovány a sice:

1) spojkami, jako: *a*, *i*, *ale*, *aneb*, *aby*, *že* a j.;

2) vztaznými zájmeny a příslivkami od zájmen těch odvedenými, jako: *jenž*, *který*, *kdo*, *co*, *čím*, *jak*, *kam*, *kde*, *kterak* a t. d. (§. 227).

1) O souřadně složené větě.

§. 292. Souřadně složená věta záleží ve dvou neb i více samostatných větách, ježto spolu spojeny jsou v jeden celek.

Věty tak složené jedna ke druhé mají se trojnásobně:

a) buďto oběma vysloveny jsou takové myšlenky, které vůbec nějak k sobě vespolek patří, na př. Otec piše a matka šije;

b) buď druhá ze souřadně složených vět znamená něco protivného tomu, co v první z nich vysloveno jest, na př. Krása pomine časem, ale cnost zůstane na věky; anebo

c) konečně druhá z takových vět obsahuje nějakou toho příčinu, co první z nich řečeno jest, na př. Žáci mají býti poslušni, nebo neposlušnost je hřich.

Podle toho rozeznáváme tři druhy souřadných vět a spojek: slučovací, odporovací a příčinné (copulativa, adversativae a causales).

§. 293. Slučovací spojky spojují dvě neb i více takových samostatných vět, které vůbec nějak k sobě vespolek patří.

Spojky tyto jsou trojnásobné:

1) čistě slučovací, jako: *a, i, téš, ba i* aneb *ano i, kromě toho, potom; i — i, ani — ani, jak — tak, i, nejen* neb *netolikو — než i* aneb *ale i, nýbrž i;*

2) dělitelně slučovací, jako: *dilem — dilem, leč — leč, již — již, at — at, tu — tu;*

předněž, dále, konečně, naposledy, nejprve, po prve, po druhé, jelikož — tolikož.

3) vykladatelně slučovací, jako: *a sice aneb a to, totiž anebo totižto, jako, jelikož, pokud.*

Šestí bezbožného podezřelé jest *a* samo od sebe klesá. Může **Bůh** do času nešlechetnosti bezbožných přehlídati, *ba i* dobrý **člověk** věci jim udíleti. Chraň se *ne* hřichu *toliko*, ale i přeležitosti **K** němu se varuj. *Leč (ale)* přítel, *leč (ale)* nepřítel, vždy jest tvůj bližní. *Tu* mne hlava holela, *tu* zas noha brněla. Kratochvílí se nikdo *ani* nenají *ani* nenapije. Dvojího spůsobu jsou rostliny bezkvěté čili tajnosnubné, *totiž* bezlistné a listnaté; koumě **předné** patří chaluchy, **sadruhé** lišeňníky, **satreti** houbky. Řeči **prázdné**, **jelikož (pokud)** možná, hled' ukrátit. *Tolikož* vzdalen jest východ od západu, *jelikož* sever od jihu.

S. 294. I odporovacími spojkami slučují se samostatné věty, z nichžto druhá označuje něco protivného tomu, což v první vyrčeno jest. Spojky ty jsou též trojnásobné, a sice:

1) čistě odporovací, jako: *ale, než něbráš, však, pak, proti tomu, naopak;*

2) přípustitelně odporovací: *mezitím, přece anebo přec, nicméně však (ale), sice — ale (však), ač, ačkoli, ač jestli;*

3) rozlučitelně odporovací: *anebo, aneb — aneb, bud — anebo, bud — bud, či — čili; sic, jináč, sic jinak a t. d.*

Slibuje hory doly, *ale* nic nečini. Na sníd, *ač* každý čeká, **přece** se jí každý leká. Hled' si chleba vydělati; **sic** ho musíš **vyžebrati**. *Bud'* mlč, *anebo* s rozumem mluv. Jezdec koně *anebo* hvízdáním a hlazením rukou krotí, *anebo* ostruhami pobídá. *Bud'* tak, *bud'* jinak, vždy nějak bude. Přineste, *ač* co máte. **Ač** mi kdo otevře, vejdu. *Ač* nerad, vůli vaši vyplním. Jsi bohatý, nejsi *však* moudrý! Střez se tichých vod; *sice* v hlubin-

nách jejích utoneš. Vše s rozvalou počinej; *sic jinak* marně budeš bycha honiti.

§. 295. Přičinné spojky slučují také samostatné věty, z nichž druhá znamená přičinu aneb důvod toho, co v první vysloveno. Takové jsou: *nebo*, *proto*, *ještě*, *tedy*, *následovně*, *poněvadž* a t. d. Před ně se na mnoze klade čárka s tečkou, jako před *sic jináč*, *sic jinak*.

Strom nesmí mít vláhy na zbyt; *nebo* zbytečná mokrost kořen na zkázu přivodí. Jeden jazyk dal nám Bůh, dvě uši; *proto* slyšel více nežli mluvit sluší. Při mně bezbožných skutků nevidíš; podle čeho mě *tedy* za bezbožného máš?

§. 296. K souřadně složeným větám naleží i stažené čili takové věty, ve kterých buď jest několik podmětův a příslukův, buď několik přívlastkův, předmětův a přísluvkových určení.

Otec a matka tebe nemilují. Tělo jest nejen stánkem, ale i nástrojem duše rozumné. Práce tichá a společná oslavu vlasti získá i prospěch.

Tyto věty proto slovou staženými, že vznikly vlastně spojením dvou neb i více takových vět, které některými částkami společně vládnou.

Tak na př. první z dotčených vět vznikla z téhoto dvou: *Otec tebe nemiluje a matka tebe nemiluje.* Předmět *tebe*, oběma společný, jednou se vynechal a příslušek *miluje* krómě toho přeložil se do množného čísla. Mohl by však i v jednotném zůstati, a celá ta věta takto by zněla: *Otec a matka tebe nemiluj-e (m.-)i.*

§. 297. Shoda příslušku s podmětem u stažených vět řídí se následujícimi pravidly:

1) Jsou-li rozličné osoby podmětem, tehdy příslušek stává v přednější z nich, a sice množně.

Já a otec jedno js-me. Já a matka tvá i bratří tvoji bude-me se tobě klaněti. Ty a sestra tvá js-te pilní. Němci v případě tom zvláště předkládají slovesu i zájmena osobná wir, ihr, vyslovujíce první a třetí z vět předešlých obyčejně takto: Ich und der Vater, wir sind eins. Du und deine Schwester, ihr seid fleissig.

2) Jsou-li podměty rozličného rodu, stojí přísudek buď v přednějším rodě množného čísla, buď se srovnává i co do rodu i co do čísla s podmětem, který jeho jest nejbližší.

Otec a matka mně opustil-i. Lidé a hovada pohynul-i. Ani naříkání ani výmluva nepostačil-a.

3) Jsou-li podměty jednotného čísla, může po nich přísudek i jednotný i množný státi.

Pokrm a nápoj udržuj-e a zachováv-á život lidský. Cvičení a skušení dáv-á umění. Manželka a dcera mrtvého stál-y u mar. Štěstí a neštěstí soused-y sobě js-on.

Často i po jednotném podmětě, stojí-li vedle něho nějaký instrumentál s předložkou *s*, znamenající společníka neb společnici, přísudek v množném čísle se vyskytá.

Přemysl s Libuší na Libin se vrátil-i. Setník se strážným spal-i.

2) O podřízeně složené větě čili o souvěti.

§. 298. Souvěti záleží ve spojení v jeden celek takových vět, z nichžto nejméně jedna je hlavní a jedna pobočná; na př. Otec napomíнал syna, aby se pilně učil. Syn slíbil otci, že se bude pilně učiti všemu, co mu koli učitel přikáže.

První těchto souvěti záleží ve dvou větách. První věta je hlavní a druhá vedlejší; spojeny jsou spojkou *aby*. Ve druhém sou-

věti splyvají tři věty v jeden celek. Jedna z nich je hlavní a dvě jsou pobočné. První z pobočných spojena je spojkou *že* s hlavní větou, a druhá zájmenem *co* s předcházející pobočnou.

§. 299. Pobočné věty dělíme vůbec na podmětné, přisudkové, přivlastkové, předmětné a přislovkové.

Každá pobočná věta totiž znamená něco takového, co by v jednoduché větě, kdy by se jí samotnou celé souvětí vyslovilo, bylo buď podmětem, buď přisudkem, buď přivlastkem, buď předmětem, buď konečně přislovkovým určením; na př. Trestu je lhoden, *kdo* *lše*. Bůh je ten, *který* *všecko stvoril*. Člověk, *který* *hřeší*, je trestu hodен. Žák uznal, *že* *pochybíl*. Člověk nevidí, *když* *je tma*.

Poboční věta prvního z těch souvětí je podmětná, protože právě to znamená, co podmět *lhář* v této jednoduché větě: *Lhář* je trestu hoden. Ve druhém souvětí rovná se zase pobočná věta přisudku této věty jednoduché: Bůh je *stvoritel všeho*, a proto jest přisudková. Vedlejší věta třetího souvětí je přivlastková, protože právě to vyslovuje, co přivlastek *hřešici* v této větě jednoduché: Člověk *hřešici* je trestu hoden. Ve čtvrtém souvětí znamená pobočná věta předmět této věty jednoduché: Žák uznal *pochybení své*, a proto je předmětná. V pátém souvětí konečně je pobočná věta přislovkovou, proto že se rovná významem přislovkovému určení této jednoduché věty: Člověk *po tmě* nevidí.

§. 300. Pobočné věty s hlavními aneb i s jinými pobočnými spojujeme spojidle, jakož jsou: *že*, *když*, *který*, *kdo* a j.

Každé takové spojidlo záleží vlastně ve dvou částkách. První částkou je vždy zájmeno aneb přislovka ukazovacího významu, druhou pak bývá vztažné zájmeno neb přislovka, na př. *ten*—*jenž*, *ten*—*kdo*, *to*—*co*, *tím*—*čím*, *tam*—*kam*, *tehdá*—*když* a t. d.

Ukazovací částka často se zamítá.

Kdo chce učeným býti, učiti se musí (m. *ten* se učiti musí). *Ce* tě nepálí, nehas (m. *toho* nehas). *Vím* (m. *vím to*), že mě rád máš. *Kde* tě rádi mají, (m. *tam*) nečasto bývej. Nepríšel, si na svět (*tehdá*), *kdy-s* chtěl; neprůjděš také z něho (*tehdá*), *kdy* chtítí budeš.

Není třeba, aby pobočná věta vždy stála po té větě, ku které právě patří, nébrž může i přední nebo vnitř v ní postavena býti. Je-li pobočná věta do hlavní vložena, mívá vždy i před sebou i za sebou čárku; jináče hlavní věta od pobočné odděluje se ještě jednou čárkou.

Tak na př. souvětlí „Ten nevěje, kdo neseje“ může i obráceně znít: „Kdo neseje, ten nevěje“, anebo takto: „Ten, kdo neseje, nevěje“.

Náuka

o

Skládání listův a písemností jednacích.

Úvod.

(Učitelům).

Listy čili dopisy (psaní) a písemnosti jednací slouží k tomu, abychom jimi myšlény své písemně pronášeli a takto je osobám jiným na jevo dávali. Nikdo se bez nich v obecném životě obejít nemůže. I musí tedy každému, ač chce-li se vlastní škody vystříci, natom záležeti, aby se je skládati a spisovati naučil.

První k tomu poučení dívá škola, a jmenovitě škola obecná. Proto třeba dorozuměti se o to, jak si učitel při poučování takovém počinat a jakou měrou se jím zanášeti má.

Listy a písemnosti jednaci, hledíme-li k podstatě jejich, nejsou nic jiného, nežli sestavení vět k vůli jistému úmyslu. Kdo věty úmyslem takovými sestavovati chce, má napřed již býti vycvičen v myšlení a v pořádném pronášení myšlének, nad to pak má býti bližeji povědom v tom oboru života společenského, pro něž písemnosti takových zapotřebí jest.

Z toho viděti, že by nemístné bylo, aby se v skládání listů a písemnosti jednacích soustavně dříve vyučovalo, než krátce před ukončením celého času školního. Jen v té době předpokládati lze, že vyučování v jazyku materském, podle pořádu učebnými knihami naznačeného, již svršeno jest, a žáci že duchovně tak jsou dospělí, aby požadavkům života společenského porozuměli. O písemnostech jednacích platí to bez výminky; o listech vždy aspoň potud, pokud se jedná o navedení soustavné k rozličným spůsobům písemného vyřizování, k výrazům jednomu každému spůsobu příslušným a k šetření ohledův zevnitřních. Psaní listův samosebou může a má mnohem časněji v oboru vyučování školního potaženo býti; není k tomu nic více zapotřebí, než aby žák to, co někomu vyřídit chce, dovedl i také napsati.

S tím počítí lze již ve druhé třídě. Učitel dej žákům k. p. za předlohy krasopisné několik krátkých listů, jichž pochopení jim na snadě jest, a propracuj je s žáky, až by jim dokonale porozuměli. Aby si je pevněji v paměti vstípili a spůsob jejich lépe k vědomí si uvedli, užitečno bude, dáti jim je několikráté opsati. Po takovéto připravě možné bude uložiti žákům, aby podle oněch vzorů vypracovali jiné podobné listy, ovšem vždy o věcech, které jsou jim dobré známy.

V třetí třídě naskytne se dobrá příležitost ke cviku ve skládání listů při náuce o zájmenech (Druhá čít. a ml. str. 265). I tu budiž za pravidlo, aby žáci dané jim za vzor listy opisovali, a jmenovitě pořádek, jakým myšlének k jistému

účelu písemně pronášeti a sestavovati třeba, pochopiti se snažili. Že pak učitel na pouhém přepisování nepřestane, nébrž žáky k samostatnému skládání listů povede, samo sebou se rozumí. Příklady ať bere z oboru toho, kam zkušenost žáků sahá. Skladba vět nicméně ať je již složitější; věty žádací a tázací ať se střídají s větami vypravovacími, a věty pobočné ať všelijak do hlavních se vkládají.

Listy za vzor dané ať důkladně se propracují; učitel nech probírá napřed větu po větě, a potom list co celek. Když si žáci několik listů takovým rozborem a doslovním opisováním dobře vštípili, uloží se jim, aby osnovu jejich, proměnivše okolnosti, zjinačili. Konečně pak se jim dá jen předmět k listu, kterýž sami co do spořádání myšlének a zevnější formy vypracují. Toto poslední jest cíl a konec metodického cviku ve třetí třídě.

Důležitý prostředek k nabytí té lbitosti a umělosti, kteréž ke skládání listů třeba, jsou popisy. I s těmi již ve třetí třídě bez nesnáze počíti lze. Žáci zajisté, popisujíce věci, uvykají myšlenky podle jistého rozumného postupu sestavovati a o věcech viděných určitě to vypovídati, což na nich paměti hodného jest.

Druhá čítanka a mluvnice podává na str. 323—328 vzory popisu, návěští (ježto vlastně nic jiného není nežli popis ve zvláštní formě), vysvědčení, kvitance, účtu, listu přijímacího, plnomocnství a dlužního úpisu. Účel přídavků těchto jest dvojí. V městských čtverotřídných školách jsou žáci, ač jest-li vy-

učování posud bylo řádné a důkladné, v 3. třídě jistě již blízci toho, aby písemnostem podobným porozumívali, třeba by jich nápodobovati nedovedli. Člověk ostatně snadno dovede udělati, čemu v podstatě rozumí. Ve školách vesnických a v městských trojtřídných se s Druhou čítankou i mluvnicí vyučování dokončuje, i jest nevyhnutelné, aby i na školách těchto žáci aspoň jednodušší a nejobecnější tvary písemnosti jednacích poznali. Učitel neopomene, aby, vezma přístup ode vzorů v knize daných, širší o nich poučení připojil a žáky, aspoň schopnější, ke skládání samostatnému vedl. V příčině té jistě mu poslouží i Náuka tato. Postup u výkladu písemnosti jednacích, na tomto stupni nejpřihodnější i bude asi tento:

Učitel vypravuje žákům o takových okolnostech obyčejného života, které k věci jsou příhodny. Z toho žáci ponenáhlu se dovtipí, proč asi té neb oné písemnosti zapotřebí jest, a proč jisté formy v ní šetřiti sluší. Příklady v knize dané se potom několikráté pročtou, a známky, ve formě jejich podstatné jsoucí, proberou se otázkami a odpovědmi. Takovým během podaří se žákům, aby se při každém příkladu domyslili, nač a proč se jim asi předkládá a co v něm podstatného jest, k. p. že v listu přijímacím státi musí, kdo přijal, co přijal, od koho a kdy? anebo v kvitanci, jakou sumu peněz kdo obdržel, od koho, zač a kdy? anebo v účtu jaké kusy dila odvedeny byly, v jaké ceně? jak veliký byl úhrnek peněz zúčtovaných, kdo účet vydává a komu?

Opatrné a pozorné rozbírání snadnějších písemnosti jednacích postačí ve třetí třídě, aby žák připraven byl k tomu, co ku konci celého času školního, totiž ve čtvrté třídě, vykonati se má.

Z toho, co posud řečeno, viděti jest, jak žáci vyučeni býti mají, než se jim Náuka tato do rukou dá. Obsah její přímo se zakládá na methodickém vycvičení, Prvou i Druhou čítankou připraveném, a účel její jest, aby vycvičení toho ku konci a svršení dovedla.

Dělí se na dvě části; v první se jedná o listech, v druhé o písemnostech jednacích. Listy jednací, ku konci částky první položené, jsou takořka mostem k vlastním písemnostem jednacím.

Ze sestavení, v Náuce této zachovávaného, poznati jest i pořádek, kterýž se při vyučování nejlépe hodí; napřed jdou příklady, pak poučení, a posléze úkoly.

Při listech rozličného obsahu úkoly naznačeny nejsou, poněvadž v jednom každém případě příliš závisejí na zvláštních okolnostech, aby se formulovati daly. Mimo to namítnou se větším dílem ze samého příkladu, když jej učitel se žáky pročítá a probírá. Hned při listu prvním namítá se úkol, ježto by se žákům dáti měl, totiž aby na něj napsali odpověď. Jakou měrou žák při úkolu tomto samočinným býti může, vysvitne z bližšího připatření. Odpověď na list Janův vždy jistě obsahovati bude žádané zprávy a díky za účastenství, oběma bratrům na jevo dané. Nicméně lze jest, co se obsahu dotýče, mysliti několikero možností, k. p.

- a) Václav a bratr jeho byli bouřkou přikvačeni a nenašli, kdeby se ukryli.
- b) Bouřka je sice zachvátila, ale mohli se scho-vati.
- c) Viděli sice bouřku se blížící, ale dorazili prvé domů, nežli se strhla, a t. d.

Jiného spůsobu úkol proveden jest při listu třetím. Věc totiž, kteráž nejprvě jen v podstatných kusech vyřízena byla, vypravuje se obširně a i s menšími okolnostmi.

Učitel vůbec sotva bude na rozpacích o příhodné příklady. Vystříhej se však ukládati žákům listy takové, kdeby se vpravovati měli do okolnosti, které jsou jim nepovědomy a o nichž přirozeným během mluviti nemohou. Proto nelze každého listu v příkladech daného užiti k odpovědi anebo k širšímu vypracování. Z některého nelze jinak kořistiti, nežli že jej učitel se žáky pročte, obsah jeho vysvětlí a podstatné v něm kusy ukáže. Toto poslední jest cvik při každém listu velmi užitečný.

K listům jednacím a k písemnostem jednacím připojeny jsou některé úkoly. Tím však nikterak miněno není, aby učitel jen na nich přestával.

Co se jmenovitě písemnosti jednacích dotýče, vytknuta byla nahore otázka, jakou měrou by jich škola obecná v oboru svůj potáhnouti měla. Neračíž nikdo zapominati, že vzdělávání žáků k jistému určitému oboru životním není úkolem školy obecné. Přitom i toho šetřiti sluší, že podle nynějsích poměrů obchodních jisté spůsoby písemnosti jednacích tištěny a litografo-vány se nacházejí, a že netřeba více, než prázdně

ve formulářích takových mezery vyplniti, ku př. listy nákladové, povozní, účty, kvítance na úroky, směnky; jiné zase že pro svou důležitost nebývají skládány bez pomoci právnické, k. p. dlužní úpis, smlouvy, závěty; konečně že největší počet jednacích písemností předpokládá známost okolnosti životních, které žákům školy obecné ani povědomy nejsou, neřku-li aby jim srozumitelný byly.

Naproti tomu právě jest úlohou vzdělávacího vyučování počátečného, aby věci vzdálené ponechala rozumu dětskému přiblíženy, těžko pochopitelné k pochopení usnadněny, neobvyklé opakoványm předkládáním a důkladným rozjímáním i promlouváním do oboru škušenosti žákův potaženy byly. To platí vůbec o všech předmětcch, kterým se na obecné škole učí, a tudiž i o písemnostech jednacích. Nahoře již naznačeno, kterak učitel ve třetí třídě s písemnostmi těmi nakládati má. Náuka tato vyměruje methodický postup cviku dalšího. Pojato do ní písemnosti jednacích více spůsobů, nežli by pro nejbližší potřebu žáků snad nutno bylo: ale nestalo se to proto, aby všecky, jak se v Náučce této nacházejí, od žáků byly i skládány. Z toho, byť to i možné bylo, mnoho by užitku nepošlo. Ale porozuměti jim ovšem mají; toť zajisté je prostředek, aby spůsobem duchovním do oboru života občanského uvedeni, aby na poměry, kteréž se den co den udati mohou a nezřídka kvapné, vždy pak zralé rozvahy požadují, byli připraveni, aby konečně toho přesvědčení došli, že v životě společenském opatrnosti, pořádku, zevrubnosti, správného myšlení a pronášení myšlének nezbytně jest zapotřebí, ač chce-li

se kdo škody ubrániti. Toto jest nejdůležitější strana všeho vyučování o písemnostech jednacích na škole obecné. Když žáci písemnostem těm takovou měrou porozuměli, pak jich snadno skládati dovedou, a stane se to jistě s užitkem, ač jestli jen učitel k tomu vybere takové úkoly, které myslného žákův oboru jsou bližší, a jestli se všeho vůbec přehánění vystříhati bude.

Tím, co posud řečeno, dosti bohdá označena jest látnka učebná, v Náuce této obsažená: čcho nad to třeba, kniha sama dopoví.

I. Dopisy čili listy.

Listy rozličného obsahu.

Příklady.

1.

(Dotaz.)

Milý Václave!

Starám se velice, aby Tebe anebo bratra Tvého včera nějaká nehoda nebyla poškala. Sotva že ste asi půl hodiny z naší zahrady byli, strhla se prudká bouřka; blýskalo se, hřmělo, vítr burácel a déšť se jen lit. Když u nás byl již silný příval, mohli ste vy asi v polovici cesty být. Matka tuze se mrzela na sebe, že Vás vůbec puštala. Tys však pravil o otcově příkažn., abyste v jistou dobu doma byli, a proto Vás zdržovati nechtěla. Potom teprv, když bouřka už nastala, velmi se nad Vaši nehodou rmoutila. Jsou-li jen už doma? — Však je přec na cestě dosti domů, kdeby se schovali. — Aby jen nepozbyli myslí! — Aj což, Václav tak snadno nepřijde v rozpaky, a dovede bratrovi pomoci. — Tak sme se vespolek strašili a těšili. Ode všech mám uloženo, abych se tázal, zdali ste šfastně domů dorazili a jak se Vám po cestě vedlo? Veliký nám všechném a zvláště dobrativé matece mé vděk učiniš, jestliže nám obširně popíšeš, jak ste včera pochodili. Učiň to dnes ještě a nevynechej žádné příhody, která se Vám udala. Před matkou to říci nesmím, ale radši bych byl u Vás býval v bouřce a lijavci, nežli domu pod bezpečnou střechou seděl.

Trůj Jan.

V Otmuchově, dne 28. července 1863.

2.

(Návěští.)

Milá sestro!

Raduj se s námi! Jindřich se navrátil. Včera, právě sme seděli u večeře, vstoupil nenadále do světnice. Můžeš si pojmýsliti naše překyapení. Drahá naše matka plakala radostí! Jindřicha sotva jsem poznal, tak velice se změnil: vyrostl do veysky i do síly a v tváři je všecken osmahlý. Je viděti, že žil pod jižním nebem. Hned po prvním uvítání ptal se po Tobě, po švakrovi a po Vašich dětech, dobré-li se Vám daří, dostali-li ste jeho psaní a t. d. Ptání a odpovídání nemělo konce. Bylo už po půlnoci a ještě sme rozprávěti neustali, až nám matka připomenula, že Jindřich po namáhavé ceste potřebuje odpočinku. Jindřich mne uložil, abych Tě o příjezdu jeho zpravil a Tobě výřídil, že, jak mile v Praze nejpilnější práce vykoná, k Vám se na několik dní odebrati míní. Pozdravujeme a líbáme Vás všecky.

*Tvůj**upřímný bratr**Josef.*

V Praze, dne 18. července 1863.

3.

(Žádost.)

Milý Karle!

Obrázková kniha, kterou's mi v neděli ukazoval, tak se mi zalíbila, že chci otce svého po prositi, aby mně také takovou koupil. Buď tak laskav a zapůjč mně ji na den, abych ji otci předložiti mohl. Neporušenou Ti ji zase navráti.

*Tvůj**Franěk.*

V Radohošticích, dne 12. dubna 1863.

(Týž list obšírněji.)

Milý Karle!

V neděli, když jsem u Vás byl, ukazoval jsi mi knihu, ve které všeliké rostliny, v krajině naší se vyskytající, vyobrazený jsou. Každému obrazu přidáno jest jméno bylinky, kterou představuje, a krátký popis její. Poznal jsem nejedno kvítí, ježto jsem předtím v lese nebo na louce byl vidival, i doveděl jsem se z knihy Tvé, jak se jmenuje a co památného do sebe má. Kniha ta se mi tak velice zalíbila, že mi nešla z mysli. I umínil jsem si, že budu šetřiti, až bych si také takovou koupiti mohl.

Pamatuješ se na přisloví, které nám pan učitel onehdy vysvětloval, že „člověk miní a Pán Bůh mění.“ Dnes jsem pravdivost jeho přijemně na sobě zkusil. Poslyš, co se stalo! O 5-hodinách vrátil se otec z procházky a vypravoval s veselou tváří, že se setkal s našim panem učitelem. Za chvíli zavolal mě do své světnice: „Fraňku! tvůj učitel je s tebou spokojen: to mě těší. I já bych ti rád udělal potěšení. Přemýšlej, co by ti zvláště bylo milého a zároveň také užitečného, a zejtra mi to pověz.“

Nemohu Tobě vypověditi, jak mi bylo blaze, když jsem slyšel otce, an takto mluví. Radostně políbil jsem mu ruku a přemýšlení mému brzo bylo konec. Netřeba Tobě dokládati, že jej o takovou obrázkovou knihu prositi budu.

Samou radostí nad obrázky rostlin zaponiněl jsem se v neděli podívat, jaký titul kniha má, tak že nevím, ani jak se jmenuje, ani kdo ji složil a kde vyšla.

Prosím Tě tedy ; milý Karle, pošli mně ji dnes ještě a dovol, abych ji až do zítřejšího poledne u sebe podržetí mohl. Pilně budu přihlédati, aby se jí nic nestalo a aby v určitý čas zase Tvých rukou došla. Spoléhám se na Tvou ochotu. Poroučej mne milým Svým rodičům a neopomeň mně dati příležitosť, abych se Ti odsloužil.

Tvůj

Franěk.

V Radohošticích, dne 12. dubna 1863.

5.

(Poděkování.)

Milý Ladislave !

Pán, kterého jsem o vánočních prázdninách u Vás byl viděl, ale jména jeho pozapomněl, přinesl mi dnes v poledne Tvé pozdravení a zapečetěný balíček, i pravil mi, že mi o tom co nejdříve psáti budeš. V první chvíli jsem nevěděl, co by zásilka ta znamenati měla. Avšak otvíraje balíček vzpomněl jsem si na přivětivou pří pověď, kterou's mi o vánocích byl učinil. „Na jaře“, pravil jsi tehdy, „pošlu ti květinová semena pro tvůj záhonek.“ Vérně jsi dostál slovu, i stydím se témař, že jsem tím byl překvapen.

Srdečné díky za dar Tvůj ! Užiji ho zcela podle Tvé rady; nebo v zahradnických vécech po kládám tebe za svého mistra. Toužebně očekávám Tvůj list, ve kterém mi oznámíš, jak s rozličnými semeny naložiti třeba. Cokoliv mi řekneš, bedlivě vyplním.

Ty pak zase, milý Ladislave , na jedno pamatuj. O svatodušních prázdninách bude záhonek můj plný květin z Tvých semen. Uvidíš, jak dar

Tvůj šetrně opatřím. Otec i matka pozdravují Tě i přejí si, abys letnice u nás ztrávil. Mně pak bys tím největší radosť spůsobil. Měj se dobře!

Tvůj

*povděčný
Prokop.*

V Sudislavi, dne 16. března 1860.

6.

(Návštěva a prosba.)

Milá přítelkyně!

Včerá večír překvapeni sme byli příjezdem otcovým. Z cesty své navrátil se dříve, nežli jsme se nadali, ba nežli on sám v úmyslu měl. Radost naše však brzy se pokalila, když jsme zvěděli, že chorobou ku kvapnému návratu byl přinucen. Dostal totiž zimnici, a jsou tomu již dvě neděle, co jí pozbyti nemůže. Neduživost ho tak velice na myslí sklíčila, že řízení, pro která se byl na cestu vydal, přetrhl a chvatem k nám pospíchal. Drahá matka doufá sice, že proměna v povětrí a domácí ošetřování brzy zase otce ke zdraví přivedou; přece však velmi se stará o něj a přemlouvá ho, aby se s lékařem poradil.

Není Tě tajno, milá přítelkyně, že otec můj od jakživa zvláštní důvěru chová k Vašemu domácímu lékáři. Proto mně matka uložila prosbu k Tobě, abys jej co nejdříve přiměla k výletu do Perunic, aby otce spatřil a upokojil. Rádi chceme, bude-li to otci prospěšno, pobyt svůj na venkově prodliti a vůbec všecko učiniti, co se kolí lékaři k vyléčení laskavého otce našeho nařídití uvidí. Popros pana doktora tedy, aby nás brzy návštěvou potěšil.

Ostatně upokojuje nás již to, že se otec po tu cílívili cití při dobrém duhu, ačkoli se obával, že se dnes zimnice zase navráti. Bože dej, aby tak zůstalo! Snad mu již proměna v povětrí, která prý v zimnici blahodějnou bývá, spůsobí úlevu. Doufejme, ale příliš se nato nespolehejme. Vždy nás lékař upokojí nejlépe. Požádej ho, aby přijít nemeškal, a přijmi napřed již srdečné díky mé za úsluhu, kterou nám prokážeš.

Tvá

*upřímná přítelkyně
Ludmila Kaichová.*

V Perunicích, dne 8. října 1858.

7.

(Zpráva a prosba.)

Velevážený pane Doktore!

Ráčili ste žádati, abych Vašnostem hned zprávu dal, kdyby se stav nemocného bratra mého snad pohoršil. Bohužel, neubáli sme se toho. Minulou noc spal velmi nepokojně, stěžoval si na silné bolesti hlavy a chvílemi dráždilo ho k vrhnutí. Podle Vašnostiina příkazu dal jsem mu předepsaného léku v určitou hodinu užívat, i prosím nyní o povelení, jak bych se dále zachovati měl. K nejvroucnějším díkům byste nás zavázali, kdybyste nemocného dnes jestě navštíviti laskavě Sobě neztižili. Pakli by zaměstnání Vašnostiino toho nedopouštělo, tedy prosím, abyste mi po dornčiteli toho to listu věděti dali, co bych až do nejbližší Vašnostiiny návštěvy nemocnému učiniti měl.

Osvědčuje všelikou úctu svou jsem Vašnostin
oddaný služebník
Václav Prkoš.

V Nekošni, dne 27. prosince 1860,

(Dotaz.)

Velevášený Pane!

Zvláštní příčina vede mne k tomu, abych se k Vašnosteně ochotnosti obrátil.

Míním na statku svém v Moranech založiti u větším rozměru štěpnou zahradu, i hledám k tomu zbehlého zahradníka.

Mezi těmi, kteří mně z rozličných stran byli schvalováni, jest mladý muž jménem Petr Svaroh z Libochovic. Jak vysvědčení jeho ukazují, pracoval pod vedením Vašnosteným v zahradách ratajských.

Na pohled se mi líbí, a jelikož jej Vašnosti ve vysvědčení chválíte, důvěruji se i v jeho zručnosti a zkušenosti. Žádal bych si také bližší zprávy o mravní jeho zachovalosti, prve nežli se s ním na dobro smluvím.

Jelikož dotčený Petr Svaroh po delší čas pod Vašnosteným dohledem byl a Vašnosti ste mnohonásobnou příležitostí měli, mysl i povahu jeho poznati, velice byste mne zavděčili, kdybyste mi úsudek svůj několika řádky věděti dát ráčili.

Račte mne omluviti, že Vašnosť tím obtěžuji, i račte býti bezpečen ochotou mou ke vzájemným službám.

Vašnosti

*oddaný
Václav Nučický.*

Místo a vročení.

9.

(Přání ke svátku.)

Předrahý Otče!

Svátek Váš připomíná mi mnohá a veliká dobrodiny, za něž lásce Vaši vděčen býti mám. Cítím předobře, jak málo jsem s to, abych se Vám za tuto lásku Vaši odměnil; i vím také, že, děj se co děj, nedovedu toho, abych Vám nahradil starosti, které sem Vám jak živ spůsobil, anebo splatil dobrodini, jichž sem z rukou Vašich tak hojnou měrou užil.

Pamětliv jsem i laskavého napomínání, jak ste horlivost mou pobouzel, slabosti a poklésky mé mně předkládal, a veškerou mou činnost na pravou dráhu uváděl. Není mne tajno, jak ste mírný a shovívavý k synu svému, a že jen toho žádáte, seč silou svou býti mohu. Ale cokoli mohu, s pomocí Boží vykonati chci; chci býti poslušen i pilen a ve všem lásky Vaší hoden. Denně chci modlit se k nebeskému otci o milost, aby mne silit k vyplnění úmyslu mého.

A učiním-li dosti žádostem Vašim a podaří-li se mi, abych Vám skutečně radosť spůsobil, tehdy bude vyplněno nejkrásnější přání, jaké bych Vám ke dnešnímu svátku přednéstí mohl. Dej Bůh vše-mohoucí; v jehož rukou spočívá všecko býti naše, aby dnové života Vašeho plynuli nezkaleně; dopřejž Vám tisicerého požehnání za všecko, čím Vám vděčen býti musím, i račiž mi zachovati otcovskou lásku Vaši.

Ruce Vám, nejdražší Otče, líbaje, jsem a zůstávám.

Váš

*poslušný syn
Jan.*

Místo a vročení.

10.

(Přání.)

Nejmilejší Rodiče!

Pohnutým srdcem zpomínám si dnes na četná a veliká dobrodiny, kteráž ste mi od narození mého až podnes prokázali.

Vám po Bohu děkovati mám za všecko, co jsem a co mám, za výživu, vychování i vzdělání.

Bůh milostivý tisiceronásobně Vám odplatiti ráčíž všecko, co ste mně koli dobrého prokázali. Mou pak bude svatou povinností, abych Vám poslušnosti a pilnosti působil potěšení. Tak doufám, že mne nepřestanete milovati jakožto

*Svého**poslušného syna**Zdenka.*

Misto a vročení.

11.

(Prosba za odpustění.)

Nejdražší Rodiče!

Posledním listem činíte mi výčitky pro posavádní mé chování. Zasloužil jsem je; nebot jsem jednal lehkomyслně a ne jak se na syna sluší. Hluboce citím, že trestu toho sem hoden, a lásky Vaší nehoden. Rozvážil sem všecko, co mi v listu svém na srdce kladete, i před Bohem sem si předsevzal, že vůle Vaše od nynějška bude mi zákonem, že se pilně učiti a ve škole neúhonně chovati budu. Spolužák můj Zlerad, který mne k nejednomu lehkému skutku zavedl, nesmí k nám páchnouti do domu; k prosbám mým mu to hospodář můj zakázal. Pan učitel přivolil k tomu, abych úkoly zanedbané o nejbližších dvou prázdn-

hých dnech nahradil. Ve čtvrtek a v neděli nehnul se z domu a nepřestanu pracovati, až všecko dohoním, cokoli sem za předešlých dnů promeškal. Svatě Vám slibuji, že se polepším a že Vám jak živ nikdy nespůsobím bolesti, jaké ste mou přičinou pocítili. Navratte mi zase lásku Svou! Promiňte poklésky, kterých z celého srdce lituji, jejichž následky jasné nyní vídím; já pak úsilovně se vynasnažím, abych se jich více nedopustil.

Až toto dopíši, bude dílo dnešního dne dokonáno, a až list zapečetím, nezbude mi, než prositi otce nebeského, aby mně propůjčil síly k vyplnění předsevzetí mého a drahým rodičům mým uštědřiti ráčil té útěchy, že na mně mají syna poslušného a vděčného. Bohdejž bych dnes usnul v nemylné důvěře, že se na mne nehněváte, že mi zase věřiti budete a neocenitelné lásky Své neodejmeme

Svému

*litosticímu synu
Janovi.*

V Poždivlkách, dne 12. června 1860.

12.

(Omluva.)

Milý příteli!

Knihu, kterou nyní posílám, měl jsi již před osmi dny dostati, jakož jsem Ti ústně byl přislíbil. Uznávám svou chybu, i prosím, abys mi tentokráté odpustil. Mohl bych se sice poněkud omluviti, ale ničím takovým, co by mně ospravedlniti stačilo. Kniha před osmi dny k navrácení skutečně byla připravena. Tu ji u mne spatřil

obapolný náš přítel Karel, ptal se, co obsahuje, roztoužil se pročistí jí a nepřestal na mne doléhati, až sem svolil, aby si ji na několik dní vzal. Zdali Tobě, jakož mi přislíbil, o tom věděti dal, není mi známo; ale tolik vím, že sem pro něj slovu svému nedostál. Odpusť, milý příteli, a zaplaš nevoli, kterou Ti prodlení to spůsobilo, pomysle nato, že kniha Tvá dvěma přátelům Tvým připravila utěšené chvíle. Aspoň z Karlova listu shledávám, že ho obsah její mocně dojal; já pak sám se vyznávám, že jsem ji od začátku až do konce s největší chutí čel, a těším se, že při nejbližším shledání — až se totiž opět udobříš — o některých místech šířeji pohovoříme a myslénky své spolu vyměníme.

Smím-li nyní k listu dnešnímu připojiti prosbu, abys mně zas nějakou knihu půjčil? Připraven jsem na tuhé výminky, učiniš-li mi po vůli. Avšak buď bezpečen, že hotov jsem i sebe tužší podstoupiti, abych chybou svou napravil.

Srdcečně Tě pozdravuje

Tvůj

Bohuslav Slonimský.

Místo a vročení.

13.

(Přátelská výčítka.)

Předrahý příteli!

Jsou tomu čtyry měsice, že jsem od Vás listu nedostal; tudiž jsem podnes bez odpovědi na poslední má psaní. Mlčení toto příliš dlouho trvá, abych je těžce nésti neměl. Přemítám všelijak, ale nemohu se dobrati příčiny. Jste-li snad nemocen? — to prý nejste. Vydal ste se snad na

cestu — to jste nyní nemohl. Přestal-li jste snad býti **jiným** přítelem? — toho mysliti nechci. Co koli **se** mi v jedné chvíli za příčinu mlčení Vašeho **namítne**, to hned v nejbližší již zamítám, a konec **koncem** nezbude mi nic jiného, nežli přesvědčení že v tom nějaká příčina vězeti musí.

Přemlouvám se sice, že delší mlčení nemusí vždy býti znamením přetrženého přátelství, tak jako pilné dopisování nebývá též důkazem přátelství trvajícího. Ale obvyklá Vaše pilnost v odpovědech na listy mé navnadila mne; přívětivé **zprávy** Vaše roztažily mne po dalších vědomostech s Vaší strany. A tak mne nepsání Vaše činí **nevrlým**, i nemohu na Vás pomyslíti, abych se **nestaral**. Prosím, račte mne vytrhnouti z této **nejistoty**; vzkažte mi, třeba jen několika řádky, že **jste** živ, zdráv a všelikou láskou oddán

Vašemu

*starosti plněmu
Janu Neosvětelovi.*

Místo a vročení.

14.

(Pozvání.)

Milý Gustave!

Toužebné přání mé se vyplnilo. Právě jsem dostal list od milého otce svého, kdež mi — po něvadž zprávy o mně jsou příznivé — dovoluje, abych soudruha, jejž jsem mu jako výtečného žáka a přítele svého byl líčil, na prázdniny domů s sebou přivezl.

Kdoby tento soudruh byl, Tobě dopovídati nemusím. Postarej se jén o to, abys, jakmile bude po zkoušce a vysvědčení v Tvých rukou, tlumok na cestu měl připravený, ať městu co nejdříve výhost dáti můžeme. Nepřipouštěj si k myslí, že přijdeš mezi cizí lidi. Rodičům mým znám jsi již z listů mých, a vysvědčení Tvé dobré jejich o Tobě mínění jen zveličí. Jako městákovci bude Ti zdrávo, tráviti několik neděl na čerstvém povětrí horském, a mnou jistě nic nesejde, abych Ti domov můj, seč budu, učinil příjemným.

Až drahým svým rodičům obsah těchto řádků oznámiš, neopomeň mne jim poroučeti a jim říci, že příští neděli sám přijdu, abych Tebe jménem otce svého k nastávajícím prázdninám vyprosil.

Srdečně Tě pozdravuje

Tvůj

*upřímný
Emanuel.*

Ve Vonoklasech, dne 24. července 1860.

15.

(Schválení.)

Velevášený Pane!

Doručitel řádků těchto, Heřman Tolita, se u mne truhlářství vyučil. Po všecken čas, co v učení byl, všeniožně se přičiňoval, aby v řemesle svém zručnosti nabyl, i doufám, že se z něho časem a zvláště v cizině stane obratný dělník.

K vůli zdokonalení v řemesle radil sem mu, aby se odebral do Prahy, a on ochotně rady mé uposlechl.

Rácite-li, vážený příteli, ohlédaje se snad na starou naši známost, popříti mu místa v dílně své, vděčně Vám toho budu vzpomínati, jelikož muě tím učiníte za možné, abych prospěl mladíkovi, kterému jsem nakloněn. Pakli byste mu sám mezi pomocníky svými místa dátí nemohl, aspoň o to dožaduji se laskavosti Vaší, aby prostřednictvím Vaším schválen byl některému mistrovi stačenému a dobré pověsti požívajícímu.

O posavadním chování mladíkově co nejlépe svědčiti mohu. Zvláště chváliti musím zbožnou jeho mysl, která pro práci nezapomíná na modlitbu. Bůh ho rač opatrovat, aby ve velkém městě nepřišel na scestí.

O Vás, milý příteli, jsem přesvědčen že byste ho v domácí kázni drželi a od zlého tovaryšstva zrazovali; proto byl by u Vás nejlépe schráněn, i mohl bych se nadítí, že on jako všickni, kteří se u mne vyučili, v cizině mi čest činiti a povolání své věrně plniti bude.

Kdyby se mimo nadání v Praze příhodného pro něj místa nenalezlo, prosil bych Vás, abyste jej skrze Své známosti někam jinam odporučili. Ke všelikým na vzájem službám hotov jest

Vás

*starý přítel
Alojz Hřeboun.*

Místo a vročení.

Poučení.

Slovem list čili dopis naznačujeme vůbec písemné vyřízení, které k jisté osobě (někdy i k několika osobám) činíme. List nahrazuje ústnou rozmluvu. Písemná podání k osobám vysoce postaveným, kterýmiž se prosba ústně přednešená jím v paměť uvodi (promemoria), jakož i žádosti k úřadům jsou obsahem svým též listy, jen že jím zevnitřní forma dodává rázu úředního. List obsahuje to, co by píšící přijimateli (totiž tomu, komu list ustanoven jest) ústně vyřídil, kdyby se osobně spolu setkali. Přijde-li na list odpověď anebo jestli si dvě nebo více osob navzájem listy posílají, tehdy nastane dopisování (Briefwechsel, Korrespondenz).

List jest písemnost, i má tedy do sebe mítí všecky vlastnosti, jakýchž správný spůsob psaní vůbec požaduje. Kdo tedy myslénky své písmem určitě a jasně vyjadřovati se naučil, ten i písemné vyřízení (t. list) tak složiti dovede, aby se s účelem neminul. Avšak není dosti natom, aby v listu hleděno bylo jen k tomu, co vyřízeno býti má.

Každá jiná písemnost předpokládá jakéhokoliv čtenáře, ku kterému píšící v žádném zvláštním poměru se nenachází, anebo aspoň zvláštního takového poměru šetřiti nemusí. List naproti tomu ustanoven jest jisté určité osobě; i třeba tedy, aby v něm šetřeno bylo osobních ohledů, kterými píšící k přijimateli jest zavázán.

Z toho vyplývají zvláštní předpisy, jež při psaní listů zachovávatí sluší. Předpisové tito vzta-

huji se dílem k tomu, jakými slovy, jakým spůsobem i pořádkem a v jaké posloupnosti se myšlenky, v listu oznamované, pronášeji (ke slohu listovému), dílem k zevnější jeho formě. Některé z předpisů těch nezakladají se na povaze věci, nébrž dlouhým užíváním se ustálily a v obyčej vešly; ale prohřešil by se proti dobrému mravu, kdo by jich nedbatí chtěl.

a) O slohu listovém.

1. Mluva pospolitá má jisté zákony, kterých nikdo, chtěje vzdělaným a dobře zvedeným slouti, mimo sebe pouštěti nesmí. Všecko, co se koli v slušné společnosti mluvívá, i v listu říci lze.

2. Při psaní má člověk více času i poklidu k přemýšlení, nežli při ústné rozmluvě, i jest tedy možné, slovo pečlivěji vybírat a myšlenky lépe spojovati, nežli v řeči ústné, kde slova rychle a pomíjitelně se pronášeji, a kdyby i něco bylo nepravidelného, snáze se to přehlédne, omluví a promine. List však od přijimatele pozorně bývá čítán, bývá tytýž i několikrát, a snad od více osob čítán; a čtoucí ze spůsobu, jakým list psán jest, soudí o rozumnosti, vzdělanosti a smýšlení pišicího. Kdo tedy list píše, ať dobře rozváží, co píše, ať bedlivý k tomu zřetel má, aby písemné jeho vyřízení pronešeno bylo i slovy i větami správnými.

3. Přijimatel listu odkázán jest jen na slovo psané, i nemůže se tedy, jakož se při ústné roz-

mluvě děje, dotazovati určitějšího výkladu a přesnéjšího odůvodnění. I třeba tedy, aby list určitě a zřetelně vyjadřoval, co se jím vyřídit má, a aby myslénky pišicího tak byly spořádány, by z celé osnovy předmět listu jasné na jevo vycházel.

4. Jestliže při ústné rozmluvě natom záleží, abychom rozeznávali, s kým mluvíme, tím důležitější jest to v obcování písemném. Mluvíme a píšeme jináč, je-li ten, s kým mluvíme anebo komu píšeme, nás příbuzný, nás dobrodinec, nás přítel, je-li nám představen, anebo nám podřízen, je-li zdrav anebo nemocen, je-li starec anebo dítě, je-li myslí veselé anebo zasmušilé, je-li nemluvný anebo hovorný. Zde jen něco v tomto ohledu budiž připomenuto. Vyšší stav požaduje uctivosti, ano někdy i poníženosti a pokory; stav nižší alespoň té šetrnosti a lásky, kterouž každému člověku jsme povinni; s člověkem citelným a neduživým sluší zacházeti s působením jemným a shovívavým, s přítelem srdečně a důvěrně bez zatajování; každému pak jasno býti musí, že smýšlení, v listu pronášené, skutečně jest smýšlením pišicího.

5. Kolikrát stalo se již při sebe upřímnějším mínění, že nepředložené slovo, dvojsmyslný výraz, nepříhodný obrat řeči zmařily účel listu, že pišicímu místo užitku přinesly škodu a z přátele učinily nepřátele. U volení výrazův o patrnými býti velí nám též ohled k poměru, v jakém se nacházíme k přijimateli listu našeho. Z nesnázi podobných nejjistěji nám pomůže

skromnost. Kdo sebe nechá stranou, t. j. kdo se nedělá chvalořečníkem svých skutků a svých zásluh, ten se jistě tak snadno proti mravu a slušnosti neprohřeší.

b) *O zevnější formě listu.*

Co se koli vztahuje přímo ke spořádání a rozložení myšlének, v listě obsažených, náleží k zevnější jeho formě. Sem počisti sluší:

1. oslovení čili nadpis,
2. přístup čili úvod,
3. závěrek s podpisem.

1. V oslovení čili nadpis se pojmenujeme osobu, kteréž list ustanoven jest, slovy významně volenými, čili titulujeme ji. V listech k známým a důvěrným přátelům není o taková slova nesnáze; tu zajisté mluví přirozený cit, kterým nejlépe rozeznáme, jaký podle toho, co v listě obsaženo jest, rozdíl v nadpisu činiti třeba. Cit tento vnukne nám, zdali, píšece příteli, oslovíme jej: „Milý či drahý příteli, rozmilý či předrahý, vážený, velectený, milený, nejdražší, milovaný příteli!“ Člověk vzdělaný rovněž snadno dovede posouditi, zdali přitele osloviti má podle okolnosti, v listu samém zevrubněji naznačených, zdali totiž psáti má: „Můj blažený, šťastný či neštastný, můj ubohý, můj zarmoucený, můj starostlivý, můj shovívavý příteli!“ a pod.

Jinak se věc má, pišeme-li osobám cizím a neznámým, starším a výše postaveným, a vůbec takovým, s kterými žádného důvěrného svazku nemáme. Dobrý mrav požaduje, aby chom je oslovovali názvy obvyklými *).

V listech důvěrných může se oslovení buď vložiti do první průpovědi, anebo nad psaním nadepsati k. p. „Nemohl's mne, milý příteli, přijemněji překvapiti atd.“ aneb:

Milý příteli!

Nemohl's mne přijemněji překvapiti atd.

Kromě listů důvěrných klade se nadpis vždy nad prvním řádkem listu samého, a to tím výšeji, čím výše stojí osoba, kteréž pišeme.

I v osnově listu se tam, kde v důvěrném psaní užíváme zájmen „Ty“ nebo „Vy“, kladou oslovení taková, jenž se s titulem přijimatelovým shoduji, k. p. „Vašnosti“, „Urozený Pane“, „Vysoce Urozený Pane“, „Slovutný Pane“, „Vaše Milost“, „Vaše Excellenci“ atd. **).

2. Úvod listu má na obsah jeho připravovati, má čtoucího k němu tak říkaje uváděti.

*) V případku II. obsažen je seznam názvů obvyklých, jakých se užívá nejen v nadpisu, nýbrž i v osnově listův, při podpisu a na obálce.

**) Slušnosť požaduje, aby slova, kterými přijimatele listu, kromě dopisů důvěrných, oslovujeme, psána byla velkými začátečnými písmeny.

Obyčejně se v něm klade příčina, proč pišeme. Při listech důvěrných není to tak nesnadné jako při jiných. Úvod, čím lehčeji a přirozeněji k předmětu listu samého vede, tím jest přiměřenější. I potřebí jest delšího cviku v dopisování, aby člověk dovedl vždy napsati úvod takový, jakož povaze věci svědčí.

Pro příklad stojí zde několik takových úvodů:

Mám čest oznamiti Vám atd.

Těším se, moha Vašnosti věděti dátí, že —

Naděje se Vašnosti posloužiti, oznamuji, že —

Spoléhám se na laskavou Vaši shovívavost, jestliže přání Vašemu tak pozdě dosti činím. —

Četné důkazy šlechetné a dobrativé myсли Vašnostiny, ježto mně nejsou neznámy, dodávají mi srdec, abych se u věci, velmi mne skličující, k Vašnosti obrátil. Jsem totiž —

Račtež mi, Velevážený Pane, dovoliti, abych se k Vašnosti obrátil u věci, s kterou se jedině laskavé dobrotě Vaši svěřiti mohu.

Velice jest mi líto, že důvěře, kterouž ste ve mne vložili ráčili, dosti učiniti nemohu. —

Nebyla mi dopráno, abych před odjezdem Vaším úctu svou osobně Vašnosti osvědčil. I račtež mi tedy dovoliti, abych Vašnosti, když jste se již na místo nového povolání svého odebrali, vděčnost svou několika upřímnými slovy na jevo dal.

Důvěruje se ve spravedlivost Vaši, osměluji se, předuéstti Vám, Velevážený Pane, svědomitě a bez tajení udalost, která mne uvedla v nebezpečenství, že bych důvěry Vaší viděn byl nehodným. S pokojnou myslí zůstavuji Vám, abyste rozhodli, zdali sem v takovýchto okoluostech jinak jednatí mohl, nežli jsem v skutku jednal.

3. List maje býti dokonalý, potřebuje dobrého závěrku, neméně jako příhodného úvodu.

Závěrek vyplývá nejsnázě z toho, co v listě obsaženo jest. Nejlépe jest, uvésti jej v jisté vnitřní spojení s obsahem tímto. Pak-li to možné není, tedy se závěrečné formuli, která se ostatně řídí podle postavení a důstojenství přijimatelova, věnuje zvláštní odstávka.

Psaní ke známým a přátelům zavírají se těmito spůsoby:

Přeje Tobě a Tyým milým všeho dobrého, zůstávám —

Měj se dobře a nepřestaň milovati Svého —

Přátelsky Tě pozdravuje Tvůj —

Věř, že nikdy nepřestanu býti Tvým —

Žij bláze a přijmi pozdravení od Svého —

Bůh Vás opatruj a dopřej Vám dočkati se radosti na Vašem —

Z celého srdce jsem Tvůj —

Bud' zdráv a potěš brzdy listem Svého —

Pozdravuj Svých milých a vždy s láskou pamatuj na Svého —

Dívčerň v neproměnné přátelskví Svého —

Z té duše přeje Ti všeho milého a drahého Tvůj —

Vzdálen jsa, nezapomeň na Svého --. Š Bohem! Tvůj —

V listech k osobám méně známým anebo výše postaveným požaduje se, aby se slova do závěrku bedlivěji volila. Listy takové zavíratí sluší osvědčením úcty a oddanosti anebo prosbou o další přízeň, asi takto:

S hlubokou úctou podpisuje se —

Osvědčuje neobmezenou svou úctu, mám čest býti —

S největší úctou zůstávám (trvám), — podpisuji se Vašnostiným —

S opravdovou (upřímnou, nelíčenou, stálou, neproměnnou) úctou a oddanosti Vaší Milosti —

Přijměte Vaše —, osvědčení hluboké (neobmezené) úcty s kterouž se podpisuje —

Poroučeje se blahosklonné (laskavé) přízni Vašnostiině, jsem —

Pln jsa důvěry, že prosbu mou oslyšeti neráčíte, zůstávám s nejvroucenější úctou — — —

V listech k osobám nejvyšším, k. p. rodu knížecího, se výraz oddanosti v závěrečné formuli ještě nadto zvyšuje:

S nejhlubší pokorou jsem (zůstávám) —

S pevnou důvěrou (pln jsa radostné naděje) očekávám milostivé vyplnění (vyslyšení) pokorné své prosby, i zůstávám s nejhlubší úctivostí —

S nejvroucenějším díků činěním zůstávám —

V listech k osobám výše postaveným přidává se v závěrku též titul obyčejem ustálený, kterýž se shoduje s titulem, jehož v nadpisu a vnitř listu bylo užito. Na závěrku klade se do prostřed řádky, k. p.

Mám čest s opravdovou úctou zůstávati

Vašnostin

oddaný služebník

N. N.

anebo:

Ždaje důvěrné milostivého přivolení k ponížené žádosti mé, zůstávám s nejhlubší uctivostí

Vaši Biskupské Milosti

nejpoddanější služebník

N. N.

anebo:

Nejuctivěji podepsaný neustane se snažiti, aby se dobrodlní obdrženého ukázal hodnýni, i zůstává v nejhlubší pokore

Vaši Císařské Výsosti

nejponíženější služebník

N. N.

*

V listech (podánič, zadávkách) k úřadům, sněmům, jednotám a t. d. se formule závěrečná opomíjí a klade se ku konci toliko podpis, místo a vročení.

Podpis písicího obsahuje vůbec kromě jména křestného a rodinného (příjmení) též výraz úcty anebo příchylnosti k přijimateli: Tvůj upřímný bratr N. N. — Váš poslušný syn. — Tvůj upřímný přítel. — Váš oddaný (ochotný, povolný, upřímně oddaný, úslužný) N. N. — Vašnostin ochotný (oddaný, poslušný, upřímně oddaný, k díkům povinnovaný, vděčný) služebník N. N. a t. d.

Podpis jména, zvláště když list osobám cizím jest ustanoven, má býti dobré čítelný. Pokládá se za znamení veliké úcty, jestliže mezi závěrkem a podpisem širší prostoru zůstavíme prázdnou a jméno v pravo dole u samého kraje listu položíme. Píšeme-li k osobám, s kterými sme posud v žádném spojení nebyli, sluší ku podpisu přidati i svůj stav nebo povolání své, a podle okolnosti také příbytek svůj oznámiti.

Podstatným v každém listu je označení místa, pak léta, měsice i dne, kdy psán jest, což jedním slovem též vročení čili datum se nazývá. Písicímu nejlépe vhod jest, aby vročení položil na konec listu; i klade je (zvláště v listech k osobám vyšším) obyčejně konec listu v levo při dolním kraji. Přijimateli zase pohodlnější jest, aby vročení našel hned na začátku listu; pročež se často (v listech jednacích vždy) v pravo nad nadpisem klade. Ostatně nehrubě natom záleží, kde vročení stojí, jen když v listu neschází.

List bez vročení patrně svědčí o nedbalosti pišecího, anobrž mnohykrát pozbývá vůbec důležitosti pro přijímatele, jelikož se zpráva posuzuje i také podle času, z kterého pochází, a mnohá věc, v listu obsažená, teprv udáním času, kdy psán byl, jasnějšího světla nabývá.

4. Co do zevnější formy listův, sluší miti zřetel též k písmu, k papíru, k obálce s nápisem (adresou) a k závoru (pečeti).

a) Písmo. Časem se tomu ubrániti nelze, aby list byl psán z běžně; pišeme-li přátelům a známým, snadno jest to omluviti, ač jestliže jen myšlényk dobře jsou spořádány i zřetedlně pronešeny, a písmo-li čtitedlné. Nicméně však list z běžně psaný jen výnimkou dopuštěn jest. Slušnost a úcta k přijimateli požadují, aby na písmo vždy větší péče byla obracena; nedbalost zajisté druhdy i na škodu býti může.

Především ať je list psán zřetelně, aby bez závady čten býti mohl; tím se ujde omylům a nedorozuměním. Poněvadž pak žádoucí věc jest, aby hned první dojem na čtoucího byl přijemný, proto třeba se přičiniti o to, aby rysy písma oku byly k libosti. Vyškrtavat, přetrhovat, mezi řádky psáti a co je napsáno, opravovati jsou poklésky proti slušnému mravu, kterých leda v listech důvěrných prominouti lze. Totéž platí o posýpávání písma ještě mokrého posýpátkem, nesetře-li se toto prvé, než list bude odeslán. Abychom ke psaní listův užívali inkoustu černého, potřebí jest již k vůli zřetelnosti.

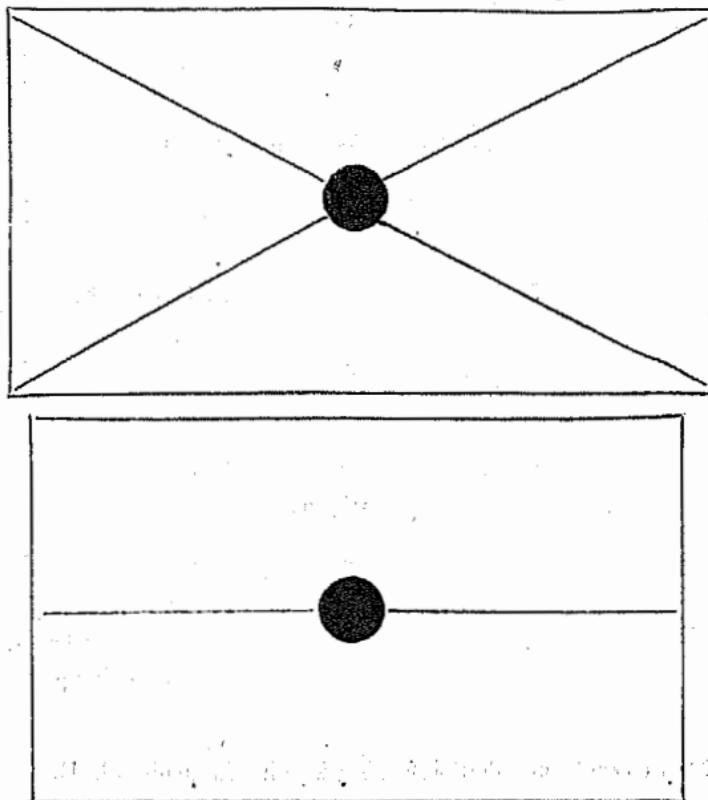
b) Papír. Na listy se beže papír čistý a obřezaný. Papíru barevného vůbec jen při listech důvěrných užívati lze; jinak se brává papír bílý, obyčejně hlazený, jakýž pode jménem papíru listového (Briefpapier) prodávají. Na listy k osobám rodu knížecího a na zadání k úřadům brává se celý arch, na půlarchy lomený (archový formát); na listy k osobám vyšším a na listy jednací půlarch, na čtvrtarchy lomený (čtvercový formát); na listy důvěrné obyčejně čtvrtarch na osmerky lomený (osmercový formát). Ve všech listech se nahoře i dole, jakož i po levé straně jistý prostor, velikosti papíru přiměřený, zůstaví prázden.

c) Obálka. Vůbec nesluší listu odesílati bez zvláštní obálky (couvert); neboť jen tím jej lze uchrániti od zašpinění, a nikdo si přáti nemůže, aby dopis jeho špinavý se dostal do rukou příjemateli. Jen menší vyřízení listovní (biljet), listy jednací a důvěrné mohou se posílati bez obálky.

List hleďme složiti přístojným spůsobem, aby obsah jeho všetečnými očím zůstal ukryt, a pak aby při otvírání začátek dopisu bez hledání byl na jevě. Formát obálky řídí se podle formátu papíru, na němž psáno jest. Papír se totiž při formátě archovém anebo čtvercovém přeloží dvakrát, a sice nejprvé po délce, pak po šířce, při osmerce na tři vespolek rovné částky po šířce. Takovým spůsobem obálka dodá listu formy spůsobné, a snadno ji lze udělati, jelikož na ni při formátu archovém půlarch, při čtvercovém a osmercovém čtvrtarch jedné a též velikosti stačí. V dělání obálek nejlepším cvik učitelem jest.

d) Pečeť. K závoru listů užívá se pečetního vosku anebo oplatků. Psaní, jichž obsah jest poněkud důležitější, obyčejně se pečetním voskem zavírají; tak též listy k osobám vysoce postaveným. Nejobvyklejší je vosk červený; při listech smutečných užívá se černého, při důvěrných též jinobarevného vosku. Pečeť má přitlačena býti buď prostřed listu, to jest, v rovné dálce od kraje vrchního i spodního a od krajů postranných (což při listech umluvitých nejlépe se hodí), anebo aspoň v rovné dálce od obou postranných krajů, byť to i bliže bylo spodního nebo vrchního kraje.

Listy, které obsahují peníze nebo důležité spisy, zavírají se několika pečetmi, na ten spůsob, jak to u poštovních úřadův nařízeno jest.

e) Nápis (adresa). Nápis jest k tomu, aby list došel té osoby, jížto jest určen. Především třeba, aby v něm vytčeno bylo jméno (křestné i rodinné) a by dleště přijimatelovo. To k podstatě jeho stačí. Všecko jiné, co se na obálkách ke jménu obyčejně přidává, jako stav anebo důstojenství, povolání, zaměstnání a t. d. spolu s přídavným názvem, postavení přijimatelovu přiměřeným, klade se sice k vůli obyčeji a slouží k určitějšímu naznačení přijimatele *), ale není toho podstatně zapotřebí, aby list na místo své došel. Že nápis s největší pilností vyveden býti má, aby písmo bylo očité a mýlky nedopouštělo, samo sebou so rozumí.

Položeno tuto několik adres listových, kdež obvyklého rozdělení rádek šetřeno jest:

1.

Panu Václavu Fráničkovi

v

Malonice.

2.

Panu Václavu Fráničkovi

statkáři

v

Malonice,
pošta Kaplice.

*) O výrazech na obálkách obvyklých viz příloha II.

3.

Panu Václavu Prášilovi
statkáři

v

Pošta Kaplice.

Malonice,
v Čechách.

Adresa č. 1. stačila by jen tehdy, kdyby list poslan byl po posloví, jemuž místo i příjematel dobré jsou povědomi.

Kdyby list po poště měl být poslan, bylo by třeba přidat nejbližší stanovisko poštovní (č. 2), poněvadž v Malonicích listovné pošty není. Ještě určitějším bude naznačení místa, když se, jako při č. 3., přidá země, kde místo ono leží, a jméno nejbližší pošty.

K určitému naznačení příjematele nestáčí někdy ani jméno a příjmení, poněvadž v osadách lidnatějších bývá i více osob téhož jména; pročež se přidává živnost, stav anebo povolání příjematelovo.

4.

Panu Antonínovi Trpkovi
měšťanskému truhláři

v

Praze,
na Malé straně č. 69.

5.

Panu **Janu Brikcímu**
posluchači práv na vysokých školách

V

Praze,
na Novém městě, v široké ulici č. 87,
v 3. poschodí, dveřích 7.

6.

Panu **Janu Brikcímu**
posluchači práv na vysokých školách
(bytem u pana koláře Mazance)

V

Praze,
v široké ulici č. 87-II.

Na adrese č. 4. položeno je jméno čtvrti a číslo domu; na č. 5. připsána jest kromě čtvrti městské a čísla domovního též ulice a číslo příbytku; o přijimateli č. 4. předpokládati lze, že jej pro živnost jeho listonoš snáze najde, kdežto přijimatel v č. 5. podle zaměstnání svého obyčejně u někoho jiného bytem bývá. Jestliže se jméno toho, u koho bytem jest, připojí, jako v č. 6., tehdy číslo příbytku vynechat si může. *)

Posiláme-li list do krajiny, kdež jiného než slovanského jazyka vůbec užívají, dobré jest napsati adresu celou německy anebo i francouzsky. Takto psané adresy na tamní poště jistě

*) Praha dělí se na pět čtvrtí, Staré a Nové město, Malou stranu, Hradčany a Jozefov (židovské město), kteréžto čtvrti se číslly I. II. III. IV. a V. značí.

porezumějí, kdežto nelze předpokládati, aby tam rozuměli též slovansky. Požaduje toho opatrnost, aby dodání listu našeho pro nerozumění adresy nebylo opozděno.

I na listech do krajin slovanských dobré bývá přidati ke jménu místa a pošty název německý, jestliže se tento od slovanského různí, k. p. Třebechovice (Hohenbruck), Třeboň (Wittingau), Jindřichův Hradec (Neuhaus), Oustí nad Orlicí (Wildenswert), Hranice (Weiszkirchen), Báňská Bystrice (Neusohl), Uničov (Mähr. Neustadt) a t. d.

Jde-li psaní do měst, která se skládají z vlastního města a z předměstí, jakož k. p. ve Vídni jest, přidati třeba na adresu i to, zdali přijmatel bydlí v městě či na některém předměstí.

Herrn **Anton Walcher,**
bürgerlicher Tischlermeister

in

Wien
Landstrasse, Salesianergasse 20.

Zvláštní opatrnosti požaduje adresa a závor na listech, v kterých se peníze anebo důležité spisy někam posílají. Tu přísně šetřiti třeba předpisů, které c. k. poštovním úřadem jsou vydány. C. k. poštovní úřad dává odevzdateli potvrzení, že mu od něho list byl doručen, stará se o potvrzení, že list přijimatele rádne došel, a kdyby zásilka na poště se ztratila, dává za ni náhradu podle předpisů o tom platných.

c) *Zvláštní připomenutí.*

1. Ani v řeči obyčejné ani na listech slušno není, aby se někomu, kdo stavu šlechtického není, připojovaly ke jménu přídavky, které jen osobám stavu onoho přísluší. Velmi jest neslušné k. p. pana Procházku k vůli domnělé zdvořilosti jmenovati panem z Procházky, pana Opletala panem z Opletalu, anebo po německu Herr von Procházka, Herr von Opletal a pod. Německé von a české ze jest příznakem stavu šlechtického. Jestli kdo příznaku toho právem užívá, tedy buď on anebo předkové jeho pro zásluhu o trůn a vlast povýšeni byli na šlechtictví. I není tedy chvalitebné, aby se přednost na zásluhách a milosti panovníkově založená, přikládala někomu k vůli jalovému zdvořilkování.

2. Jiného spůsobu nepřístojnosť jest, když se paním, jakož se někdy v řeči neb i v nadpisech listův děje, přikládá stav neb důstojenství jejich manželův, jako se k. p. říká: paní profesorka, paní radní, paní hejtmanka a t. d. místo správného paní profesorova, radova, hejtmanova.

Jen když paní skutečně jistý úřad zastává nebo v důstojenství nějakém postavena jest, přísluší jí, aby tak i na listech byla jmenována, k. p. „důstojné paní představené školských sester“, „vážené paní přednostce spolku dobročinného“, „blahorodé paní N. N., ředitelce ústavu pro výchovávání dívek“ a t. d.

3. Český jazyk nikoho ani v hovoru ani v psaní zájmenněm oni (podle německého Sie)

oslovovati nedopouští, nébrž požaduje, aby se (krom důvěrného Ty) vždy užívalo druhé osoby množného čísla, t. j. Vy, Váš a t. d. Nieméně již za starodávna v obyčej vešlo, aby osoby postavení vysšího oslovovány byly slovem **Vašnost** anebo množně **Vašnosti** (povstatým z „**Vaše Milost**“ a „**Vaše Milosti**“), **Vašnostin** a t. d. místo Vy, Váš a t. d. Mimo to se sloveso v případech takových ne v jednotném, ale ve množném čísle klade, k. p. Jakmile ste se od nás odebrali (m. **odebral**). — Před odjezdem svým ste mi laskavě dovolili. — Pokud byste doma nebyli a pod. Vyšší stupeň úcty naznačován bývá nadto přidáním sloves: ráčiti, líbiti se (libo býti), neztížiti si a t. d., k. p. Ráčili ste mi vzkázati. Račtež mi věřiti, že —. Líbilo se **Vašnosti** (**Vašnostem**) uložiti mi. — Přál bych si, abyste sobě neztížili důvody mé uvážiti (§. 249).

4. V listech důvěrných někdy se přihodí, že přijimateli ještě něco oznámiti máme, když list již je hotov a podepsán. Děje se to v **doušce** (**Nachschrift**). Doušku takovou připojiti volno, ba někdy i nutno bývá, když tím pišící něco, co v listu za pochybné podáno bylo, může vyjasnit, něco nepravého opraviti, něco nepřistojného omluviti, anebo něco důležitého, o čem teprvě mezi psaním byl zvěděl, přijimateli věděti dáti. V posledním případě i v listech jednacích doušku připsati dovoleno jest. Ale v listech umluvitých je to právě tak neslušné, jakoby nepřistojné bylo, aby někdo s osobou vysoce postavenou ještě chtěl novou rozmluvu počínati, když byl již odpuštění vzal.

II. Listy jednací.

Listy zamlouvací.

A. Příklady.

1.

V Liberci, dne 21. září 1857.

Pánům L. a C. Hardmuthům ve Vídni.

Žádám Vás co nejslušněji, abyste mi po bezpečné příležitosti a brzy v dobrém zboží a za ceny co nejlevnější poslal:

60 tuctů sprostých tužek.

20 tuctů jemných č. 5 v černém dřevě.

25 tuctů jemných č. 5 v červeném dřevě.

25 tuctů jemných č. 4 v černém dřevě.

25 tuctů jemných č. 4 v červeném dřevě.

Peníze obdržíte přímo po poště, jakmile mne zboží v neporušeném stavu dojde.

S úctou

Vám

*oddaný
Jan Ojíř*

obchodník v Liberci č. 54.

Místo a vročení.

**Panu Antonínovi Bohuchvalovi v
Žernosekách.**

Od pana Vrbaty dověděl sem se, že partii 260 věder vína od I. 1852 ze svých vinohradů u větších i menších nádobách na prodej máte, a že byste při odbytí celku vědro po 9 zl. r. č. přepustil.

Chtěje se o dobrotě vína toho přesvědčiti, žádal bych Vás, abyste mi ho po nejbližší příležitosti soudek (o jednom neb o dvou vědrech) poslal a cenu jeho od pana Antonína Hulcara, kupce lovosického, kterému sem v přičině té již psal, podle kvitance přijal.

Bude-li víno takové, jak očekávám, hotov sem celou partii od Vás koupiti; avšak žádal bych Vás pro případ ten, abyste dovoz pod ručením Svým opatřil a mně ceny levnější povolil; já pak na vzájem ochoten budu, vstoupiti s Vámi v další obchodní spojení.

S všemožnou úctou

Vám

*oddaný
Ivan Sejtinkář,
hostinský.*

B. Poučení.

V zamlouvacích (Bestellungsbriefe), jako vůbec ve všech jednacích listech, šetřiti sluší výkladu prostého, ale určitého a zřetelného, a

jmenovitě co největší zevrubnosti v cífrách i jmenech, aby se všelikému omylu předešlo. Oslovení, ze zdvořilosti v listech obyčejných užívané, pravidelně se vynechává, a místo nadpisu se nahoře v listě kláde adresa přijimatelova. Místo, rok, měsíc a den listu kláde se pro pohodlí čtenářovo svrchnu v pravo. Listy jednací piší se na půlarchu v čtverci a skládají i pečeti se větším dílem bez obálky, kdežto jiné listy, leda obsahují-li vyřízení velmi krátké a kvapné, vždy obálkou opatřovány bývají (str. 205).

C. Úkoly.

1. Příklady svrchnu položené na papír listový přepište a tak připravte, jako kdyby odeslány býti měly.
2. Napište list zaměuvací, který se formou, nikoliv pak slovy, podobá listu prvnímu.
3. Obuvník zaměuvá u obchodníka kožního rozličné druhy koží, a udává ceny a lhátu, do které kůže dodány býti mají.

Listy nabízecí.

A. Příklady.

1.

Vysoko Urozená Paní!

Nejmilostivější Paní Hraběnko!

Právě se dovidám, že Vaše Hraběcí Milosť umínila, do nově vystavěného kostela lvovického postranný oltář slohu gotického postaviti dát. Jelikož jsem díla tohoto spůsobu na několika již místech a, jakož se smím domnívat, ke spokoje-

nosti těch, kteří mne důvěrou svou poctili, byl vykonal: osměluji se Vaší Milosti ke vzdělání onoho oltáře služby své co nejuctivěji nabízeti.

Na ukázku prací svých v oboru tomto připojuji k laskavému nahlédnutí výkresy dvou oltářů, které jsem dle rozkazu nejdůstojnějšího pana biskupa krakovského do kostelů v Litenčicích a na Volini z dřeva udělal, i osměluji se ubezpeciti Vaši Milost, kdybyste mne objednáním poctiti ráčili, že se vynasnažím, abych je svědomitě a za výminky co nejlevnější provedl.

Račež, Vaše Milost, přijmouti osvědčení hluboké úcty, s kterouž se podpisuje

Vašeho Vysokorodi

*ochotně oddaný služebník
Jan Bošetěch,
sochař.*

Místo a vročení.

2.

Blahorodý Pane!

Pekař pan Jitro odebral se na odpočinek, a živnost jeho přešla na mne. I prosím tedy Vaše Blahorodí, abyste důvěru, kterou ste jemu po tak drahná léta zachovali, na mne přenéstci ráčili.

Kdybych všem přáním velectěných svých odběratelů uyní ihned vyhověti nemohl, prosím, abyste to ráčili přičisti nesnázim, s kterými každému začátečníkovi zápasiti bývá.

Chci se zajisté co nejúsilněji přičiniti, abyh každou nesnáz, jak mile bych o ni zvěděl, podle možnosti odstranil a důvěru mne uštědřenou ospravedlnil bedlivou a dostatečnou úsluhou.

Vašeho Blahorodí

*nejoddanější služebník
Štěpán Květon,*

Místo a vročení.

pekař.

(adresa)

B. Poučení.

V listech nabízecích (Anbietungsbriebe) dvou věcí se vystříhati třeba: předně abyhom neslibovali více, nežli vyplnití můžeme, a za druhé, abyhom si nedovolovali výrazů, kterými by dílo naše na ujmu a příhnanu díla jiných živnostníků bylo vychvalováno. Kdo práci svou odporoučel chce, nejlépe udělá, aby se odvolal na svědectví osob hodnověrných anebo aby svědectví taková předložil.

C. Úkoly.

1. Truhlář A. Druhna nabízí se obci paprocké, že ji dodá nábytek do nově vystavěné školy. Povolává se na to, že již několik škol nábytkem opatřil, slibuje díla svého ode dne, kdeby zamluveno bylo, za tři měsíce dohotoviti, i podvoluje se k jakékoli srážce ze mzdy pracovní, kdyby do lhůty té hotov nebyl.

2. Stavitel J. Boura nabízí se c. k. úřadu okresnímu, žeby stavbu školy v Mněticích, podle plánu c. k. stavebným úřadem krajským schváleného, za 8.400 zl. přejal a ve lhůtě 9 měsíců dokonal, ač jestli by mu dovoz staviva k stavišti se strany obce zaručen byl za určenou mzdu po 70 kr. z fúry. Sumu 2.000 zl. hotov jest složiti za kauci.

Listy omlouvací.

A. Příklady.

1.

Blahorodý Pane!

S listem tímto odesilám zamluvené šaty, totiž svrchník, frak a spodky. Ze dne ujednaného dne hotovy nebyly, stalo se pro nenadálou nesnáz, která se mi za posledních dnů v živnosti stala. Roznemohl se mi totiž tovaryš, a marně jsem hledal jiného, jemuž bych jemnou práci spolehlivě svěřiti mohl. Prosím tedy Vašnosť pro tentokráte o laskavé prominutí, i dovoluji si Vašnosť ujistit, že se vynasnažím, abych budoucí práce zamluvené rychle a v pravou chvíli obstaral.

Se všemožnou úctou

Vašeho Blahorodi

Místo a vročení.

*ponížený slušebník
Antonín Všerad,
krejčí.*

2.

Vaše Blahorodi!

Velmi těžce nesu zprávu, že oděv ode mne zhotovený schválení Vašnosti nedošel; přeji si zajisté, abych žádostem velectených objednatelů svých v každém ohledu vyhověl. Jestliže ostatně kabát, jakož připomínati ráčíte, v životě příliš je těsný, musel se při brání míry státi nějaký omyl, a ten sem já sám zavinil. I sem tedy rád ochoten, kabát zase vzít, a Vašnosti místo něho nový ušiti; ano prosím Vašnosti, abyste mi tak učiniti dovolili. Ztrátu, kterou tím utrpím, hojně mi nahradí důvěra mně u Vašnosti na budoucno tou měrou zachovaná, jakož sem jí posud požíval.

Poroučejte se Vašnostině další přízni, zůstávám s všemožnou úctou

Vašeho Blahorodi

nejoddanější slušebník

Antonín Všerad,
krejčí.

Místo a vročení:

B. Poučení.

Slovu svému dostáti jest živnostníkova, jako každého jiného, přísná povinnost, kteréž kromě pilné a neodbytné přičiny zanedbávati nesluší. Kdo slova daného plnití nikdy neopomene, zachová si důvěru osob, s nimiž mu činiti jest; kdo slovo své lehkomyslně ruší, anebo přípovědi své nedbá, připraví se o důvěru tuto a pozbude vážnosti u jiných lidí. Živnostník nad to také tu zvláštní škodu

mívá, že se lehkovážnosti v připovědech nezřídka zbauje i jistého výdělku. Kdo zajisté sám dané slovo plniti uvykl, ten s živnostníkem nespolehlivým dlouhého spojení míti nebude. Jestliže nám tedy pro příčinu neodbytnou připovědi dané zdržeti aňebo jí v umluvený čas vyplniti nelze, tu požaduje i slušnosť i opatrnost, abychom se omluvili, t. j. oznámili příčiny, které slibu vykonati nám nedopustily. V obcování písemném slouží v příčině této listy o m l o u v a c í (*Entschuldigungsbriebe*). Omluva bude nejvydatnější tehdá, když uvedené od nás důvody toho, u kohož se omluviti chceme, přesvědčí. To se ovšem napřed vypočítí nedá, jelikož náhledy lidské vůbec bývají rozdílné; co se jednomu zdá být důležitým a neodkladným, může se jinému viděti nedůležitým a odložitelným. Vždy však důvody, jež k omluvě své přivádíme, pravdu celou jevit mají. Pravda, buď jak bud', vždy konečně prospěje tomu, kdo ji pronáší, třeba by se tím viněn dal anebo k nedbalosti nějaké se přiznal.

C. Úkoly.

1. Porovnávajice spolu oba příklady, vidíme, že se druhý list vztahuje k odpovědi, na první list dané. Odpověď tuto napište.
2. Hospodský v městě Vranech objednává listem u hospodáře M. Lomanského několik měřic brambor s tím doložením, aby mu až do příbytku dodány a dovozné v účtu zvláště uvedeno bylo. Čas dodávky určité jest ustanoven.

3. Dodávka stala se o 14 dní později, než obyvatel byl zamluvil. Prodavač omlouvá se studeným počasím, které mezikrát bylo nastalo, pro něž by brambory, byvše v pravý čas odeslány, bez pochyby škodu byly vzaly.

Listy upomínací.

A. příklady.

1.

Místo a vročení.

*Blahorodý,
Velevášený Pane!*

Ku konci ledna t. r. osmělil jsem se odeslati Vašnosti účet za práce knihařské během l. 1856 odvedené.

Ačkoli od té doby čtyry měsíce uplynuly, vyrovnaní se posud nestalo. I dovoluji si tedy na věc tu znova upomenouti, prose Vašnosti, abyste těchto několik řádků ve zlou stranu vykládati neráčili.

S úctou

Vašnosti

*oddaný
Václav Zdík,
knihař.*

2.

*Blahorodý,**Velevášený Pane!*

Přede dvěma měsíci osmělil jsem se listem Vašnosti požádati, abyste vyrovnatí ráčili sumu, kteréž za práce kniharské minulého roku odvedené pohledávati mám.

Néráčili jste od té doby ani žádosti mé vyplnit, ani mi pokynuti nějakého dátí, kdy bych na zaplacení jistotně čekati měl. Tím jsem byl uveden v tu nesnáz, že jsem splatek jeden, kterým jsem povinen byl, do umluvené lhůty odvésti nemohl, což živnostníku zachovalému nejvýš nepříjemno býti musí.

Jsa sobě povědom, že jsem Vašnosti vždy ochotně sloužil a co nejlevněji účtoval, mám zato, že i s Vašnostnou strany slušného ohledu hoden jsem, i prosím tedy velice, abyste mi dluh svůj nejdéle do konce tohoto měsíce odeslati sobě neztížili.

S všemožnou úctou

Vašnostin

*nejoddanější
Václav Zdík,
knihář.*

Místo a vročení,

3.

*Blahorodý,
Velevášený Pane!*

Na dvojí svou písemnou žádost, abyste mi práci odvedenou zapráviti ráčili, nedostal jsem ani platu ani odpovědi, která by mi přičinu posavadního prodlení vysvětlila. Čekav déle než půl leta, a ačkoli jsem zadržením spravedlivého požadavku svého sám do nesnáze přišel, šetřil jsem k Vašnosti všech ohledů, kterých ode mne slušně oceňkávati bylo. Nyní se vidím nucena oznámiti Vašnosti, že odhodlán jsem, jestliže dluh svůj ode dneška v osmi dnech nezaprávite, o pomoc k soudu se utéci, abych požadavku svého došel.

Račte mne vymluvena miti pro toto bez obalu pronešené oznámení, ku kterémuž nezbytnými důvody přinucen jsem, i račte býti jist, že nejupřímnější přání mé jest, abych dotčeného přísného prostředku chropiti se nemusel.

Se všemožnou úctou Vašnostin

*nejoddanější služebník
Václav Zdík,*

Místo a vročení.

knihař.

B. Poučení.

Listem upomínacím (Mahnbrief) vyzýváme někoho, aby vykonal to, čím nám jest povinen anebo k čemu se byl zavázal. Čím skromněji, slušněji a zdvořileji list takový psán jest, tím

spíše jest očekávati, že upomínaný povinnosti své dosti učini. Upomínací list druhý a třetí může býti již vážnější a dolehavější, avšak ani v něm nesluší zanedbati slušného mravy, třeba by povinnovaný v chování svém k věřiteli nízkou mysl na jevo dával.

C. Úkoly.

1. Opište listy za příklad dané.
2. Napište list upomínací. Upomínamelem jest kněhkupec, upomínaným ředitel školy. Jelikož upomínatel nemá jistoty, zdali účet skutečně došel povinnovaného, proto mu u volení výrazův a v odůvodňování upomínky zvláště opatrným býti třeba.
3. Odpověď na tento list upomínací. Ředitel účtu posud nebyl dostal.
4. Jiná odpověď. Ředitel byl sice účet dostal, ale založiv jej, v návalu práce naň pozapomněl.

Žádosti.

A. Příklady.

1.

(z venčí) *Veleslavnému c. k. Místodržitelstvu!*

Pavel Duchabor, žák první nižší třídy na c. k. reálce v Brně prosí, aby osvobozen byl od placení školného.

(Se dvěma přílohami.)

(Vnitř na lomeném pálarše.)

Veleslavné c. k. Místodržitelstvo!

Nejpokorněji podepsaný jest od začátku běžícího nyní roku školního žákem první nižší třídy na c. k. reálné škole v Brně.

A. Vysvědčení pod *A* přiložené, jehož koncem prvního půlletí nabyl, ukazuje, že se mu z prospěchu dostalo první třídy s vyznamenáním, z jednotlivých předmětův jakož i z mravů a z pilnosti úsudkův vesměs pochvalných. Postaven jest v okolnostech velmi skličených; neboť rodiče jeho, jak svědeectví o majetnosti, pod *B* připojené, **B.** dovodí, sotva s to jsou, aby jej nejpotřebnější výživou opatřili, on pak sám při nejlepší vůli ještě sobě ničeho vydělati nestačí.

Domnívá se tedy nejpokorněji podepsaný, že dopuštěného zákonem osvobození od školného platu nehoden není, i odváže se nejponiženější prosby, aby mu

Veleslavné c. k. Místodržitelstvo dopříti ráčilo dobrodiní toho, jehož si snažným plněním povinnosti svých zasloužití neopomene.

V Brně, dne 24. února 1859.

Pavel Duchabor v/r.

žák první nižší třídy na c. k.
reálné škole v Brně.

2.

(Vnitř na lomeném
půlarše.)

Veleslavné c. k. Mistodržitelstvo!

Nejponíženěji podepsaný prosí, aby synu jeho Václavovi propůjčeno bylo nadání zejdovské, i dovoluje si prosbu svou následujícími důvody podpírat:

- A.** 1. Syn jeho Václav dle příloh **A** a **B** čtvrtou třídu hlavní školy s nejlepším prospěchem odbyl, i nalezá se nyní v první třídě novoměstského gymnasia.
- C.** 2. Nejponíženěji podepsaný skutečně **C.** jest chudobný, jelikož podle přílohy **C** vlastního jméni nemá, a obmezen jsa na roční plat 600 zl., patero nedospělých dítěk vychovávat má.
- 3. Státu slouží jakožto úředník již 10 let; po všecken ten čas byl povinnosti svých úředních co nejúsilněji plilen i nedal nikdy žádné příčiny k nespokojenosti.

V Praze dne 14. listopadu 1858.

Karel Doubrava,
officiál o. k. účetárny.

(Z venčí.)

*Veleslavnému c. k. českému
Mistodržitelstvu!*

Karel Doubrava, official c. k. účtárny,
prosí, aby zejdovské nadání synu jeho
Václavovi, žáku první třídy na novo-
městském gymnasiu, uděleno bylo.

(Se třemi přílohami.)

B. Poučení.

1. Žádosti (Gesučh) obsahují prosbu, důvody opodstatněnou, k veřejnému úřadu anebo k jednotlivé osobě, na niž vyplnění její záleží.

2. Důvody, kterými se prosba podepírá, ujištěny buďtež svědecťimi, k žádosti připojenými.

3. Některé žádosti k. p. o nadání (stipendia), o uprázdněná místa služebná, o dosažení nadacího platu atd. vázány jsou na určitou lhůtu, t. j. třeba jich během jistého času podati k příslušnému úřadu. Čas tento spolu s výminkami, kterých vyplnění v žádosti dokázati sluší, oznamován bývá prostředkem návěští v úředních novinách.

4. Žádosti k úřadům podléhají kolku.

C. Úkoly.

a. Kdo se může ucházet; aby od školného byl osvobozen? Jakými důvody prosbu takovou podporovati sluší? Do které doby bude osvobození od školného trvat: vůbec? zvlášť?

b. V oznamovateli úředním Moravských Novin nalezá se toto náveští:

— — — — —

Komu žádost o udělení takového místa nadacího nadepsati sluší? V čem záleží požitek nadání toho? Kdo si vůbec právo na ně dělati může? Jakých příloh k žádosti přiložiti třeba? Do kterého času žádost podati se má?

— — — — —

III. Písemnosti jednací.

Ú č t y.

A. Příklady.

1.

V Brně, dne 28. máje 1859.

U č e t

blahorodému pánu Antoninovi Zderazskému v Brně od
Petr Holubáře, obuvníka.

Měsice	Dne		rak. čísla	
			zl.	kr.
ledna	9	Pár telecích bot s vysokými holínkami nově uděláno	6	80
února	12	Pár bot juchtových podšito . . .	4	42
"	16	Dva páry botek šněrovacích pro paní uděláno	5	48
března	7	Pár bot podraženo a spraveno . .	1	30
dubna	22	Dva páry telecích botek pro mládělo paní uděláno	4	50
"	30	Pár brynellových střeviců pro paní uděláno	1	60
máje	14	Dva páry cajkových šněrovacích střeviců uděláno	2	—
		Všeho	26	10

Řádně vyrovnáno 26 zl. 10 kr. rak. čísla
dne 3. června 1859.

*Petr Holubář,
obuvník.*

2.

Z účtu domáciho.

Měsice	Dne		Příjem		Vydaj	
			rak. čísla			
			zl.	kr.	zl.	kr.
1859.						
ledna	1	Zasoba z minulého měsice	42	40	—	—
"	2	Novoročních darů vydanou	—	—	7	30
"	2	List do Znojma vyplacen Krejčímu Janu Slavoňovi dle účtu od (vraćenf)	—	—	—	10
"	"	Od mlýnáře pana Koloděje za 10 měřic pšenice po 4 zl. 23 kr.	42	30	—	—
"	"	Řezníkovi Dablickému za maso, během prosince 1858 vybrané (dle řeznické knížky)	—	—	57	16
"	"	Pekaři Drozdovi za pečivo, během prosince vybrané (dle pekarské knížky)	—	—	25	42
"	6	Za tři listy (do Budína, Lvova a Terstu)	—	—	—	45
"	"	Od pana hospodského Beny za 5 věder vína po 11 zl. i s nádobami	55	—	—	—
"	10	Od pana Hrabana za 8 měřic bramborů po 3 zl. 28 kr.	26	24	—	—
		Snešeno .	165	94	127	88

Měsíce	Dne		Příjem	Vydaj		
			rak. čísla			
			zл.	kr.	zл.	kr.
		1859.				
ledna	12	Přenešeno	165	94	127	88
"	"	Vozkovi Strádalovi za dovoz do Dačic	—	—	1	54
"	"	Kupci Nedovérovi za 3 ℥ oleje po 22 kr.	66	kr.		
"	"	5 ℥ mýdla po 13 kr.	65	kr.		
"	"	8 ℥ svíček po 42 kr. 3zл.36kr.				
"	"	5 ℥ kávy po 44kr. 2 zл.20kr.				
"	"	15 ℥ cukru po 26kr. 3zл. 90kr.			10	77
"	"	Truhláři Svitirohovi za nový stůl z měkkého dříví dle účtu od (vročení)				
"	30	Rozličných menších vydajú			4	—
		Závěrek za měsíc leden 1859			5	—
			165	94	149	19
		Příjmů bylo	165	94	—	—
		Vydajů bylo	149	19	—	—
		Zbylo na zásobě	16	75	—	—

B. Poučení.

1. Účtem jakožto písemnosti jednací rozumí se seznam odvedeného zboží anebo zhodeného díla s připojením cen a mzdy pracovní. Účet takový slove obecně jménem vlaským *konto* (množným číslem *konti*).

Rozdílný od účtu takového jest účet domáci, kterýž obsahuje seznam příjmů a vydajů pro domácí hospodářství.

2. V účtu (kontu) podstatně obsaženo býti má:

- a) vyčtení díla zhotoveného, zboží odvedeného s cenami podle čísla běžného (rakouského).
- b) vytčení času (měsice a dne), kde práce byla dodána, zboží odvedeno, v zevrubné posloupnosti.
- c) jméno a stav toho, kdo účet vydává, a jméno toho, komu účet náleží.
- d) suma peněz v celku s udáním čísla, kterým bylo počítáno.
- e) místo a vročení t. j. den, měsíc a rok.
- f) podpis účtujícího.
- g) kolek dle zákona.
- h) po zaplacení se kvituje, t. j. příjmuť splatku se potvrdí, obyčejně pod účet sám, při čemž se suma celková v důležitějších případech vypisuje písmem. Pod potvrzení splatku položí se vlastnoručný podpis přijimatelův.

C. Úkoly.

Jmenujte podstatné částky účtu v hořejších příkladech.

Udělejte účet a) za dílo truhlářské pro jistou školu, b) za odvedené dílo knihařské, a c) o tom, jak ste peněz, vám na běžné potřeby daných, užili *).

Kvitance.

A. Příklady.

Kvitance obyčejně.

1.

Kvitance.

Na padesát osm zlatých 30 kr. rakouského čísla, kteréž jsem od pana učitele Prokopa Strnada jakožto nájem půlletní od sv. Jiří do sv. Havla dnes rádně obdržel.

V Praze, dne 22. dubna 1858.

To jest 58 zl. 30 kr. r. č.

Norbert Vaněk,
majetník domu č. 484 na
Novém městě.

* V jistých okolnostech dal by se sestaviti účet o vydajích, které žák rodičům svým na měsíc nebo za rok spůsobuje. Úkol takový byl by užitečným zvláště tehdy, kdyby nětitel k tomu vedl, aby jednotlivé položky vzaty byly ne z domyslu, nýbrž ze skutečnosti. K účolu tomu bylo by třeba požádati rodiče o pomoc, aby udali, co jednotlivé potřeby, k. p. strava, oděv, vyučování a t. d., v penězích stojí. Není pochyby, že by tim i děti i rodiče nabyla jasného náhledu v hospodářství a pobudky k šetrnosti.

2.

Kvitance.

Dotvrzuji tímto listem, že mi paní Alžběta Sekáčova z Vlastislavic jedno sto a padesát zlatých rak. čísla, kteréž jsem jí dne 1. července t. r. byl půjčil, i s 5% úroky, totiž třemi zlatými 75 kr. podle vrácení dlužního úpisu rádně a v hotovosti dnešního dne splatila.

V Drahouši, dne 31. prosince 1859.

*Vojtěch Vidlák,
hospodský.*

153 zl. 75 kr. r. č.

3.

Kvitance.

Padesáte zlatých rak. čísla, jakožto celoročnou službu od 1. ledna 1858 do 1. ledna 1859, sem dnešního dne od pana Vojtěcha Vidláka, hospodského zdejšího, rádně obdržel, což s poděkováním potvrzuji.

V Drahouši, dne 1. ledna 1859.

*Matěj Opozdil,
podomek.*

50 zl. r. č.

4.

č. 460.

Kvitance

na dvacet pět zlatých konv. mince, kteréž sem já nízepsaný jakožto úroky polouletní z jistiny pr. 2.000 zl., dne 14. máje 1853 po $2\frac{1}{2}\%$ uložené, ježto od 14. máje 1853 do 14. listopadu 1853 k placení dospěly, z c. k. obecné kasy státních dluhů rádně obdržel.

Ve Vídni, dne 10. prosince 1853.

25 zl. k. m.

Petr Neproš.

5.

č. 18793.

Kvitance

na deset zlatých, jež nízepsaný jakožto polouletní úroky od 2. listopadu 1852 do posledního dubna 1853 ze dvouprocentové obligace pr. 1.000 zl. č. 18793 dd. 16 anticip. 1. listopadu 1838 od zemského úřadu důchodenského v Praze rádně obdržel.

V Praze, dne 1. máje 1853.

10 zl.

Václav Načerovj.

Kvitance na částečné splatky (srážky).

6.

Kvitance.

Z požadavku mého za nábytek do dvou světnic, jedno sto sedmdesát pět zlatých rak. čísla činícího, sem od pana Antonína Hřibovského, hospodáře v Trněné Lhotě, obdržel osmdesát zlatých r. č. jakožto částečný splatek.

V Hýřicích, dne 25. června 1859.

Vojtěch Nedoma,
truhlář.

80 zl. r. č.

7.

Kvitance.

Pan Pavel Koprnický, obuvník zdejší, splatil mi dnešního dne úroky z jistiny 600 zl. k. m. od 1. března 1856 do 1. března 1857 třiceti zlatými k. m. a mimo to mi ještě vrátil tři sta zlatých z jistiny svrchu jmenované.

V Metlice, dne 1. března 1857.

Pavel Říha,
kupec.

330 zl. k. m.

Kvitance odčetná.

My nížepsaní sme vzájemné své požadavky dnešního dne spočítali, vyrovnali a tak se vespolek odčetli, že jeden od druhého až po dnešní den ničeho více požadovati nemáme. Z té příčiny sme účty a jiné písemnosti, kteréž sme o našich vzájemných požadavcích v rukou měli, zničili a prohlašujeme všecky písemnosti, kteréby se snad o tom ještě někde nacházely, za neplatné. K vůli obapolné jistotě sme tuto odčetnou kvitanci ve dvojím sepsání vyhotovili, podepsali a každé straně jedno dodali.

V Lomanech, dne 25. září 1857.

Václav Bambera v. r.
kupec.

František Měšata v. r.
kupec.

B. Poučení.

Ze vzorů položených vyplývá:

1. Kvítance (Quittung) je potvrzení písemné, že jistá suma peněz vůbec anebo dluh nějaký zcela nebo z části byl splacen, anebo také že se dvě osoby, které spolu účty měly, strany požadavků svých na vzájem buď zcela anebo částečně vyrovnaly. I jsou tedy kromě obvyklých kvitancí (č. 1, 2, 3, 4), též kvítance na srážku (Abschlagsquittung, 6, 7) a kvítance odčetné (Gegenquittung, 8).

2. Kvítance, má-li býti platná, třeba, aby, mimo kolek, obsahovala odpověď na tyto otázky:
- Kdo splácí?** (Někdy samotné jméno a příjmení stačí, obyčejně se však, pro odvarování mýlky v osobě, ještě přidává zevrubnější určení stavu a bydliště jejího).
 - Kolik se splácí?** (Aby se všelikému falsování předešlo, vypisuje se suma peněz, jenž splacena byla, slovy, a mimo to se připisuje ciframi v levo pod kvitancí).
 - Zač se splácí?** (V kvitancích na srážku třeba též sumu celého požadavku vyjádřiti slovy; v kvitanci na úroky sluší naznačiti čas platební, totiž dobu, za kterou se úroky odvádějí. V kvitancích na úroky nějakého veřejného úpisu úvěrného (viz kvítance č. 4. a 5.) napiše se nahore v levo číslo úvěrného úpisu (obligace); dále se výslovně vytkne platební čas úrokův, pak den a rok, kdy jistina byla uložena, míra procent, na jakéž se uložení stalo, suma jistiny i místo, kde uložena jest; ku konci položí se jméno vlastníka, v úpise jmenovaného. Pakliže úpis jinému byl postoupen, t. j. bylo-li vlastnictví na někoho jiného přenešeno, což na rubu úpisu naznačováno bývá, tehdy pod kvitancí na úroky podepsáno býti musí jméno postupníkovo č. cessionářovo, t. j. toho, v jehož vlastnictví úpis byl přešel).
 - Komu se splácí?** (Přijimatel sumy kvitované spolu jest vydavatelem kvitance. Vlast-

noručný podpis jména i příjmení jeho jest nevyhnuteLNě potřebný, zevrubnější pak určení, k. p. udání stavu, živnosti a t. d., bývá někdy užitečno. Též potřebí jest, aby se místo, kde kvítance vydána byla, položilo před její vročení.)

e. Kdy se splácí? (Kvitance se obyčejně vročuje tím dnem, kdy se splacení stalo, což se mimo vypsání dne výslovně naznačuje slovy: „dnes“, „dnešního dne.“ Nicméně kvitance netratí platnosti, jestliže v ní časnější den splatku a pozdější den sepsání udán jest).

C. Úkoly.

- a. Otec jistého žáka má za hospodským Petrem Vinařem v Třebohošticích 95 zl. 30 kr. za prodané víno, i nařídí synovi svému, aby sumu tu přejal a kvitoval. Sepište kvitanci, jakáž by v případu tom dána býti měla.
- b. Starosta Nutomský odevzdá velebnému panu faráři 50 zl. k tomu cíli, aby těmito penězi podělil rovným dílem deset žáků nejvyšší třídy (5 chlapců a 5 děvčat), kteří se během roku školního nejvíce vyznamenali stálým chozením do školy, pobožnosti a pilnosti. Žáci tito podíly své kvituji.
- c. Pan farář N. Otva daroval dne 21. června 1855 jistinu 1000 zl. farskému kostelu řepanskému a ustanovil, aby pětiprocentových z ní úroků každoročně jedna polovice obracena byla na okrášlení chrámu Páně, druhá pak

polovice aby dávána byla tomu žákovi na farní škole, kterýž při veřejné zkoušce oznámen bude za nejvýtečnějšího.

Jak by zněla kvitance, kterou by podělený žák vydal na obdrženou poctu? (Znamenati sluší, že úroky se vyplácejí ze zádušní kasy).

Listy přijímací (recepisy).

A. Příklady.

a. Na osmdesáte zlatých r. č., kteréž mi od posla Michala Demora da dnešního dne k tomu dodány byly, abych je velebnému panu faráři Štěpánu Zderadovi v Mračicích doručil.

V Osojanech, dne 7. října 1859.

Matěj Zlevor.

b. Potvrzuji tímto listem, že mi pan Mikuláš Velešlavský, hodinář, doručil dnes zlaté kapesní hodinky se zlatým řetízkem, abych je panu c. k. hejtmanu Václ. Drahotnickému odevzdal.

Ve Lvově, dne 10. listopadu 1857.

Jaroslav Hohol.

B. Poučení.

List přijímací (Empfangschein) je písemné potvrzení, že jistá věc řádně byla doručena neb

odvedena. Obsah jeho vůbec týž je jako ve kvitanci*); podstatné jest, aby

1. věc zevrubně byla označena, pak aby
2. den dodání,
3. podpis přijimatelův, a
4. jestliže věc nenáleží přijimateli, jméno té osoby připojeno bylo, pro kterouž určena jest.

C. Úkoly.

1. Přijímací list *a* přeměňte, aby se začínal budťo:
 - a.* Mně dodáno bylo a t. d., anebo
 - b.* K doručení vel. pánu a t. d., anebo
 - c.* Posel M. D. a t. d.
2. Přijímací list *b* přeměňte, aby začínal k. p. budťo :
 - a.* Hodinář, pan a t. d., anebo
 - b.* Že mi pan a t. d., anebo
 - c.* K odevzdání panu a t. d.
3. Sepište listy přijímací:
 - a.* Někdo od formana Václava Duba z Přestavlk převzal bednu, znakem *AL* č. 6 zna-

*) Kvítance jest vždy potvrzení, že někdo peníze jemu povinné obdržel. V tom záleží rozdíl od listu přijímacího.

menanou *a*, podle zprávy, obrazy obsahující, i slibuje, že ji ve třech dnech dopraví panu učiteli Kavkovi do Benešova.

b. Hospodský Vojtěch Urban v Holicích převzal soudek vína, znakem *B. O. 5* znamenaný a zapečetěný, aby jej dodal panu poštovnímu v Třebechovicích.

Listy schovací (depositní).

A. Příklady.

Kněhupec zdejší, pan Jan Hrabiš, odevzdal mi k věrné ruce dnešního dne dvě stě padesáte kusů c. k. dukátů, přede mnou na hotově vypočítaných. Potvrzuje to, slibuji zároveň že sumu tuto, jakmile ji zase požádá, buď jemu samému anebo osobě, od něho zplnomocněné, podle vrácení listu tohoto vydám.

Ve Vídni, dne 4. máje 1857.

Jiří Tetva.

B. Poučení.

V listu schovacím (Verwahrungsschein) podstatné jsou tyto kusy:

- a.* aby předmět, k přechování odevzdany, zevrubně byl označen.
- b.* aby výminky, pod kterými by se zase měl navrátit, ustanoveny byly.

- c. aby svěřitel (deponent) byl jmenován, den přejmutí vysloven a podpis schovatelův (depositářův) připojen.

B. Úkoly.

1. Přeměňte list schovací svrchu položený, aby začínal buďto:

- a. Já nižepsaný potvrzuji tímto listem a t. d. anebo:
- b. Dnešního dne odevzdal a t. d. anebo:
- c. Že jsem od pana a t. d.

2. Někdo potvrzuje:

- a. že mu služka k věrné ruce odevzdala kufr s prádlem a šatstvem, a dodává zároveň, že ze škody, kterou by včel ty mimo vinu jeho vzaly, práv býti nechce.
- b. že mu paní Anna Klenová zapečetěný balíček, jenž prý, podle zprávy její, důležité písemnosti obsahuje, odevzdala ke schování s tím doložením, aby je tomu vydal, kdyby list tento navrátil.

List zjišťovací a vzdávací (revers).

1.

A. Příklady.

Soused můj, majetník domu pan Jindřich Lešek, byv ode mne dožádán, dovolil mi, abych vodu ke své potřebě vážil z jeho domácí studnač. Slibuji listem tímto, že dovolení toho nikdy poklá-

dati nebudu za právo mně příslušné, nébrž že ho jakožto udělené mi výhody jen potud uživati chci, pokud mi toho pan Jindřich Lešek dopřeje a nezabráni.

V Domamyšli, dne 24. června 1854.

Dobes Brtva.

2.

Pan Matěj Licholut, hospodář ve Lhotě, po-
stoupil mi z ochoty kus domací své zahrady, čtyr
sáhů zdělí a půl čtvrtá sáhu zšíří, k tomu
konec, abych tam zařídil včelnici. Zavazují se, že
tento kus zahrady, jakmile by toho on anebo dě-
dicové jeho žádali, bez odmluvy a v témž stavu,
v jakém mi byl postoupen, zase odstoupím. Na
svědomí toho následuje zde můj a dvou dožáda-
ných svědků vlastnoručný podpis.

V Konobrhách, dne 14. dubna 1859.

Vladislav Květata,
učitel.

Fabian Paběna,
co dožádaný svědek.

Radomil Pršík,
co dožádaný svědek.

B. Poučení.

List zjišťovací (Sicherungsschein) jest osvědčení, že dovolení, jehož nám někdo z dobré vůle udělil, nikdy nechceme a nebudem pokládati za právo své.

V listu takovém udáno býti má:

- a) kdo něco dovoluje,
- b) komu se dovoluje,
- c) co se dovoluje, a
- d) osvědčení, že dovolení toho nikdy za právo mítí nechceme.

Někdy se listem zjišťovacím potvrzuje, že se jistá osoba práva ji příslušného pod jistými výminkami na kratší nebo delší čas vzdává. V takovém případě třeba, aby v něm udáno bylo:

- a) kdo se vzdává, b) čeho se vzdává, c) komu k vůli se vzdává a d) pod jakými výminkami se vzdávání děje.

Jako ve všech případech, kdeby ten, kdož listinu soukromou vydává, vlastnoručně ji nenapsal, jest podpisu svědkův k tomu zapotřebí, aby písemnost nabyla moci důkazné.

C. Úkoly.

- a) Hospodář Václav Huráň dívolil někomu, aby přes roli jeho, zevrubněji naznačenou, vedl cestu určité šířky. Tento mu vydá nato revers.
- b) Svatoš dal Jaršovi dovolení, aby každou dobou, ve dne i v noci, chodil přes zahradu jeho (Svatošova) a k vůli tomu aby měl klíč k předním i zadním dveřím. Jareš na to vydá list zjišťovací.

Dlužní úpisy (obligace).

A Příklady.

1.

Já nížepsaný vyznávám tímto listem, že mi pan Martin Sudař, majetník domu v Praze, k žádosti mé jeden tisíc dvě stě zlatých rak. čišla půjčil a sumu tu dnešního dne v bankovkách hotově a rádně vyplatil. Zavazuji se, že jistinu tuto ode dneška po dvou letech, aniž by k tomu výpovědi bylo třeba, panu Martinu Sudaři anebo dědicům jeho v bankovkách zase vrátím, a že ji po pěti ze sta tím spůsobem zúročím, aby úroky půlletně napřed panu věřiteli odváděny byly. Tento svůj závazek osvědčuji a dotvrzuji svým a dvou dožádaných svědků vlastnoručným podpisem.

V Praze, dne 1. března 1859.

Václav Petrata v. r.

František Mnuta, co svědek.

Matěj Mlékošir, co svědek.

2.

Já nížepsaný vyznávám tímto listem, že mně pan Ludvík Tóma, kupec v Hroznětině, dva tisíce zlatých rakouského čísla půjčil a dnešního dne v hotovosti vyplatil. Zavazuji se, že jistinu tuto po pěti ze sta zúročím, a půl léta po učiněné výpovědi v též číslu panu Ludvíku Tomovi anebo dědičům jeho navrátím.

K vůli zbezpečení jistiny a úroků svoluji, aby pan věřitel dluh tento na nezadlužený dům č. 18, ve Varech mně náležející, do gruntovních knih zaznamenati dal.

Na svědomí toho stůj zde můj a dožádaných dvou svědků vlastnoručný podpis.

V Hroznětině, dne 8. září 1856.

Michal Pouchobrad, v. r.

Frant. Lomanský, co svědek.

Antonín Štítař, co svědek.

B. Poučení.

Dlužní úpis (upsání, obligace, Schultschein) jest písemnost, kterou osvědčujeme, že sme si od někoho jistou sumu peněz vypůjčili. Podstatné jeho kusy jsou:

- a) Zřetelné pojmenování a označení věřitele (t. j. toho, který půjčuje).
- b) Vyznání, že sme sumu tu obdrželi.
- c) Zřetelné oznamení, v jaké minci anebo v jakém čísle suma ta vyplacena byla.
- d) Míra úroků (když totiž půjčka zúročena býti má).
- e) Pří pověď navrácení s vytčením času, kdy se to státi má.
- f) Místo, vročení a zákonný kolek.
- g) Vlastnoručný podpis dlužníkův, ku kterémuž připojiti sluší i podpis dvou svědků, kdyby

ten, kdož úpis od sebe dává, vlastní rukou ho byl nenapsal.

C. Úkoly.

1. Proč položena je v příkladu 2. výminka, že peněz v též čísle vrátiti sluší, ve kterém byly přijaty?

2. Sepište dlužní upsání na 300 zl., kteréž dlužník po tříměsíčné výpovědi má navrátit a do té doby po $4\frac{1}{2}$ ze sta zúročovati.

3. Sepiště úpis o též půjčce s tím však rozdílem, aby výpověď tříměsíčná volna byla i dlužníkovi i věřiteli.

Rukojemství (listy zaručovací).

A. Příklad.

Nižepsaný zavazuje se tímto listem, že hotov jest 2.000, pravim dva tisíce zlatých rakouského čísla, které pan Antonín Budivoj, kupec v Skřimelicích, panu pachtýři mlýna Václavu Bratruchovi tamtéž dne 18. září 1858 byl půjčil (anebo: které pachtýř mlýna V. B. v Skřimelicích tamnímu kupci panu A. B. z půjčky dne 18. září 1858 uzavřené dlužen jest), splatiti, kdyby pan Václav Bratruch nebyl s to, aby půjčku tuto spolu s vymíněnými úroky v umluvený čas navrátil.

Na Vitoraze, dne 19. října 1859.

*Arnošt Hněvoň,
majetník domu.*

B. Poučení.

Rukojemstvím nebo listem zaručovacím (Bürgschafts- či Kauzionschein) slibuje někdo, že dluh něčí splati, kdyby dlužník povinnosti své nedostál. Rukojemství dává se jediné v takových případech, když věřitel žádá jistoty na svou půjčku, kteráž mu zástavou dána býti nemůže nebo nechce. Kolek řídí se dle sumy peněz, o něž se jedná. Vydavatel listu zaručovacího čili rukojemství slove rukojmě (Bürge).

C. Úkoly.

- a) Z příkladu svrchu položeného vytkněte příznaky listu zaručovacího.
- b) Doplňte následující rukojemství:

Mocí — tohoto vyznávám, že za —, kteréž — od pana — půjčkou obdržel, se zaručuji. Zavazuji se, — tuto spolu s — bez odporu za — splatiti, kdyby —.

Listy postupovací (cessae).

A. Příklady.

1.

Já nízepsaný vyznávám tímto listem, že sem kněhkupci panu Jiřímu Hoholovi v Praze dlužní úpis, na 150 zlatých rakouského čísla znějící a dne 2. dubna 1857 od měšťanského kavárníka

pana **Vojtěchu Zachaře** v Praze vydaný, takovým spůsobem postoupil, aby s ním podle libosti své naložiti mohl.

V Brně, dne 6. července 1850.

*Josef Krasata v. r.
kněhtlačitel.*

2.

Jelikož znějící na jméno mé dlužní úpis pana **Václava Bratrucha**, pachtýře mlýna v Skřimelicích, o 2.000 zlatých rakouského čísla, vydaný dne 8. září 1856, ke splacení dospěl, odevzdávám mocí tohoto listu postupovacího vybrání jistiny té 2.000 zl. spolu se zadržalými úroky panu **Karlu Sezemovi**, majetníkovi domu v městě našem, aby vlastním svým jménem vyplacení jistiny i úroků pro sebe vymohl.

Ve Skřimelicích, dne 8. září 1859.

*Antonín Budivoj,
kupec.*

B. Poučení.

Listem postupovacím (cessi, Abtretungsschrein) osvědčuje se, že jistou sumu peněz, kteréž požadovati máme, anebo vůbec nějaké právo někomu jinému postupujeme. List takový kolku podroben jest, i má v něm vytknuto býti:

- a) kdo něco postoupil,
- b) co postoupil,

- c) komu se postup stal,
- d) kdy se postup vykonal, a
- e) pod jakými výminkami. Tohoto posledního jen ve zvláštních případech třeba jest.

C. Úkoly.

1. Proměňte znění příkladů svrchu položených.
2. Květoň postupuje Přeborovi za náhradu 50 zl. právo, aby každoročně od 15. listopadu do 15. března jezdit směl přes jeho (Květoňovu) louku, jižto určitěji naznačiti sluší.

Ukázka.

A. Příklady.

1.

Pan Emerich Hroboň račiž na tuto ukázkou mou doručiteli (zde se doručitel jmenuje jménem s zevrubnějším označením aneb i bez něho) 50 zl., pravim padesáte zlatých r. č., vyplatiti a sumu tuto na účet můj zapsati.

V Dobřetíně, dne 11. září 1858.

Jaroslav Žihmut v/r.

2.

Panu nadlesnímu Radvanovi v Teyři.

Na ukázku tuto račiž pan nadlesní synu mému Vojtěchovi vydati dva sáhy 36palcových bukových polen, a cenu jich na účet můj zapsati.

Ve Starých Hradech, dne 16. listopadu 1860.

Kosmas Zdik.

3.

Panu Ferdinandovi Slivenskému v Brně.

Račtež, Blahorodý Pane, doručiteli tohoto listu na účet můj vydati 35 loket popelavého sukna z postavu písmeny E. G. znamenaného.

V Jihlavi, dne 14. prosince 1860.

Matěj Dobrohnev.

B. Poučení.

Ukázkou (Anweisung, Assignazion) žádá někdo někoho jiného, s nímž v účtování jest, aby jistou sumu peněz anebo jisté zboží někomu třetímu vydal.

V ukázce třeba vytknouti:

1. kdo vyplatiti nebo vydati má;
2. komu, a
3. kdy se to státi má;
4. jak veliká jest suma peněz, anebo v čem zboží to záleží;
5. na či účet vydaná suma nebo cena věci zapsat se má.

C. Úkoly.

1. Sepište svrchu položené příklady jinými slovy.

2. Ukázku, na kterou vinař Šťahlav formanova Tomislavu vydati má vědro stolového vína, máz po 24 kr., a cenu jeho zapsati na účet objednatelův.

Svědectví o věcech udalých.

A. Příklady.

Dne 15. července večír po klekání šel sem s panem sousedem svým Neustupou, majetníkem domu a kožešníkem v Litohněvicích, na procházkou do polí kolem mýtného po poštovské silnici v tu stranu k Drslavicům. Když jsme minuli stodoly, zahledli sme člověka, an od stodol rychlým krokem k pazderně obecní se obrátil a v chůzi několikráte se ohlížel. Pokud se pamatuji, měl na sobě modrou kazajku a plátěné spodky, černou čepici se štítkem na hlavě a byl bos. Můj pan soused ukázal mně na něj a pravil mi: „Ten člověk vypadá zrovna jako můj pacholek Matouš, kterého jsem o svatém Filipě a Jakubě vyhnati musel, proto že mi z půdy kradl kožešiny. Je-li to on, nevěřil bych mu nic dobrého.“ To řekl můj pan soused, i šli sme rozmlouvajice spolu dále. Když sme došli na místo, kde silnice nejvýš leží, a tu se obrátili, zočili sme oba hustý kouř, an se z jedné stodoly valí. Můj pan soused, sotva to spatřiv, poděšen vykřikl: „Pro Pána Boha, má stodola hoří!“ i nedbaje na mé volání, po silnici dolů a ke stodole pádil. Pospíchal sem za ním a běže křičel sem na lidi, v poli ještě pracující,

aby šli na pomoc. Než jsme dorazili ke stodolám, již Neustupova plápolala. Skoro týmž časem přišli i z osady lidé, jež pan mýtný byl svolal, s hasičím náčiním a se stříkačkou obecní. Neustupovy stodoly uchrániti sme již nemohli; nicméně podařilo se nám zabrániti, že ostatní stodoly nechytily.

Jsa o to požádán od pana souseda svého Norberta Neustupy, dosvědčuji vše, co tuto psáno, jakožto očity svědek, i sem hotov, kdyby toho třeba bylo, dotvrditi toho přisahou.

V Litohněvicích, dne 20. července 1860.

*Cyrill Přisnobar v/r.
kupec.*

B. Poučení.

Svědectví o věcech udalých výdávají se k žádosti toho, kdo jich před úřadem potřebuje, anebo k vyzvání úřednímu. V případu druhém bývá svědek k úřadu obeslán, seznáni jeho se napiše a podpisem jeho potvrdí. (To v řeči úřední slove „s někým protokol zavésti“ anebo „někoho k protoku vyslýchati“.)

Děj, jehož svědek očity dotvrzuje, třeba aby vypravován byl s zevrubným udáním všech okolnosti, ale spolu co nejsvědomitěji, jelikož na tom mnohdy záleží štěstí i neštěstí bližních našich.

C. Úkoly.

1. Které jsou osoby v příkladě hořejším jmenovány, a co se o každé z nich vypovidá?

2. Jaká udalost se tam vypravuje a které okolnosti její jsou tam uvedeny?

3. K čemu asi soused takového svědectví se dožadoval?

4. Jistý žák byl od soudruha svého na veřejné silnici nadávkami drážděn a naposledy kamennem udeřen. Třetí žák to viděl, a k žádosti uraženého má o udalosti té vydati písemné svědectví. Kterak svědectví to znítí bude?

I. Přídavek.

Předpisy o užívání kolku.

§. 1.

Kdokoli podniká jisté řízení, kteréž nějakým spůsobem požaduje veřejné ochrany, ten povinen jest platiti určité poplatky peněžité.

§. 2.

Řízení taková jsou:

- a) Každé řízení právní, kterým se podle zákonův občanských právo nějaké zakládá, přenáší, utvrzuje, proměňuje anebo zrušuje.
- b) Všecka přenášení majetku pro případ smrti, pokud pod a) pojata nejsou.
- c) Následující písemnosti:
 1. Svědectví, kterýmiž se osobní vlastnosti, udalosti a vůbec okolnosti skutečně tím úmyslem potvrzují, aby se těm, komuž se udělují, dostalo průvodu anebo výkazu, ač jestliže se potvrzení to nepokládá za spis úřední.
 2. Knihy, kteréž se vedou o obchodních nebo průmyslných živnostech, o průmyslových podnětech, o prostředkování nebo uvěrování obchodů.

d) Následující spisy a úkony úřední:

1. Všecka zadání, ježto osoby soukromé vznášejí k zeměpánu, k říšské radě, k zastupitelstvům zemským, okresním neb obecním, anebo k veřejným ústavům a úřadům, od nich pro záležitosti státní, zemské, okresní anebo obecní ustanoveným, anebo k osobám úředním místo jejich zastávajícím.
2. Vkladové do kněh veřejných, kterýmiž se věcných práv nabývá.
3. Úřední vyřízení, kteráž zákon výslovně podrobuje poplatku nějakému, anižby pod listinami právními anebo svědectvími pojata byla.

§. 3.

Poplatky ty odvádějí se buď prostředkem kolku, k čemuž se užívá až po 20 zl. známek kolkových, anebo bezprostředně.

Vyměřeny jsou buď sumou neproměnnou, anebo takovou, která roste s hodnotou věci podle určitých stupňů (škála) anebo podle procent hodnoty té.

§. 4.

- a) Prostředkem kolku odvádějí se poplatky při písemnostech a spisech v §. 2. pod c) a d) uvedených, a z části též při řízeních právních v §. 2 pod a) vytěžených, a to sice buď sumou neproměnnou, jako při zadávkách, pi-*

semnostech a t. d., anebo takovou, která roste s hodnotou věci podle stupňů hodnoty této (škála), jako při řízeních právních, pokud dávka není větší než 20 zl.

- b) Bezprostředné odvádění poplatků děje se při řízeních právních v §. 2 pod a), při přenášení majetku pro případ smrti v §. 2 b) a při úkonech úředních v §. 2. d) 2 jmenovaných.

§. 5.

Od placení kolku osvobozeny jsou: zadávky, ku kterým přiloženo jest svědectví chudoby, jakož i svědectví toto, pak účty domácí, listy nákladové, potvrzení na přijaté zboží a jiné věci.

§. 6.

Přílohy zadávek, od kolku svobodných též jsou svobodny; ale přílohy zadávek, kolku podrobených, podléhají kolku za každý arch po 15 kr., a to i tehdy, kdyby přílohy tyto sic jinak byly od kolku svobodnými.

§. 7.

Povinnost kolková odvádí se dle následujících dvou škál, a sice dle škály I. ze všech směnek, a dle škály II. z účtu (kont), kvitanci, listů přijímacích (pokud dány jsou na sumu jmenovitou), úpisů dlužních, listů zjišťovacích, postupovacích (cessi) a z ukázek (z posledních tří, pokud se týkají určitých sum).

Tabulky kolkové.

Škála I.

		Po- platky		Při- rážky		Všeho	
Při směnkách		v čísle rakouském					
		zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
Až do 75	zlatých rakouského čísla .	—	5	—	2	—	7
Výše 75 až do 150	zl. r. č.	—	10	—	3	—	13
" 150 "	225 "	—	15	—	4	—	19
" 225 "	375 "	—	25	—	7	—	32
" 375 "	750 "	—	50	—	13	—	63
" 750 "	1.125 "	—	75	—	19	—	94
" 1.125 "	1.500 "	1	—	—	25	1	25
" 1.500 "	3.000 "	2	—	—	50	2	50
" 3.000 "	4.500 "	3	—	—	75	3	75
" 4.500 "	6.000 "	4	—	1	—	5	—
" 6.000 "	7.500 "	5	—	1	25	6	25
" 7.500 "	9.000 "	6	—	1	50	7	50
" 9.000 "	12.000 "	8	—	2	—	10	—
" 12.000 "	15.000 "	10	—	2	50	12	50
" 15.000 "	18.000 "	12	—	3	—	15	—
" 18.000 "	21.000 "	14	—	3	50	17	50
" 21.000 "	24.000 "	16	—	4	—	20	—
" 24.000 "	27.000 "	18	—	4	50	22	50
" 27.000 "	30.000 "	20	—	5	—	25	—

Jest-li suma výssi než 30.000 zl., platí se z každých 1.500 zl. o 1 zl. a s přirážkou 25 kr. dohromady o 1 zl. 25 kr. víc, při čemž se rest, činící méně než 1500 zl., pokládati má za sumu plnou.

Škála III.

Při písemnostech právních

	Po- platky	Pří- rážky	Všeho			
	v čísle rakouském					
	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
Až do 20 zlatých rakouského čísla .	—	5	—	2	—	7
Výše 20 až do 40 zl. r. č.	—	10	—	3	—	13
20 „ „ 60 „ „ 100 „ „ „	—	15	—	4	—	19
20 „ „ 100 „ „ 200 „ „ „	—	25	—	7	—	32
20 „ „ 200 „ „ 300 „ „ „	—	50	—	13	—	63
20 „ „ 300 „ „ 400 „ „ „	—	75	—	19	—	94
20 „ „ 400 „ „ 800 „ „ „	1	—	—	25	1	25
20 „ „ 800 „ „ 1.200 „ „ „	2	—	—	50	2	50
20 „ „ 1.200 „ „ 1.600 „ „ „	3	—	—	75	3	75
20 „ „ 1.600 „ „ 2.000 „ „ „	4	—	1	—	5	—
20 „ „ 2.000 „ „ 2.400 „ „ „	5	—	1	25	6	25
20 „ „ 2.400 „ „ 3.200 „ „ „	6	—	1	50	7	50
20 „ „ 3.200 „ „ 4.000 „ „ „	8	—	2	—	10	—
20 „ „ 4.000 „ „ 4.800 „ „ „	10	—	2	50	12	50
20 „ „ 4.800 „ „ 5.600 „ „ „	12	—	3	—	15	—
20 „ „ 5.600 „ „ 6.400 „ „ „	14	—	3	50	17	50
20 „ „ 6.400 „ „ 7.200 „ „ „	16	—	4	—	20	—
20 „ „ 7.200 „ „ 8.000 „ „ „	18	—	4	50	22	50
20 „ „ 8.000 „ „ 20	20	—	5	—	25	—

Ze sum přes 8.000 zl. platí se z každých 400 zl. o 1 zl.
 a s přírážkou 25 kr. dohranady o 1 zl. 25 kr. více, při čemž
 rest, činící méně než 400 zl., pokládati se má za sumu plnou.

**Připomenutí o rozličných poplatcích
kolkových.**

a)	Všecky zadávky nebo žádosti osob soukromých k zeměpánu, k úřadům státním, k radě říšské, k zastupitelstvům zemským, okresním nebo obecním, k úřadům i ústavům veřejným požadují kolek na každý arch u věcech soudních	36 kr.
b)	u všelikých jiných	50 kr.
c)	Každý opis rubriky zadávkové . .	15 kr.
d)	Každá příloha při zadávce po archu (Při zadávkách, kolku nepodrobenejších, i přílohy jsou kolku prosty.)	15 kr.
e)	Nevidimované přepisy, když je vydá soud, za každý arch po	36 kr.
f)	Nevidimované přepisy, když je vydá jiný úřad, za každý arch	50 kr.
g)	Vidimované úřední přepisy za každý arch po	1 zl.
h)	Listy křtici (rodní), oddavací, úmrtní a ohláškové	36 kr.
i)	Svědectví o mravní zachovalosti, jakž vůbec všecka svědectví, pokud na ně výslovně ani výšší ani nižší	

poplatek položen není, jako k. p. při svědectvích služebným lidem (15 kr. za arch), když jsou vydána od úřadů císařských z prvního archu 1 zl.

Když jsou vydána od jiných úřadů neb osob soukromých z každého archu 50 kr.

k) Vysvědčení studijní, a sice z nižších i vyšších gymnasií, z nižších i vyšších reálek (z onéhmo jen tehdy, když nižší reálka spojena je s vyšší) podléhají kolku 15 kr.

Svědectví spůsobilosti z ústavů učitelských 72 kr.

l) Jiná vysvědčení o studiích, a návštěvě kollegií za každý arch 15 kr.

(Vysvědčení ze škol obecných, totiž z dvoutřídných nižších reálek, z hlavních škol vzorních, z hlavních škol farních, pak potvrzení odvedeného školního platu, anebo toho, že žák pro nemoc do školy choditi nemůže, vydávají se bez kolku.)

m) Žádosti za propůjčení úřadu veřejného 72 kr.

n) Za vyhlášení veřejných licitac . . . 1 zl.

o) Rekursy, t. j. všeliká odvolání z rozhodnutí nebo nařízení některé nižší instance k instanci vyšší 1 zl.

p) Spisy, jimiž se opovídá, že chce někdo svobodnou nějakou živnost o sobě provozovati, pak žádosti o concessi k provozování živnosti nějaké podrobeny jsou ve Vídni 6 zl.

v osadách, ježto mají

a) více než 50.000 duši 4 zl.

β) 10.000 až 50.000 duši 3 zl.

γ) 5000 až 10.000 duši 2 zl.

δ) ve všech jiných osadách 1 zl. 50 kr.
kolku

II. Přídavek.

**Seznam výrazů, kteríž při oslovování,
v osnově, při podpise a na obálce listův
jsou obvykli.**

Nad p. znamená výraz v oslovení; o s n. v osnově; pod p. v podpise; adr. na obálce obyčejný.

Jeho Veličenstvu Císaři Pánu.

Nad p.	Vaše Císařské Královské Apoštolské Veličenstvo! Nejmilostivější Císaři a Pane! anebo: Nejjasnější Císaři! Nejmilostivější Pane!
O s n.	Vaše Císařské Veličenstvo.
Pod p.	Neponiženější, nejvěrnější poddaný (v osnově: S nejhlubší pokorou podepsaný).
Adr.	Jeho Císařskému Královskému Apoštolskému Veličenstvu (jméno). Císaři Rakouskému, Králi Uherskému, Českému, Lombardskému a Benátskému, Halickému a Vladiměrskému, Illirskému, Charvatskému, Slavonskému i Dalmatskému, Arciknížeti Rakouskému atd. atd. atd.

Nápis svrchní (rubrum) při žádostech k Císaři Pánu zní z krátka: Jeho Císařskému Královskému Apoštolskému Veličenstvu.

Jejímu Veličenstvu Císařovně Paní.

Nadp. Vaše Císařské Královské Veličenstvo!
Nejjasnější Paní!

Osn. Vaše Veličenstvo.

Podp. Nejpoddanější (v osnově: S nejhľubší pokorou podepsaný).

Adr. Jejímu Císařskému Královskému Veličenstvu, Nejjasnější Paní (jméno), Císařovně Rakouské.

Arciknižatům a arcikněznám rakouským.

Nadp. Vaše Císařská Výsost! Nejosvícenější Pane Arcikniže! (Paní Arcikněžno! *)

Osn. Vaše Císařská Výsost.

Podp. Nejponíženější — Nejponíženěji podepsaný.

Adr. Jeho Císařské Výsosti, Nejosvícenějšímu Panu Arciknižeti N. N., Královskému Princi Uherskému i Českému a t. d. (Její Císařská Výsost Nejosvícenějšímu Panu Arcikněžné N. N., Královské Princezně a t. d.)

*) Paním z rodu panovnického, pak dávám rádovým přikládá se titul Paní, třeba by vdány nebyly.

Kardinálovi, kterýž spolu je knížetem arcibiskupem.

Nad p. Vaše Eminenci! Nejdůstojnější Pane Kníže Arcibiskupe!

O s n. Vaše Eminenci.

P o d p. S nejhļubší úctou podepsaný.

A d r. Jeho Eminenci, Nejdůstojnějšímu Pánu, Kardinálovi svaté Římské církve N. N. (následují ostatní tituly), Knížeti Arcibiskupu —skému.

Arcibiskupovi neb knížeti arcibiskupovi.

Nad p. Vaše (Knížecí) Arcibiskupská Milosti! *) Nejdůstojnější Pane (Kníže) Arcibiskupe!

O s n. Vaše (Knížecí) Arcibiskupská Milost.

P o d p. S nejhļubší úctou podepsaný.

A d r. Jeho (Knížecí) Arcibiskupské Milosti, Nejdůstojnějšímu Pánu, N. N. (položí se tituly), (Knížeti) Arcibiskupovi —skému.

Biskupovi anebo knížeti biskupovi.

Nad p. Vaše Biskupská (Knížecí Biskupská) Milosti! Nejdůstojnější Pane Biskupe (Kníže Biskupe)!

*) Jest-li rozeným knížetem, tedy položiti sluší: „Vaše Jasnost.“ Totéž platí o osnově a adrese. Pakli je tajným radou, jakož obyčejně bývá, náleží mu titul: Vaše Excelenci v nadpisu, osnově i adrese. Týž titul přísluší i biskupovi, který je tajným radou.

- O s n.** Vaše Biskupská (Knižecí Biskupská)
Milost.
- P o d p.** Nejposlušnější syn, nebo: S hlubokou
úctou podepsaný.
- A d r.** Jeho Biskupské (Knižecí Biskupské)
Milosti, Nejdůstojnějšímu Pánu, N. N.
(položí se tituly), Biskupoví (Knižeti
Biskupovi) — skému.

Knížatům a kněžnám.

- Nad p.** a) Vaše Jasnost! Milostivý Kniže a Pane!
b) Vaše Jasnost! Milostivá Kněžno a Paní!

- O s n.** Vaše Jasnost.
- P o d p.** Nejponíženější služebník, nejponíženěji
podepsaný, nejoddanější služebník.
- A d r.** Jeho (Její) Jasnosti Panu (Paní) N.
Knižeti (Kněžně *) z N. (položí se
tituly, a nejsou-li všecky, přidá se:
atd. atd.) v N.

**Členům těch rodův hraběcích, kteří, pokud
říše německá trvala, bezpostřední čili reichs-
unmittelbar byli, anebo hodnosti podobné
udělením dosáhli **).**

- Nad p.** Vysoko Urozený Pane Hrabě! Osvícený
Pane!

*) Samostatně vládnoucím knížatům, jako k. p. jest rod Liechten-
štinský, přidává se, píšeme-li vládaři čili hlavé rodu: „Pa-
nujícímu knížeti“ „Panující kněžně.“

**) Reichsunmittelbar sluli takoví páni, kteří podrobení bývali
primito císaři německému, nikoliv pak některému jinému členu
říše německé. Takové hraběcí rodiny v Rakousku osedlé
jsou: Harrachové, Kuefsteinové, Schönbornové,
Stadionové, Sternberkové, Wurmbbrandové (landkr.)
Fürstenberkové.

- O s n.** Vaše Osvícenosť (něm. Erlaucht).
P o d p. Nejponíženější služebník (nejponíženěji podepsaný).
A d r. Jeho Osvícenosti, Vysoce Urozenému Pánu, N. Hraběti z N. (položí se tituly) v N.

Hrabatům a hraběnkám.

- N a d p.** Vysoce Urozený Pane Hrabě! (Milostivý Pane!) — Vysoce Urozená Paní Hraběnko! (Milostivá Paní!)
O s n. Vaše Vysokorodí č. Vaše Hraběcí Milosť.
P o d p. Nejponíženější služebník. Zde a v listech následujících mluví písce ne z třetí („podepsaný“), nébrž první osoby.
A d r. Vysoce Urozenému Pánu, N. Hraběti z N. (položí se tituly) v N.

Svobodným pánum a paním (baronům a baronkám *).

- N a d p.** Urozený Pane Barone! (Urozená Paní Baronko)!
O s n. Vaše Milosť.
P o d p. Nejponíženější (služebník).
A d r. Urozenému Pánu (Urozené Paní) N. Svobodnému Pánu (Svobodné Paní) z N. (položí se tituly) v N.

* Tajnými radům, jsou-li rodu hraběstho (kromě těch, jižto mají titul: Osvícenosť), baronského, rytířského nebo měšťanského, náleží v oslovení, v osnově listu a v nápisu titul: Vaše Excellencie! Knížatům a „osvíceným“ hrabatům, i když jsou tajnými radami, obyčejný jich titul se dává.

Rytířům a šlechticům.

- Nadp. Urozený Pane!
 Os n. Vašnosť.
 Podp. Nejoddanější.
 Adr. Urozenému Panu N. rytíři (šlechtici)
 z N. (titul) z N.

Nešlechticům, kteří, nejsouce kněží, náležejí
 k třídám vzdělaným, psává se obyčejně:

- Nadp. Slovútný, Vážený, Velevážený, Vele-
 ctěný Pane! Též: Vaše Blahorodi, Bla-
 horodý Pane! Vážená, Velevážená, Bla-
 horodá, Velectěná Paní!
 Os n. Vašnosť.
 Podp. Oddaný (nejoddanější) služebník.
 Adr. Blahorodému Panu (Blahorodé Paní)
 N. N. (obyčejně se přidává úřad, stav,
 zaměstnání) v N.

Kněžím se vůbec říka: velebný, vyšším:
důstojný (veled.) pane; podle toho psává se:

- Nadp. Velebný Pane Faráři! Důstojný Pane Dě-
 kane (Vikáři)! Veledůst. Pane Kanovníku!
 Os n. Vašnosť.
 Adr. Velebnému Pánu, Důstojnému (Veled.)
 Pánu N. N. (dodá se úřad a důsto-
 jenství) v N.

V zadávkách k veřejným úřadům užívá se
následujících výrazů:

- Vysoká Panská Sněmovno Říšské Rady!**
Vysoká Sněmovna Poslanců Říšské Rady!

Vysoké c. k. Ministerium!

Nejdůstojnější Arcibiskupský (nebo Biskupský) Ordinariáte! Vysoce Důstojná Konsistoři! Důstojný Štřídnický (Děkanský) Úřade! Důstojné Okresní Školdozorství!

Veleslavny Sněmc Zemský Království Českého ; Markrabství Moravského ; Vévodství slezského a pod.

Veleslavne c. k. Místodržitelstvo!

Slavný c. k. Okresní Úřade!

Slavné Zastupitelstvo Okresu Nechanického, Žlutického a pod.

Slavná Obecní Rádo!

Slavný Úřade Purkmisterský! *)

*) Vůbec se užívá přijmí slavný v zadávkách k jednotám a spolkům i k úřadům všeho spůsobu, nikoliv pak k osobám, které v úřadě nějakém postaveny jsou. K. p. Slavné Ředitelstvo, ale: Velevážený Pane Řediteli!

Přehled obsahu.

I. Mluvnice.

Úvod.

	Strana
Mýšlen a mluvení §. 1—5. Věta 6—11. Slovo 12—15.	
Hláška 16—19	1—8

Díl první.

Nauka o hláskách.

O samohláskách 20—28. O souhláskách 29—32. Přeměny hlásek 33—34.	
Změny samohlásek 35—49.	
1. Přehlasování 36—42.	
2. Stupňování 43—47.	
3. Stahování 48—49.	
Změny souhlásek 50—69.	
a) Všeobecné (ucíplné spodobování) 52—53.	
b) Zvláštění 54—55.	
1. Rozlišování 56—58.	
2. Vsouvání 59—60	9—28

Díl druhý.

Nauka o slovech.

Rozdělení slov 61—63	29—31
Ohebné částky řeči 64—218.	
1. Podstatné jméno 64—119.	
O rodě 71—73. O číslu 74—75. O pádě 76—77.	
2. Skloňování 78:	
a) Skloňování muzké 79—89.	
b) Skloňování ženské 90—102.	
c) Skloňování střední 103—114.	
Zbytky dvojněho čísla 115. Přeměny samohlásek při skloňování 116—119. a) vsouvání 116.	
b) vysouvání 117. c) krácení 118—119	31—59

2. Zájmeno 120—135.	Osobné 121—125.	Přisvojovací 126—127.	Ukazovací 128—130.	Tázací 131—132.	Vztažné 133—134.	Obeecné 135	59—69					
3. Přídavné jméno 136—146	69—75											
4. Číslovka 147—154	76—80											
5. Sloveso. Rozdělení sloves 154—158.	O čase 159—162.	O osobě a číslu 163—164.	O spůsobě 165—171.									
O neurčitých tvarech slovesných:												
a) O infinitivě a supinu 172—174.												
b) O přechodníku a příčestí 175—177.												
Časování 178—218.												
a) Sponové časování 179—204.	První třída, vzory: nesu, peku, tun, biju, tru.	179—188.	Druhá třída, vzory: minouti, trhnouti.	189—192.	Třetí třída, vzory: uměti, hořeti.	193—195.	Čtvrtá třída, vzor: činiti.	196.	Pátá třída, vzory: volati, tesati, bráti, hřáti.	197—202.	Šestá třída, vzor: kupovati.	203—204.
b) Nesponové časování 205—208.												
c) Nepravidelné časování 209—215.												
d) Kusé časování 216.												
e) Opsané časování 217—218	80—121											
Neohebné částky řeči. 219—235.												
1. Předložky 219—225	122—126											
2. Příslovky 226—232	126—129											
3. Spojky 233—234	129—130											
5. Citoslova 235												

Díl třetí.

Nauka o větě.

Rozdělení vět 236—237.

A. O jednoduché větě 238—289.

1. O holé větě 238—251. a) Podmět 238—241.

b) Přísudek 242—244. c) Spona 245—246.

d) Shoda 247—251 131—140

9. O rozvinuté větě 252—289. a) O přívlastku 253—261. b) O předmětu 262—273. c) O při- slovkovém určení 274—289	141—163
B. O složené větě 290—300.	
1. O souřadně složené větě 292—297	166—169
2. O podřízeně složené větě čili o souvěti 298—300 . .	169—171

II. Nauka o skládání listů a písem- ností jednacích.

Úvod	172—179
----------------	---------

I. Dopisy čili listy.

Listy rozličného obsahu. Příklady: 1. Dotaz. 2. Ná- věstl. 3. Žádost. 4. Týž list obšírněji. 5. Po- děkování. 6. Návěstl. a prosba. 7. Zpráva a prosba. 8. Dotaz. 9. Přání ke svátku. 10. Přání. 11. Prosba za odpusťení. 12. Omluva. 13. Přá- telkská výčitka. 14. Pozván. 15. Schyálení . .	180—193
Poučení: a) o slohu listovém, b) o zevnější formě li- stu, c) zvláštní připomenutí	194—211

II. Listy jednací.

Listy zamoulovací. Příklady. Poučení. Úkoly . . .	212—214
Listy nabízecí. Příklady. Poučení. Úkoly . . .	214—217
Listy omlouvací. Příklady. Poučení. Úkoly . . .	217—220
Listy upomínací. Příklady. Poučení. Úkoly . . .	220—223
Žádosti. Příklady. Poučení. Úkoly	223—227

III. Písemnosti jednací.

Účty (konta). Příklady: Účet šebecký. Z účtu do- mácího. Poučení. Úkoly	228—232
Kvitance. Příklady: Kvítance obyčejné. Kvítance na částečné splátky (srážky). Kvítance odčetná. Po- učení. Úkoly	232—239

Listy přijímací. Příklady. Poučení. Úkoly	239—241
Listy schovací (depositní). Příklady. Poučení. Úkoly	241—242
Listy ujišťovací a vzdávací (revers). Příklady. Po-	
učení. Úkoly	242—244
Dlužní úpisy (obligace). Příklady. Poučení. Úkoly	245—247
Rukojemství (listy zaručovací). Příklady. Poučení.	
Úkoly	247—248
Listy postupovací (cessio). Příklady. Poučení. Úkoly	248—250
Ukázky. Příklady. Poučení. Úkoly	250—252
Svědectví o věcech udalých. Příklady. Poučení. Úkoly	252—254

Přídavek I.

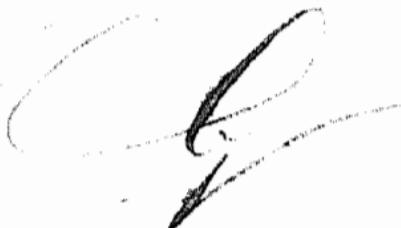
Předpisy o užívání kolku	255—262
------------------------------------	---------

Přídavek II.

Seznam výrazů, kteříž při oslovení, v osnově, podpisu a na obálce listů jsou obvykli . . .	263—264
---	---------

Rozložit do výkladu

Z tiskárny správce vstří c. k. skladu školních kněh pro Čechy.

ÚK VŠP HK

100000201472